

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME PROGRAMI



**YENİ BÜYÜK OYUN'DA ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ ALANI
OLARAK AFGANİSTAN: ABD-RUSYA KONTROLLÜ REKABETİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ CEM KAYA

2009.09.04.009

İstanbul,2012

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME PROGRAMI

**YENİ BÜYÜK OYUNDA ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ ALANI
OLARAK AFGANİSTAN: ABD-RUSYA KONTROLLÜ REKABETİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ CEM KAYA
2009.09.04.009

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. EMRE İŞERİ

İstanbul, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
HARİTALAR.....	VII
KISALTMALAR	VIII
1. GİRİŞ	1
2. ORTA ASYA’NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGEDE YAŞANAN BÜYÜK OYUN VE YENİ BÜYÜK OYUN	14
2.1 Büyük Oyun.....	18
2.2 Rusya ve ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Bölgeye Yaklaşımı.....	24
2.3 Yeni Büyük Oyun.....	32
2.3.1 Enerji Mücadelesi	34
2.3.2 Yeni Büyük Oyunda Çin Faktörü	43
2.4 Afganistan’ın Jeopolitik Önemi.....	47
3. AFGANİSTAN’DA İŞBİRLİĞİNE GİDEN YOL: TERÖR.	54
3.1 Terörizmin Uluslararasılaşması	55
3.2 Orta Asya’da Terör	59
3.2.1 Taliban ve El-Kaide’nin Afganistan’daki Varlığı.....	65
3.3 11 Eylül Saldırıları.....	69
3.3.1 ISAF Barış Gücü ve NATO’nun Afganistan’daki Amacı	72
3.4 Afganistan’da ABD ve Rusya İttifakının Bölgeye Etkileri	76
4. SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	86

ÖNSÖZ

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, Orta Asya'da bir güç boşluğu doğmuştur. Oluşan bu güç boşluğu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır. Nitekim bölge Rusya'nın hayat sahası olarak gördüğü bir politik eksendir. Bu durum Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılan mücadelenin doğmasına neden olmuştur. Bölgenin sunduğu fırsatlar kadar istikrarsızlığa neden olan radikal terör unsurlarının olması, rekabet halinde olan iki ülkenin işbirliğine gitmelerine olanak sağlamaktadır.

İlk olarak çalışmayı hazırladığım süre boyunca karşılaştığım her zorlukta bana yol gösteren ve engin bilgileriyle ufkumu aydınlatan değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Emre İşeri'ye teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu süreçte, sağlık sorunlarım nedeniyle yaşadığım tüm sıkıntıları atlatmamda bana yardımcı olan ve maddi/manevi yanımda bulunan babam Mustafa Kaya, annem Sevgi Kaya, kardeşim Duygu B. Kaya ve nişanlım Demet'e teşekkür ederim.

Son olarak değerli büyüğüm A. Ersin Dedekoca'ya ve yakın dostlarım Kadir Gürses, İ. Birtan Altay, Semiha Arı, Irmak Pourzand ve Merve Yılmaz'a, ayrıca Sayın Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın'a sonsuz teşekkürler. Çalışma, bilimle aydınlanan tüm insanlara ithaf edilmiştir.

İstanbul, 2012

Ali Cem Kaya

ÖZET

Bulunduğu stratejik konum itibariyle tarihte birçok büyük gücün çıkarları için istilasına maruz kalan Afganistan'ın, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında günümüzde yaşanan Yeni Büyük Oyun'da da oldukça önemli bir yeri vardır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin bölgeye yerleşmesiyle birlikte, Rusya'nın 'arka bahçe' olarak tanımladığı Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun farklı bir boyut kazanmış ve Orta Asya bölgesel ve küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir.

Başta ABD, Rusya, Çin ve AB gibi küresel politikada söz sahibi güçlerin yanısıra, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye gibi bölgesel güçler de bu rekabette çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Çalışmanın içeriği gereği, Yeni Büyük Oyun'da ABD-Rusya mücadelesi ele alınacaktır.

Devletler, uluslararası sistemdeki konumlarını korumak ve güçlendirmek için sürekli rekabet halindedirler ve bu durum uluslararası sistemi anarşik bir yapıya dönüştürürken, devletler arasında bir güvensizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Küresel güç mücadelesinin farklı bir parçası olan Yeni Büyük Oyun da, bu anarşik sistemin doğası gereği yaşanan ABD-Rusya mücadelesine sahne olmaktadır. Bununla beraber bölgede istikrarsızlığa neden olan radikal İslam unsurları, özellikle 11 Eylül sonrasında her iki ülkenin de çıkarları gereği işbirliğine gitmelerine olanak sağlamıştır. Nitekim neo-realist yaklaşımda devletler güvenlikleri ve çıkarları söz konusu olduğu durumlarda işbirliğine gidebilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Yeni Büyük Oyun, ABD, Rusya, Afganistan.

ABSTRACT

Afghanistan was invaded many times in point of interest by big powers throughout the history due to its strategic position. Following the dissolution of Soviet Empire, Afghanistan took its place in the New Great Game. After 9/11 terrorist attacks US settled in the region, which was so-called the backyard of Russia. The New Great Game turned into a new shape and Central Asia has become an arena of regional and global powers.

In this competition, global Powers such as US, Russia, China and EU and regional Powers such as Pakistan, India, Iran and Turkey take their place in point of their own interest. In this study, the US-Russia struggle in the New Great Game will be surveyed.

States are in a state of competition to conserve and enhance their position in the international system, resulting in anarchical structure and insecurity within states. The New Great Game, which is the new form of global Power struggle, is the scene of contention between Russia and US by its very nature of anarchical structure. On the other side, extremist Islam movements, causing regional instability, enabled the cooperation between Russia and US especially after 9/11. As a matter of fact, in the neo-realist approach, states may choose to cooperate when their security or interest are in question.

KeyWords: New Great Game, USA, Russia, Afghanistan.

HARİTALAR

HARİTA 1: ORTA ASYA HARİTASI.....	IV
HARİTA 2: ORTA ASYA VE KAFKASYA'DAKİ PETROL VE DOĞAL GAZ İHRACAT ALTYAPISI.....	V
HARİTA 3: AFGANİSTAN HARİTASI.....	VI
HARİTA 4: NATO GÜÇLERİNİN AFGANİSTAN'DAKİ KONUMU.....	VII

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Merkezi İstihbarat Servisi (Central Intelligence Agency)
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
FSB	Rusya Federal Güvenlik Servisi (Federalnaya Slujba Bezopasnosti)
ISAF	Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü (International Security Assistance Force)
NATO	Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
t.y.	Tarih Yok
y.y	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, günümüz Orta Asya'sında 'Yeni Büyük Oyun' olarak adlandırılan mücadeleyi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya Federasyonu açısından incelerken, bölgede çatışma ve işbirliği fırsatlarını neo-realist bakış açısıyla değerlendirmektir. Çalışmada, bölgedeki enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadele, ABD ve Rusya'nın büyük bir rekabet ortamına girmelerine neden olurken, başta Afganistan olmak üzere bu coğrafya üzerinde varlığını sürdüren radikal İslami akımların yarattığı istikrarsızlık, her iki ülkenin işbirliğine gitmelerinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte oluşacak bu ittifakın geçici bir durumdan ibaret olduğu, ulusal çıkarlar gereği güç elde etme isteğinin, sistemin diğer oyuncularına karşı güvenliklerini sağlamak ve uluslararası sistemdeki konumlarını muhafaza etmek amacıyla işbirliği gerçekleştirdikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasından yerli ve yabancı olmak üzere kitap, dergi, makale gibi çeşitli dokümanlar incelenmiş, ayrıca internet veri tabanlı araştırmalar yapılmıştır. Sonra ki aşamada elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Kullanılan kaynakların tümü, çalışma içerisinde dipnot ve kaynakça kısmında gösterilmiştir.

Kavramsal Çerçeve: Anarşik Sistem ve İşbirliği

Geleneksel realist yaklaşımda egemen devletlerin uluslararası ilişkilerin merkezindeki temel aktör olduğu varsayılmaktadır.¹ Realist yaklaşım açısından uluslararası politikada temel birim olarak kabul edilen devletler, bencilce kendi çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar ve bu çıkarların elde edilmesinde kullandıkları en önemli unsur maddi güçtür.²

Bireylerin doğuştan var olan kötü özelliklerinin olması, bunun yanısıra diğerlerinin önünde olma ve başkaları tarafında kontrol edinmekten kaçınma dürtüsünün

¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 8. Basım, Bursa: MKM Yayıncılık, 2009, s.66.

² Cenap Çakmak, "Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği", *Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA)*, Mart 2006, Cilt.9, Sayı.1, s.44.

evrensel nitelikte olduğunu öne süren realizm, insanların önde ve yönlendiren olma arzularının insan ilişkilerinin her evresinde var olması, sürekli bir rekabet ortamının oluşmasına neden olmaktadır.³

Uluslararası ilişkiler anarşik yapılı, yani hiyerarşi düzeninden yoksun bir ortamda oluşmaktadırlar. Düzen içinde her hangi bir üst yönetim olmamasına karşın, düzen sadece siyasi açıdan eşit varsayılan aktörler tarafından düzenlenmektedir. Bu karmaşık ortamda tüm devletler egemen güç konumundadır ve siyasi açıdan eşittirler. Her devletin kendi amaçları vardır ve bu amaçlara ulaşmak için elinde var olan kaynakların doğrultusunda hareket etmektedir.⁴ Ekonomik olanaklarına ve teknik yeteneklerine olan güveni, bir ülkenin daha büyük bir siyasi rol almak istemesine⁵ neden olur.

Anarşik ortamdaki devlet doğal durumdaki bireye benzetilmiştir.⁶Bununla birlikte uluslararası ilişkilerin başat aktörleri olan devletlere neyi yapmaları veya neyi yapmamaları gerektiği konusunda bağlayıcı emirler verebilecek bir üst otoritenin bulunmaması,⁷ uluslararası ortamın anarşik olmasına neden olmaktadır. Anarşik ortamın oluşmasında var olan ulusal çıkar ve güç elde etme isteği uluslararası ilişkilerdeki yapının rekabete dönüşmesine yol açmaktadır. Siyasal güç isteğinin, ulusal çıkarlar ile şekillenmesi neticesinde uluslararası politikanın mücadelecisi bir şekle bürünmesine neden olmaktadır. Nitekim Morgenthau bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “Uluslararası politika, tüm politikalar gibi, bir güç ve iktidar mücadelesidir.”⁸

³ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi”, *Uluslararası İlişkiler*, Bahar 2004, Cilt.1, Sayı.1, s.39.

⁴ Rövşen İbrahimov, “Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması”, *Journel Of Qafqaz University*, 2002, Cilt.1, Sayı.10, http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf (04.01.2012), s.8.

⁵ Kenneth Waltz, “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, Bahar 2008, Cilt.5, Sayı.17, s.21.

⁶ Davut Ateş, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2009, Cilt.10, Sayı.1, <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/55/72> (10.12.2011), s.17.

⁷ Ateş, s.17.

⁸ Aktaran: Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, 5. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s.5.

Ulusal çıkar kavramı tüm realistlerin üzerinde durduğu önemli bir konudur. Siyasi realizm açısından uluslararası politikayı anlamada en önemli kavram, güç cinsinden tanımlanmış “ulusal çıkar” kavramıdır.⁹ Tüm devletler ulusal çıkarlarını koruma ve geliştirmeye yönelik politikalar geliştirerek hareket ederler ve öz varlıklarının devamını sağlanması realistlere göre en önemli ulusal çıkar gereğidir.¹⁰

Güç ve çıkar kavramlarının ulus devletlerin dış politikalarına yansımaları ve bunun sonucu olarak uluslararası arenada sürekli bir çatışma ortamının doğması doğal bir sonuçtur. Uluslararası alandaki aktörlerin, kendi çıkarlarının peşinde koşması ve her aktörün bu anarşik ortamda tek yanlı perspektif sergilemesi çatışma ve anarşi ortamının süreklilik arz etmesine neden olmaktadır. Bununla beraber klasik realizme göre insanın doğuştan kötü, açgözlü ve hırslı olması devletlerin de dış politikada sürekli kapasite artırma güdüsüyle hareket etmeleri, var olan rekabet ve çatışmayı, insan doğasına dayandırarak açıklamaktadır.¹¹

Klasik realist görüşün devletlerin dış politika faaliyetlerini insan doğasını betimleyerek tasvir etmesine karşı, neo-realist görüşün öncesi olarak kabul edilen Waltz, “devletlerin pekçok davranışının bu gerçekle çeliştiğini ileri sürmektedir.”¹²

Devletler arasındaki işbirliği durumlarının, askeri ittifaklar üzerinden mümkün olduğunu ileri süren neo-realist yaklaşım, uluslararası ilişkilerin çatışmacı yapısı gereği ekonomik ve siyasi ilişkilerde işbirliği süreçlerine eleştirel olarak yaklaşmıştır. Realist ve neo-realist görüşlerde temel varsayım olarak kabul gören göreceli çıkar kavramı, devletlerin kazançlarını mukayese etmeleri sebebiyle, sistemin ana aktörlerinin işbirliğinden kaçınmakta olduğunu vurgular.¹³

⁹ Çakmak, s.45.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2005, s.106.

¹¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 7. Basım, Bursa: MKM Yayıncılık, 2011, s.160.

¹² Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, s.191.

¹³ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm” Atilla Sandıklı (Ed.), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri** içinde (3-67), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s.9-10.

Neo-realist teorinin öncüsü olan KennethWaltz, uluslararası sistemde yaşanan mücadeleyi ve bu mücadeleye neden olan çıkar çatışmalarını en net biçimde özetle aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

- Devletleri harekete geçiren onların çıkarlarıdır.
- Politikalara duyulan gereksinim, uluslararası ortamda rekabet kurallarının düzenlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.
- Bundan kaynaklanan gereksinimler üzerinde yapılan hesaplar, devletlerin, kendi çıkarlarına en rasyonel politikalar üretmektedirler.
- Politikaların başarılı olup olmadığı onların uygulanması neticesinde ortaya çıkan sonuca göre belirlenmektedir. Bu sonucun başarısı ise devletlerin kendi varlıklarını sürdürmeye ve daha da güçlenmeye hizmet etmektedir.¹⁴

Bu doğrultuda, Orta Asya'da yaşanan ve literatüre 'Yeni Büyük Oyun' olarak geçen mücadelede, sistemin anarşik yapısı gereği devletler çıkarları için rekabet halindedirler. Anarşik sistem, devletler arasında bir güvensizliğe neden olurken, aktörlerin uluslararası sistemdeki konumlarını muhafaza etmek için güç ve kapasitelerini arttırma yolunu izlerler. Yeni Büyük Oyun'daoyuncular arasındaki farklı amaç ve çıkarlar doğrultusunda gerçekleşen mücadele, ABD'nin küresel hakimiyeti için önem arz ederken,Rusya'nın bu bölgedeki etkisinin devam etmesi siyasi ve ekonomik çıkarları açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu mücadelede her iki ülkenin çıkarları doğrultusunda izledikleri politikaların Orta Asya'nın jeopolitiğine ilerleyen yıllarda önemli yansımaları olacaktır.

İşbirliği

1648 Vestfalya Anlaşmasından beri devletler, uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak kabul edilirler. Uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyebilecek herhangi bir üst otorite bulunmadığından dolayı, sistemde anarşik bir

¹⁴İbrahimov, s.9.

ortam mevcuttur. Devletler, kendi yeterlilikleri çerçevesinde varlıklarını sürdürmeye devam etmekle birlikte, kendilerini korumak dışında başka alternatiflerinin olmadığı düşüncesine sahiptirler. Bu durum uluslararası sistemi, devletlerin kendi güvenliklerini komşuları pahasına sağlamaya çalıştığı sert bir alan olarak değerlendirirken aynı zamanda devletler arasındaki ilişkilerin karşılıklı faydalanmadan ibaret olan bir güç mücadelesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁵

Bu anarşik ve mücadele ortamında devletlerin ihtiyaçları gereği uzun süreli veya kısa vadede ittifak oluşturmaları, yani işbirliğine gitmeleri, devletlerin ulusal amaç ve çıkarlarına, güç ve olanaklarına, öz kaynaklarının yeterliliğine, ayrıca kendi kapasiteleriyle ilgili bir durumdur. Sayılan bu etmenlerin yetersizliğinin yanısıra, devletlerin prestijlerini ve diğer devletler üzerindeki etkilerini arttırmak adına, amaçlarına uluslararası meşruluk kazandırmak ve maliyeti başka devletlerle paylaşmak maksadıyla işbirliğine girişebilirler.¹⁶

Bilindiği üzere Soğuk Savaşın son bulması ile birlikte iki kutuplu sistemin başat güçlerinden birisi olan Sovyetler Birliği dağılmış ve bu çalışmanın inceleme alanı olan Orta Asya bölgesinde bir boşluk meydana gelmiştir. Oluşan boşluk akabinde bölgede Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile mücadele adına bir dönem Müslüman mücahitler yetiştirilmiş ve Radikal İslami örgütlenmelerin temelleri o dönemde atılmaya başlanmıştır. Özellikle SSCB'ye karşı Afgan direnişinin örgütlendiği dönemde, dinsel ideolojinin radikalleştirilerek çarpıtıldığı öğeler SSCB'ye karşı oluşturulan direniş gruplarına empoze edilmiştir. Bugün ABD'nin bir numaralı hedefi olan El-Kaide de Sovyet işgali döneminde desteklenen örgütlerden birisidir. CIA tarafından eğitilen ve birçok olayda kullanılan Bin Ladin, 90'lı yılların sonunda kontrolden çıkmış ve ABD karşıtlığı ideolojisiyle 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirmiştir.¹⁷

¹⁵John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*,Yaz 2008, Cilt.5, Sayı.18, s.71-72.

¹⁶Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*,s.314.

¹⁷Hilal Önal, "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2010, Cilt.6, Sayı.23, s.44.

Neo-realizme göre devletin birincil amacı güvenlik olgusudur. Anarşik uluslararası sistemin yapısı neticesinde devletler güvenliklerini maksimize etmeye çalışırlar ve bunu sağlamak için kendi nitel ve nicel güç unsurlarını kullanırlar.¹⁸ Birleşik Devletler de yaşanan bu saldırılar sonrasında küresel terörizmin kendi güvenliğine bir tehdit olarak görmüş ve bu noktada ABD'nin terörle mücadele söylemleri değişmiş ve ABD'nin öncülüğünde küresel çapta terörle mücadele başlatılmıştır.

Devletlerin işbirliğine gitmesi için ortak bir amacın varlığından söz edilmesi gereklidir. Bununla birlikte saldırılar sonrasında ortaya çıkan küresel bir tehdidin varlığı ABD-RF yakınlığına neden olurken, bu durum, ABD'nin Afganistan'a Rusya muhalefeti olmadan kolay bir şekilde girmesini sağlarken, aynı zamanda ABD politikalarına karşı şiddet eylemlerine başvuran El-Kaide ve onun destekçisi Taliban'ın Afganistan'daki iktidarını devirmiştir. Rusya'nın Washington'a verdiği bu desteğin karşılığında ise Çeçenistan'a karşı yapılan Rusya operasyonlarının terörle mücadele olarak yansımaya ve doğal olarak uluslararası camiadan destek görmesine neden olmuştur. Kısaca devletler işbirliğine, genellikle güvenlik konularını güçlendirme beklentisi ile girmektedirler.¹⁹

Devletlerin uluslararası arenada karşılaştıkları sorunlar hiyerarşisinde ulusal güvenlik en tepede yer almaktadır. Bu bağlamda realist paradigmanda temel hedefinin ulusal güvenliğin ve devletin varlığının devamının sağlanması olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ulusal güvenlik ve devletin bekası realist düşüncede dış politikayı harekete geçiren değerler olarak sunulur.²⁰ Bununla beraber uluslararası ilişkilerde temel birim olarak ele alınan devletler için güvenlik kavramı merkezi bir önem taşımaktadır. Tehdidin ulusal güvenliği ilgilendiren bir mesele olması için gerekli koşullar vardır. Bunlar: "tehdidin türü, tehdiye maruz kalan devletin bunu nasıl algıladığı, tehdidin yoğunluğunun derecesidir."²¹

¹⁸ Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, 2006, Cilt.1, Sayı.1, s.20.

¹⁹ Sönmezoğlu, s.329.

²⁰ Mustafa Aydın, s.42.

²¹ Rana İzci, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**, Faruk Sönmezoğlu (drl.), İstanbul: DER Yayınları, 1998, s.408.

İfade ettiği anlam itibariyle “toplum yaşamında kanunî düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu”, olarak tanımlanan güvenlik kavramı, ilk çağlardan, günümüze kadar uzanan süreçte devletlerin, uluslararası sistemde var olma mücadeleleri ve güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmiştir. Ülkelerin coğrafyalarını aktifleştiren güvenlik arayışları bir ulusun bir devletin var olmasıyla anlam kazanmıştır. Dolayısıyla güvenlik, yeni dünyanın anarşist bir ortama sürüklendiği kaos ortamında bir ülkenin uluslararası sistemde varlığını devam ettirebilmesi için, güç unsurlarını kendi benimsediği stratejiler çerçevesinde kullanabilmesini ifade eden bir kavramdır.²²

Devletler hedeflerine gücün edinilmesi, elde tutulması, artırılması veya gösterilmesi ile yönelmeye çalışırlar. Bu doğrultuda ittifaklara gidebilirler, denge politikası izleyebilirler veya şiddet kullanabilirler.²³ Buna göre 11 Eylül olaylarında sonra teröristlere karşı bir hareket olarak gerçekleştirilen Afganistan operasyonunda, Rusya'nın ABD'ye önemli katkı sağladığı Batılılar tarafından da dile getirilmiştir. Colin Powell, Rusya'yı “antiterörist koalisyonda kilit bir üye olarak nitelendirmiş, istihbarat sağlayarak ve Kuzey İttifakını destekleyerek ABD'nin Afganistan'daki başarısında ve Orta Asya'ya girmesinde çok önemli bir rol oynadığını” ifade etmiştir. Neticede her iki ülkeyi de doğrudan tehdit eden bir terörist ağın yeteneklerinin ciddi şekilde yıpratıldığını iddia etmiştir. 11 Eylül saldırıları Rusya ve Batı dünyasını gerçek bir ortaklığa çeken stratejik bir yeniden düzenleme imkanı yarattı. II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez Rusya, ABD ve Avrupa hayati güvenlik çıkarları olarak gördükleri şeyler için birlikte çalışmaya başladılar. Afganistan'daki savaş yanında, terörist para akışını durdurulması, dünya çapındaki El-Kaide hücrelerinin belirlenmesi ve yok edilmesi, kitle imha silahları ve teknolojilerinin azaltılması ve bio-terörist tehditlere etkili karşılık bulunması gibi uzun vadeli amaçlar açısından da Rusya çok önemliydi.²⁴

²² Demet Şefika Acar, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı. 5, s.164.

²³ Efe Çaman, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt.2, Sayı.8, s.41.

²⁴ Özlem Demirkıran ve Eda Çiçek, “Rusya'nın Teröristlerle Mücadele Politikası ve ABD'yle İşbirliği”, (t.y.), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror11.pdf> (1.10.2011), s.12.

Görüldüğü üzere devletlerin yaşamsal bir öncelik olarak gördüğü güvenlik endişesi neticesinde, var olan bir tehdit karşısında kendilerini koruma (kendi güvenliklerini sağlama) içgüdüleri ile hareket etmekte ve düşman karşısında ittifak oluşturmaya yönelik bir işbirliğine gittikleri aşikârdır. Neo-realizmde yapısal anlamda anarşik bir uluslararası sistemin var olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası ilişkiler de sadece devletlerin aksiyonları bütünü olarak algılanamaz. Sistemi oluşturan öğeler varlıklarının devamını sağlama, güvenliklerini temin etme, bağımsızlıklarını elde etme ya da koruma gibi hedeflere ulaşmak için çaba harcamaktadırlar.²⁵

Realistlere göre, uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır ve devletin varlığını sürdürmesi bakımından öncelik arz eden ulusal güvenlik konusu yüksek politika (*highpolitics*) olarak ifade edilir.²⁶ 90'lı yıllar itibari ile hızlı bir ivme kazanan küreselleşme süreci teknoloji, bilgi akışı ve ticari ilişkiler gibi konularda uluslararası bir paylaşım sağlasa da bunun yanında günümüz dünyasının en önemli sorunu olan uluslararası terörizm, siber terörizm, uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı gibi konular tüm ülkelerin ortak sorunu haline gelmiştir. Nitekim ABD'ye düzenlenen 11 Eylül saldırıları sonrasında El-Kaide tarafından 15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da *Neve Şalom* ve *Bethİsrael* Sinagoglarına düzenlenen saldırılar, 20 Kasım 2003'te yine İstanbul'da HSBC banka binasına ve İngiliz Başkonsolosluğuna yapılan saldırılar, 11 Mart 2004'te Madrid metrosunda gerçekleşen patlamalar ve Londra'da 7 Temmuz 2005 tarihinde meydana gelen, 21 Temmuz'da tekrarlanan saldırılar²⁷ küresel boyutta bir tehlike algılanmasına neden olmuştur. Uluslararası arenadaki bu tip istikrarsızlıklar devletlerin ortak hareket etmelerine ve tehdit unsurlarına karşı birlikte mücadele etmelerine yol açmaktadır. Buna bağlı olarak 1990 sonrası dönemde değişim geçirmeye başlayan uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan birtakım zafiyetlerin olması, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde görülen gelişmelerin de terörizmin yapısının değişim geçirmesinde önemli bir payı olduğu aşikârdır. Giderek daha küresel bir tehdit

²⁵ Çaman, s.43.

²⁶ Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği", s.163.

²⁷ Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2009, Cilt.8, Sayı.1, s.3.

hâlini almaya başlayan terör olaylarına karşın, terörle mücadelenin de en az onun kadar kapsamlı bir biçimde yürütülmesi gereği açıktır.²⁸

Devleti uluslararası arenada başat aktör olarak kabul edilen realizm, devletlerin sistemde sorumlu oldukları herhangi bir üst otorite bulunmadığı için uluslararası sistemi anarşik olarak kabul eder. Bu anarşik ve dolayısıyla çatışma dolu uluslararası ortamda devletlerin en önemli uğraşı varlıklarının devamıdır.(ulusal beka- *nationalsurvival*).²⁹ Bu bağlamda, devletlerin bulunduğu ortam anarşik olduğundan, burada gözlemlenecek en önemli sorun devletin güvenliğinin sağlanmasıdır ve her ulus devlet kendi güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Çünkü insan, toplum ve devlet için vazgeçilemeyen en önemli ihtiyaç kuşkusuz güvenliktir.³⁰

“ABD'nin en üst noktasını temsil ettiği Vestfalya sistemi ve bu sistemin içkin sekülerizm anlayışı 11 Eylül ile beraber ciddi bir meydan okumaya maruz kalmıştır.”³¹ 11 Eylül 2001 tarihinde Birleşik Devletlere gerçekleştirilen saldırılan var olan mevcut çalışmaların terörle mücadele karşısında ne kadar yetersiz olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, saldırıların hemen ardından ABD'nin terörizm karşısındaki konumunu güçlendirmek amacıyla hem ülke içinde hem de uluslararası plâformlarda birtakım girişimlerde bulunduğu görülür.³² Saldırıların sonrasında, terörizmle mücadele alanında önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Gerek saldırıların doğrudan hedefi olan Amerika Birleşik Devletleri gerekse diğer uluslar, bu alandaki iş birliğini yeniden yapılandırmaya dönük çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.³³ Neticede devletler arasındaki işbirliği olasılığı, çıkarların birbirlerine yaklaşması ile doğru orantılıdır.³⁴

Sonuç olarak, devletlerin anarşik ve güvensizlik ortamında sürekli çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri ve güç elde etme istekleri, bununla birlikte askeri, ekonomik ve diğer alanlarda sürekli rekabet içerisinde olmaları uluslararası ilişkilerde

²⁸ Sezgin Kaya, “Küresel Terörizmle Mücadelede Alternatif Rejim Modelleri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı.5, s.15.

²⁹ Mustafa Aydın, s.38.

³⁰ Ateş, s.18.

³¹ Ahmet Dinçyürek, “Küresel Terör: Kurgulanmış Bir Egemenlik Aracı mı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı.5, s.4.

³² Kaya, s.23.

³³ a.g.m., s.16.

³⁴ Gönlübol, s.6.

sürekli bir mücadele ve çatışmaya neden olmaktadır. Nitekim, günümüz Orta Asya'sında SSCB'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan güç boşluğunun, büyük güçler tarafından doldurulmaya çalışması ve bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünde söz sahibi olmaya çalışmaları realist bakış açısından değerlendirilebilir. Her ne kadar bölgede, ABD, RF, ÇHC ve AB gibi büyük güçlerin ve bunun yanısıra diğer bölgesel güçlerin (Türkiye, İran, Pakistan ve Hindistan) varlığı ve bununla birlikte oluşan kutuplaşmanın varlığı aşikar olsa da, bu çalışma içeriği gereği ABD-RF endeksli yaşanan gelişmeleri ele alacaktır.

Bir sonraki bölümde bahsedileceği gibi bölgede yaşanan güç mücadelesinin yanısıra, Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya bölgesinde kök salan ve 11 Eylül saldırıları sonrasında varlığını küresel düzeyde hissettiren terör örgütleri bu iki devletin ortak bir noktada hareket etmelerini sağlamıştır. Nitekim Afganistan'da varlığını sürdüren El-Kaide örgütünün, ABD'nin küresel hakimiyetine kafa tutarcasına hareket etmesinin haricinde, RF içinde bölgesel güvenlik sorunları oluşturması her iki ülkenin işbirliğine gitmelerine neden olmuştur.

Çalışma Planı

Dünya hâkimiyeti kurmak adına mücadele eden büyük güçler için Avrasya'nın kalbi olarak nitelendirilen Orta Asya, tarih boyunca büyük bir önem arz etmiştir. Adeta bir imparatorluklar coğrafyasını andıran³⁵ Orta Asya bölgesinde kurulan tüm imparatorluklar, bölgenin sağlamış olduğu jeopolitik avantaj sayesinde diğer medeniyetler üzerinde siyasi, askeri ve ekonomik açıdan etki sağlamışlardır. Bu etkinin doğal bir sonucu olarak oluşan karşı tepki neticesinde tarihin her döneminde Orta Asya'da bir güç mücadelesi yaşanmıştır.

Soğuk Savaş süresince Doğu Bloğu'nun Asya miğferini oluşturan Orta Asya,³⁶ iki kutuplu düzen sonrasında ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanı çerçevesinde küresel ve bölgesel oyuncuların ilgi odağı haline gelmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ile

³⁵ Haktan Birsnel, **Eski Dünyanın Karanlık Yüzü; Orta Asya Jeopolitiği**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.113.

³⁶ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2006, s.47.

birlikte uluslararası sistemde var olan ideolojik mücadele son bulmuş, bunun yerine küresel üstünlük mücadelesinde ekonomik rekabet başlamıştır. Bu rekabetin temel unsuru olan enerji, üstünlük sağlama açısından belirleyici bir faktör olarak devletlerin politikalarında yerini almıştır.

Devletlerin ulusal çıkarlarının peşinde koşması ve güç elde etme isteği tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de Orta Asya’da yaşanmakta olup, küresel ve bölgesel güçlerin mücadelesinin yaşandığı ve ‘Yeni Büyük Oyun’ olarak adlandırılan rekabetin doğmasına neden olmuştur. Bölge, Rusya’nın SSCB’den miras kalma etki alanı olmakla birlikte, ABD için küresel hâkimiyetinin anahtarı olmasından ötürü önem arz etmektedir.

11 Eylül olaylarına kadar, bölgede şirketleri ile varlığını sürdüren ABD, bu saldırılar sonrasında Afganistan’a müdahale etmiş ve bu bölgeye askeri olarak da yerleşmiştir. Amerika’ya düzenlenen bu saldırılar küresel terörizmin büyük bir tehdit olduğunu tüm dünyaya gösterirken, bölgedeki radikal unsurların varlığı, başta bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerinin güvenliğine karşı bir tehlike oluşturmaktadır.

İşte tam bu noktada, “Yeni Büyük Oyun’da Çatışma ve İşbirliği Alanı Olarak Afganistan: ABD-Rusya Kontrollü Rekabeti” isimli çalışmada, başta Afganistan olmak üzere ve tüm Orta Asya’da etkili olan radikal İslam örgütlerine karşı ABD ve Rusya’nın işbirliğine gitmelerinin ve bölgede yaşanan rekabetin güç elde etme isteği doğrultusunda şekillenirken, hangi amaç doğrultusunda rekabet ve işbirliği koşullarının gerçekleştiği sorusuna yanıt aranacaktır.

Dört bölümden oluşan çalışmada, çatışma ve işbirliğine giden sürecin daha iyi kavranmasını sağlamak amacıyla neo-realist bakış açısı ile kuramsal çerçeve açıklanacaktır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı ve planı ele alınırken ayrıca kavramsal çerçeveyi oluşturan ‘anarşik sistem ve işbirliği’ tanımlamaları yapılmıştır.

Uluslararası sistemde temel oyuncu olan devletlerin, kendi çıkarlarını koruma ve daha fazla güç elde etme isteklerinin, sistemi anarşik bir yapıya dönüştürdüğü vurgusu yapılacaktır ve ardından devletlerin güvenlik kaygısının işbirliği girişimlerine yol

açtığı neo-realizm bakış açısıyla açıklanacaktır. Anarşik ortamın devletler arasında bir güvensizliğe yol açması, ülkelerin daha fazla güç elde etme isteğine ve bu doğrultuda dış politikalarını belirlemelerine yol açmaktadır. Klasik realist yaklaşımda olduğu gibi neo-realist yaklaşımda devletleri uluslararası sistemin temel aktörleri kabul ederken, güvenlik olgusunu, devletler arasında yaşanan çatışmacı bir eksen üzerine oturtmuştur. Buna karşın bu anarşi ve çatışma ortamında dahi işbirliği süreçlerini göz ardı etmeyen neo-realist yaklaşım, bu süreçleri geçici bir durumdan ibaret sayarken aynı zamanda, bu durumun göreceli çıkarlardan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda, Orta Asya'da istikrarsızlığa neden olan örgütlerin varlığı, 11 Eylül saldırıları sonrasında Moskova'nın Washington'u desteklemesine neden olmuştur. El-Kaide'nin Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketler ile bağlantısı Rusya'nın sınırlarına bir tehlike oluştururken, yine bu örgütün ABD karşıtlığı, süper güç olarak varlığını devam ettiren ABD'nin küresel politikalarına karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Güvenlik olgusunun devletler için birinci derecede önem arz eden bir konu olduğu göz önüne alındığı takdirde, her iki gücünde işbirliği girişimleri oldukça önemlidir. Her ne kadar bu durum geçici bir süreç olsa da her iki ülkenin göreceli çıkarlar doğrultusunda işbirliğine gitmelerine olanak sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Orta Asya'nın geçmişte ve günümüzde bu denli önem arz etmesini açıklamakta yardımcı olacak jeopolitik tanımlaması yapılacak ve bir dönem Çarlık Rusyası ile Büyük Britanya arasında yaşanan ve bugünkü Yeni Büyük Oyunun önemini kavramamıza yardımcı olacak Büyük Oyun kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra, Sovyetlerin dağılmasıyla başlayan süreçte, ABD ile Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikaları ele alınacak ve ardından Yeni Büyük Oyun'unda her iki ülkenin amaçlarına değinilirken, enerji mücadelesinin bu devletler için önemine değinilecektir. Bunun yanısıra, Çin'in bu oyundaki yeri açıklanacaktır.

Çalışmanın yine bu bölümünde, Afganistan'ın jeopolitik önemine de değinilecektir. Nitekim Afganistan'ın tarihsel açıdan Büyük Oyuna ev sahipliği yapması ve günümüzde yaşanan Yeni Büyük Oyun'un merkezinde yer alması tesadüflerle açıklanamayacak kadar gerçekçidir.

Üçüncü bölümde, işbirliğine giden süreci tanımlamak için terörizmin tanımı ve amaçları açıklanacak, ardından Orta Asya'daki El-Kaide ve Taliban varlığı tarihsel süreçle analiz edilmeye çalışılacaktır. Özellikle SSCB'nin Afganistan işgali ile başlayan süreçte, başta ABD, Pakistan ve Arap dünyası tarafından desteklenen radikal İslami akımların, SSCB'nin dağılması ile bölgede oluşan güç boşluğunun getirdiği otorite sorunu sonrasında, günümüzde ne tür sonuçlar doğurduğu 11 Eylül saldırıları ile ayyuka çıkmıştır. Orta Asya'da ABD-Rusya işbirliğinin bölgeye etkilerinin de açıklanacağı bu bölümde, ortak bir düşmana karşı, her iki gücünde geniş çaplı bir ittifaka girmelerinin gerekliliği vurgulanacaktır.

Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılırken, elde edilen bulgular ışığında, bölgede yaşanan rekabette her iki ülkenin de uluslararası sistemdeki konumlarını muhafaza etmek ve sistemin anarşik doğası gereği devletlerin güvenliklerini sağlamak için güçlerini arttırma gereksinimlerinde olduğu şeklinde bir tespit yapılmıştır. Bunu sağlamak için gereken noktalarda birlikte hareket etmeleri muhtemeldir. Bu doğrultuda, Orta Asya'da terörle mücadele konusunda ABD ve Rusya'nın giriştiği işbirliğinin, güvenlik çıkarlarına dayalı geçici bir süreç olduğu ve Yeni Büyük Oyun'daki ittifakların yalnızca daha çok kazanmak için oluşturulduğu ortadadır. Nitekim bölge, ABD'nin küresel üstünlüğünü koruması adına önem arz ederken, Rusya'nın arka bahçesi olarak dile getirdiği Orta Asya, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve bölgesel üstünlüğünü koruması için oldukça önemlidir.

2. ORTA ASYA'NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGEDE YAŞANAN MÜCADELE: BÜYÜK OYUN VE YENİ BÜYÜK OYUN

Dünya nüfusunun %75'inin yaşadığı Avrasya³⁷, Avrupa ve Asya kıtalarının bir bütün olarak ifade ediliş biçimidir. Gerek kalabalık nüfusu gerekse yer altı zenginliklerinin bulunması ve ekonomik yatırımlarının büyük bir çoğunluğunu bünyesinde bulundurması neticesinde Avrasya'nın başlı başına bir jeopolitik eksen olmasına neden olmaktadır. Soğuk Savaş'ın galibi olan ve dünyanın süper gücü olarak kabul edilen ABD'den sonra bilinen diğer siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki bölgesel ve küresel güçler de bu coğrafyada bulunmaktadır.³⁸

Avrasya'yı günümüz jeopolitiğinin merkez coğrafyası olarak kabul eden Brzezinski, Avrasya'daki hakimiyet mücadelesinin, bu güne kadar bölgede bulunan ülkeler tarafından yapıldığını ve ilk defa Avrasya dışından bir gücün (ABD) kıtaya egemen olma mücadelesi verdiğini vurgulamaktadır. Brzezinski, Avrasya'yı üzerinde küresel liderlik için mücadelelerin devam ettiği bir satranç tahtasına benzetmektedir.³⁹

Avrasya, Mackinder tarafından da önem arz etmektedir. Ünlü jeopolitikçi teorisyene göre Avrasya, dünyanın coğrafi ve tarihi merkezidir. Bu bölge, deniz imparatorluğuna kapalı ve zengin doğal kaynaklara sahip olan dev bir güçtür. Bütün bunlara bağlı olarak Orta Asya, dünya siyasetinin eksenine olmaya mahkûmdur. Çünkü bu bölge, Batı'nın en gelişmiş bölgeleriyle Doğu'nun en uç noktalarını birbirine bağlayan geçiş koridoru niteliğinde olduğundan, bu bölgenin jeopolitik önemi artmaktadır.⁴⁰ Bu bağlamda arz edilen jeopolitik önem, stratejik olarak Doğu Avrupa ile Sibiryaya üzerinden Rusya ve Orta Asya'ya kadar uzanan Avrasya toprak kitlesinin denetim altına alınmasıydı. Kalpgah, Asya ve Afrika'nın tamamı ile birlikte, Dünya

³⁷Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Yelda Türedi (çev.), İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2005, s.52.

³⁸Brzezinski, s.53.

³⁹ Atilla Sandıklı, "Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar", **Bilgesam Rapor No:27**, İstanbul: Bilgesam, 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/jeopolitikveturkiye.pdf> (03.01.2012), s.8.

⁴⁰ Yüce, s.45.

Adası'nı oluşturuyordu. Kalpgah'ın en önemli özelliği deniz gücü ile erişilmez bir alan olması neticesinde yerküre üzerindeki en büyük doğal kale olma avantajını getiriyordu.⁴¹

Mackinder, II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Batı dünyasına karşı ciddi bir tehdit olacağını belirlemiş ve NATO'ya coğrafi bir temel atmıştır. Mackinder'in jeopolitik kuramları, 'Kenar Kuşak Teorisi'ne zemin hazırlamış ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerika'nın Sovyetlere karşı uyguladığı çevreleme politikasının temellerini atmıştır. Bu kuram çerçevesinde merkez bölgeyi kontrol eden Sovyetler Birliği'nin Dünya Adasına hâkim olmasını engellemek için ABD, çevreleme stratejisini ortaya koymuştur. Bu teori günümüzde ABD'nin küresel hegemonya mücadelesinde Orta Asya siyasetinin jeopolitik alt yapısını oluşturmaktadır. Orta Asya'nın Avrasya'nın merkezinde olduğundan hareketle üretilen jeopolitik açıklamalar Amerikan siyasetinde önemli yer teşkil etmektedir.⁴²

Coğrafi konumu itibari ile 55°-90° doğu boylamları ile 40°-50° kuzey enlemleri arasında yer alan Orta Asya, Asya kıtasını çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesidir. Bölge, Kuzey-güney istikametinde Sibirya'dan Hint alt kıtasını steplerden ayıran Himalayalara kadar olan bölgeyi, doğu-batı istikametinde de Ural-Hazar hattından Moğolistan ve geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan alanı kapsamaktadır.⁴³

Daha geniş bir coğrafi tanımla Orta Asya, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Moğolistan, Kuzey Hindistan, Kuzey Pakistan ve Kuzey İran'dan oluşur. Doğal özellikleri ve yaşam biçimleri açısından Avrasya ve Asya'dan farklılaştığı oranda iç Asya olarak da tanımlanmıştır.⁴⁴

⁴¹ Sandıklı, s.3.

⁴² Baybars Öğün, "ABD'nin Orta Asya Siyaseti", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 2011, http://www.21yzyt.org/tr/yazi6210-ABDnin_Orta_Asya_Siyaseti.html(12.12.2011)

⁴³ Yüce, s.44.

⁴⁴ Mert Bilgin, "Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.158.



Harita 1: Orta Asya Haritası

Kaynak: <http://www.indiana.edu/~afghan/maps.html>

Bölgenin coğrafi özelliklerinden ötürü deniz gücüne kapalı olması ve Batı'nın gelişmiş bölgeleri ile Doğu'nun en uç noktalarını birleştirmesi neticesinde adeta bir geçiş koridoru⁴⁵ olması dünya siyasetinde jeopolitik önemini arttırmaktadır. Bununla beraber 20.yy'ın başlarında ünlü teorisyen Mackinder'ın Heartland olarak ifade ettiği Orta Asya'nın önemini belirtirken bu bölgeyi kontrol eden gücün küresel boyutta bir güç sahibi olacağını belirtmiştir.⁴⁶

⁴⁵ Yüce, s.46.

⁴⁶ Emre İşeri, "Amerika'nın Soğuk Savaş Sonrası Büyük Stratejisi, Avrasya Heartland'ında Petrol ve Boru hatlarının Jeopolitiği", **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya**, Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.), Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, s.51.

Orta Asya zengin doğal kaynaklara sahip olmasının yanısıra, stratejik anlamda Asya'nın göbeğinde bulunması neticesinde, doğu da Çin, kuzey de Rusya, güney de ise İran, Pakistan ve Afganistan'la sınırı bulunması bölgenin önemini belirtmek için yeterli olmaktadır. Bunun yanısıra Avrupa-Asya-Afrika ülkeleri arasındaki havayolu trafiğinin bu güzergâhtan yapılması, iletişim ve ulaşım ağlarının kesişme noktasında bulunması ve Asya'nın tüm istikametlerdeki iç bağlantılarını sağlayan bir kavşak noktası olması⁴⁷ da belirtilen önemini pekiştirmektedir. Orta Asya'yı önemli kılan bir diğer etken, ürettiği iç enerji ve bunun yayılma menzildir. Merkezî konumu, Türkistan'ı yalnızca buluşturduğu farklı medeniyetlerin etkisine açmamıştır. Aynı zamanda bölgenin sınırlarını dışarı doğru yıkacak düzeyde enerji birikiminin yaşandığı her dönemde, dünya sisteminin tümünü sarsan patlamaların beşiği de yapmıştır.⁴⁸

Coğrafi konumu nedeniyle jeopolitik teorilerin odak noktası olan Orta Asya, jeoekonomik ve jeostratejik açılarından oldukça önemli bir konuma sahiptir. HalfrodMackinder'in ifade ettiği üzere, "Orta Asya, Avrasya kıtasının merkezinde yer almakta ve Avrupa'dan Çin'e kadar olan sahayı ve oradan da Yeni Dünya'yı etkileyebilecek stratejik derinliğe sahiptir". Buna göre, tarih boyunca bu bölgede etkinliği bulunan Rusya, Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Güney/Güneydoğu Asya bölgelerinde etkili olmuş, jeostratejik anlamdaki etkisine askeri boyutu da ekleyerek, Ortadoğu ve Güney/Güneydoğu Asya bölgelerini de etkisi altında tutmaya çalışmıştır.⁴⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bölgede günümüze kadar süren bir istikrarsızlık süreci devam etmektedir. Bölge var olan çeşitli sorunlar uluslararası camiayı meşgul etmeye devam ededursun, özellikle 11 Eylül olayları sonrasında ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ile başlayan süreçte, bölgedeki mücadele her geçen gün karmaşık bir hal almaktadır. Gerek Mackinder gerekse Brzezinski referansları ile bölgenin önemini ifade etmeye çalıştım. Nitekim bu coğrafyanın arz edilen önemleri neticesinde Orta Asya, söz konusu dinamiklerin yükselttiği jeopolitik havzanın kalbini

⁴⁷ Yüce, s.61.

⁴⁸ Mehmet Akif Okur, "Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Raporu*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/avrasya_rapor.pdf (21.01. 2012),s.23.

⁴⁹ Ertan Efeğil, "Orta Asya'daki Güç Mücadelesine Genel Bakış", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Platin Yayınları, 2009, s.61.

işgal ediyor. Bölgede somut ABD varlığı ve Rusya-Çin gibi yükselen güçlerle komşuluğu, geçtiğimiz on yılda Afganistan'daki doğrudan Amerikan varlığı sebebiyle bambaşka bir anlam kazanmıştır.⁵⁰ Öte yandan bölgenin jeopolitik öneminin bu denli yüksek olması ve günümüzde Yeni Büyük Oyun olarak ifade edilen mücadelenin varlığı, bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Özellikle petrol ve doğal gaz rezervlerinin çok fazla olması bölge ve dünya devletlerinin dikkatini çekmekte geç kalmamıştır.⁵¹ Son olarak Orta Asya'da küresel ve bölgesel dengelerin iç içe geçtiği ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği son derece hareketli jeopolitik bir yeniden yapılanma süreci söz konusudur. Bu süreç çok hızlı bir şekilde devam etmekte⁵² ve sonuçları neticesinde küresel üstünlük mücadelesini etkileyecektir.

2.1.BÜYÜK OYUN

Dünyanın en kalabalık nüfus alanına sahip olmasının yanında, önemli ve kısıtlı olan yeraltı kaynaklarının bulunması, bunun yanısıra istismara açık bir etnik yapısının bulunması nedeniyle Avrasya coğrafyası tarih boyunca büyük güçlerin mücadele alanı olmuştur. Bu gün bölgede büyük güçler arasında yaşanan mücadelenin tarihsel arka planın anlaşılması, günümüzde yaşanan mücadelenin daha iyi bir şekilde analiz edilmesine ve kavranmasına kolaylık sağlayacaktır.

İlk defa 19.yy'da bir İngiliz istihbarat subayı olan Arthur Conolly tarafından dile getirilen Büyük Oyun kavramı, Orta Asya'da dönemin iki büyük süper gücü olan Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı arasında geçen mücadeleyi ifade etmek anlamında dile getirirken, Rusya'da ise yaşanan bu çekişmeye "Gölgeler Turnuvası" denilmiştir.⁵³

Sanayi Devrimi sonrasında Sömürgecilik sisteminin dünyaya yayılması ve bu nedenle teknolojik üstünlüğü elinde tutan dönemin büyük güçleri arasında

⁵⁰Okur, s.40.

⁵¹Yüce, s.48.

⁵²a.g.e., s.49.

⁵³Barış Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde BüyükOyun**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.17.

emperyaltabanlı güç mücadeleleri başlamıştır.⁵⁴ 19.yy'a gelindiğinde dünyanın en büyük deniz gücüne sahip olan Britanya İmparatorluğu, dünyanın birçok bölgesinde koloniler elde etmiş olmasına karşın, dış politikasında en büyük önceliği Hindistan'daki hâkimiyetini ve güvenliğini korumak olmuş, Çarlık Rusya'nın Orta Asya'da ki izlemiş olduğu yayılmacı politikayı kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarına karşı bir tehdit olarak görmüştür.⁵⁵ Nitekim bölgenin stratejik önemi ve ipek yolunun Doğu, Batı ve Arap medeniyetlerini birbirleri ile bağlayan önemli bir ticaret yolu olması sebebi ile 19. yy' da İngiliz ve Rus imparatorlukları bölgenin yegâne gücü olmak adına mücadeleye girişmişlerdir.⁵⁶

İki imparatorluğunda bölgedeki üstünlük mücadelesi, Afganistan endeksli olup, bu ülkenin Hindistan ve Türkistan'a sınır olmasından dolayı, her iki gücün işgaline maruz kalmıştır. Bölgenin önemini o dönemde Hindistan genel valisi olan Lord George Curzon şu cümlelerle ifade etmiştir;“Türkistan, Afganistan, Trans-Hazar, İran- bu isimler çok uzakları, tuhaf değişiklikleri ve belli belirsiz romantizmi çağrıştırır. İtiraf ediyorum, bence bu bölgeler dünya egemenliği için oynanan satranç tahtasındaki taşlardır.”⁵⁷

Dönemin Orta Asya'sında var olan beylikler içerisinde herhangi bir siyasi birliğin bulunmaması ve kendi içlerindeki mücadelelerin bulunması Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'daki ilerleyişine ve bu bölgede hakimiyet kurmasına karşı ortak bir tavır almalarını engellemiş⁵⁸ ve Türkistan coğrafyasında Rusya'nın hakimiyeti söz konusu olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde Orta Asya'da topraklarını genişleten Çarlık Rusyası, “Büyük Oyun” olarak adlandırılan Britanya İmparatorluğu ile mücadelesinde Hindistan'a erişmesini tehdit edecek kadar güçlendi.⁵⁹ Rusya'nın Orta Asya'da yayılmacı politikaları 19.yy itibariyle daha da artmıştır. Bunun nedeni ise İngiliz

⁵⁴Birsel, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü; Orta Asya Jeopolitiği*, s.177.

⁵⁵Yelda Demirağ, “Büyük Oyun: 19.YY'da Rusya ve İngiltere'nin Orta Asya'da Rekabeti”, **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya**, Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.), Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, s.1.

⁵⁶ŞatlıkAmanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, 1.Basım, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, s.70.

⁵⁷Aktaran: LutzKleveman, **Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Hür Güldü (çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.3.

⁵⁸Demirağ, s.3.

⁵⁹ Murat Çemrek, “Rusya Federasyonu Hakkında Genel Bilgiler”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu*, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), Mayıs

2010, www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Rusya%20Raporu.pdf (16.07.2011), s.18.

tüccarlarının Orta Asya’da Rus tüccarlarına rakip konuma gelmeleri ve İngiltere’nin bölgede etkisini arttırmasıdır. İngiltere’nin Orta Asya’daki varlığını sınırlandırmak isteyen Rus Çarı I. Nikolay, bölgedeki diplomatik ve askerî çabalarını arttırmıştır.⁶⁰

Orta Asya’daki Çarlık Rusyası’nın ilerleyişi ve bölgedeki Hanlıkların işgali Afganistan’a ilerleyişin bir göstergesi olurken, aynı zamanda İngilizler için Hindistan’a karşı bir tehdit algılamasına neden olmuştur. Nitekim bu bölgedeki topraklar Hindistan’ın anahtarı konumunda oldukları için dikkat çekiciydi. Nitekim Fransızların dikkatini I. Napolyon zamanında çekmiş, imparator, bu toprakları kullanarak İngilizleri sömürgesi olan Hindistan’da yenmeyi planlamıştı. Fakat Ruslar o dönemde müttefiki olan Fransızları bölgede istememiş ve bu plan gerçekleşmemişti. “Bu durum daha o dönemde bölgede Rusların gözünün olduğunun bir göstergesiydi.”⁶¹

İngilizler için bölgedeki Rus ilerleyişinin yalnızca Hindistan’ı tehdit edebileceği ve bölgenin zenginlikleri bu rakip güç tarafından kontrol altına alınması bu açıdan endişe verici bir durumdu. Üstelik gittikçe yayılan demiryolu ağı Rusya’ya, muazzam donanmasının İngiltere’ye sağladığı avantajları sunacaktı. Gelişmeler neticesinde İngiliz tarafından Orta Asya’ya duyulan ilgiyi arttırmaktaydı. Kendi ulusal çıkarları doğrultusunda gelişen bu ilgi jeopolitiğin doğuş yıllarından başlayarak Orta Asya’ya bakışın Batı’daki parametrelerini belirlemiş ve bölge, esas oyuncular arasındaki rekabetin zemininden ibaret görülmüş ve oryantalist şemalara uydurularak büyük satranç tahtasındaki piyonlara indirgenmiştir.⁶²

1853-1856 Osmanlı ve Rusya arasında geçen Kırım Savaşı sonrasında Çarlık Rusya’nın Orta Asya’daki ilerleyişi hız kazanmış ve bölgedeki nüfuzunu genişleterek toprak egemenliğini arttırmıştır. 19.yy’ın sonlarına doğru Ruslar Orta Asya’nın neredeyse tamamını kontrol altına almış ve Mart 1885 tarihinde Afganistan’ın batısında yer alan Herat’ın şehrinin kuzeyini ele geçirmişlerdir. Bu durum karşısında endişelenen Britanya İmparatorluğu, Rus ilerleyişinin, kendi egemenliği altında bulunan Hindistan’a

⁶⁰İlyas Kamalov, “Tarih Boyunca Ruslar ve Orta Asya, Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Rapor*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://www.yesevi.edu.tr/duyurular/toplanti/rusya_ortaasya_raporu.pdf (21.01.2012), s.16.

⁶¹ Jean Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Lale Arslan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006, s.401.

⁶²Okur, s.14.

karşı bir tehdit olarak algılamış ve buna karşın Rus ilerleyişinin devam etmesi ve Herat'ın işgalinin sürmesi sonucunda, kendilerinin Kandahar'ı almaya mecbur kalacaklarını bildirmişlerdir. Neticede dönemin Afgan emiri Abdullah Han'ın çabaları 13 Eylül 1866 ve 22 Temmuz 1887 tarihlerinde yapılan anlaşmalar neticesinde Rus-Afgan sınırı belirlenmiştir.⁶³

Orta Asya'nın sahip olduğu merkezi konumun bölgenin tarihi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Merkezi konumu sayesinde bütün ticari yollara erişim imkanına sahip olması ve kıta Avrasya'sındaki büyük güçlere olan yakınlığı neticesinde tarih boyunca sürekli mücadelelerin yaşandığı bir bölge olmuştur.⁶⁴ Nitekim Orta Asya, Rusya gibi büyük kara parçasına sahip bir ülkenin Afganistan üzerinden sıcak denizlere inmek için geçiş koridoru olmasından dolayı önem arz etmesi söz konusu iken, İngiltere adına, sömürgesi olan Hindistan için tehlike oluşturacak bir gücün bölgedeki varlığı ve Afganistan etrafındaki güç odaklarının etkisi altında kalması gösterilebilir.⁶⁵

Çarlık Rusyası'nın Orta Asya hanlıklarını kendisine bağlayarak Afganistan'a kadar ulaşması ile Hindistan'daki işgal kuvvetleri ile güneyden Afganistan'a dayanmış İngiltere arasında yaşanan Büyük Oyun, Afganistan'ın yakın tarihini önemli bir şekilde etkilemiştir.⁶⁶ Her iki ülkenin de stratejik önem arz eden bu ülkeyi işgal etmek yerine, ortak kabul gören bir tampon bölge oluşturma fikri neticesinde 31 Ağustos 1907 tarihli anlaşma ile Afganistan'ın Çarlık Rusyası ve Britanya sömürgesi olan Hindistan arasında bir 'tampon devlet' olması kararlaştırıldı. Buna göre Rus yönetimi Afganistan'ın İngiliz

⁶³ Mehmet Akkurt, **Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.97.

⁶⁴ Şatlık Amanov, "ABD-Orta Asya İlişkilerinin Tarihsel Karakteristiği ve Güncel Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (dr.), Ankara: Platin Yayınları, 2009, s.138-139.

⁶⁵ Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), *Afganistan AF-PAK Denklemi*, İstanbul: BÜSAM, 2009, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/afganistan-af-pak.pdf> (11.11.2011), s.34.

⁶⁶ Ali Balcı, "Afganistan: Küresel Güçlerin Oyun Alanı", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları** içinde (379-413), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.382.

nüfuzu altında olduğunu kabul ederken, buna karşılık Britanya İmparatorluğu ise Orta Asya'nın Çarlık Rusyası'nın egemenlik alanı olarak kabul etmiştir.⁶⁷

Bu anlaşma sonrasında her ne kadar Çarlık Rusyası'nın Afganistan üzerindeki amelleri son bulmuş ve buranın İngilizlerin nüfuzu olduğunu kabul etmiş gözükseler de, Bolşevik Devrimi sonrasında Rusların Afganistan'a olan ilgisi ve Hindistan'daki İngiliz hakimiyetini sonlandırma istekleri devam etmiştir. Nitekim Çarlık Rejiminden beri süre gelen sıcak denizlere inme politikası uygulamak için İngilizlerin bu bölgeden tamamen çıkmaları gerekmekteydi.⁶⁸ Sovyet Rusya'nın bu Orta Asya politikası Lenin ile yeniden şekillenmiş ve ona göre bu coğrafyadaki Rusya'nın en büyük rakibi olan İngilizlere karşı bölgedeki İngiliz kolonilerinin sömürgecilere karşı kışkırtılarak Britanya'nın zayıflatılması gerekmekteydi. Bunun içinde Afganistan, Hint halkını İngiltere'ye karşı ayaklandırabileceği bir sıçrama tahtası olarak işlev görmekteydi. Böylece İngilizlerden arınmış bir Hindistan'ı, SSCB'nin sıcak denizlere inmesi için stratejik olarak kullanabilecekti.⁶⁹

8 Ağustos 1919 tarihinde Britanya ile yapılan *Ravalpindi Anlaşması* ile Afganistan'ın tam bağımsızlığı kabul edilmiş oldu. Yine bu dönemde ülkenin başında bulunan Amanullah Han, Sovyetler Birliği ile Şubat 1921'de dostluk anlaşması imzalayarak Afganistan'ı olası bir Sovyet istilasını önleyecek bir hamle yapmış, ayrıca bu anlaşma ile İngiliz nüfuzuna karşı Sovyet dengesini kurmuştur.⁷⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin yapısı değişmiş ve dünya iki kutba ayrılmıştı. Kasım 1893 tarihinde Afgan Emiri Abdurrahman Han ile Hindistan'ın İngiliz Hükümeti Dışişleri sekreteri Sir Henry Mortimer Durand arasında imzalanan ve tarihe Durand Hattı olarak geçen sınır anlaşması ile Afganistan ve Pakistan sınırı belirlenmişti. Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanması sonrasında iki ülke arasında sınır sorunu yüzünden gerilim artmıştı. Bu durum Afganistan'ı Sovyet desteğine

⁶⁷Fırat Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", İhsan Çomak (Ed.), **Rusya Stratejik Araştırmaları** içinde (163-186), İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s.163.

⁶⁸MohammadEbrahim M. Esmail, **Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan**, 1. Basım, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004, s.49.

⁶⁹Süleyman Gündüz, "Taliban-Ladin ve ABD Kışkırtıcılığı, Afganistan" **Afganistan, Taliban ve Ladin** içinde (11-42), İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001, s.22.

⁷⁰Balcı, s.383-384.

yönlendirmişti. Sovyetlerle 1950’de yeni bir ticaret anlaşması yapılırken ayrıca Sovyet askeri yardımları Afganistan’a gelmeye devam etmiştir. Pakistan tehdidine karşı Sovyetlerle yakın ilişki içerisinde olan Afganistan, ABD ile de ilişkilerini iyi bir seviyede tutarak⁷¹ çift kutuplu sistemde adeta bir denge politikası izlemiştir.

SSCB-Afganistan ilişkileri,17 Temmuz 1973 tarihinde, Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah’ın devrilmesi ve yerine Muhammed Davud Han’ın gelmesi ile bozuldu. Bu dönemde, Pakistan ile ilişkiler normalleşmeye başlamış ayrıca diğer İslam ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilerek Kabil üzerindeki Moskova etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Davud Han’ın izlediği bu politika 27 Nisan 1978’de Afgan Komünistleri tarafından düzenlenen bir darbeyle son bulmuş, ardından gelen Nur Muhammed Terakki yönetimi SSCB ile bir dostluk anlaşması imzalayarak, Afganistan’ı Sovyet işgaline açık hale getirmiştir. Terakki’nin 1979’da öldürülmesiyle birlikte devlet başkanlığına gelen Hafizullah Emin, Ekim 1979 ABD’li yetkililerle görüşmesi neticesinde, Moskova Afganistan işgalini gerçekleştirmiştir.⁷²

Afganistan’ın Sovyetlerce işgali ve yine aynı dönemde İran’da İslam devriminin gerçekleşmesi sonrasında, dönemin ABD başkanı Jimmy Carter tarafından, ABD’nin bölgedeki çıkarlarının korunması adına gerektiği takdirde sıcak savaşa dahi girilebileceğini ifade eden ve *Carter Doktrini* olarak bilinen açıklamaları,⁷³ aynı zamanda Soğuk Savaş’ın yumuşama dönemini sonlandırmıştır. Afganistan Savaşı sonuçları itibariyle SSCB’nin kendi sonunu hızlandırması ve bölgedeki radikal İslam akımlarının kök salmasına neden olmuştur.

Görüldüğü üzere bölgede 19.yy’da İngilizler ve Ruslar arasında başlayan ve tarihe Büyük Oyun olarak geçen rekabetin Afganistan odaklı olması günümüzde yaşanan Yeni Büyük Oyuna ışık tutar niteliktedir. Her ne kadar bir önceki mücadeleye göre aktörlerin sayısı ve çeşitliliği artsa da, amaç bölgedeki ulusal çıkarlardır. Nitekim günümüzde devletlerin kendi çıkarları ve güç elde etme istekleri sürmektedir.

⁷¹MohammadRezaDjalili ve ThierryKellner, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği; SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına**, Reşat Uzmen (çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.405.

⁷²a.g.e., s.406.

⁷³“Carter Doktrini”, *Bilginin Adresi*, (13.12.2007), <http://www.bilgininadresi.net/Madde/10316/Carter-Doktrini-%28Carter-doctrine%29-> (28.04.2012).

2.2. RUSYA VE ABD'İN SOĞUK SAVAŞ SONRASI BÖLGEYE YAKLAŞIMI

Orta Asya'nın bu derece önemli bir jeopolitik unsur olması ve Rusya'nın yakın çevresindeki varlığının azalması ve başta ABD olmak üzere başka devletlerin Orta Asya bölgesinde etkin olmaları düşüncesi Rus siyasi elitlerince bu bölgede Rusya'nın yeniden bir etki alanının oluşmasını hızlandırmıştır.⁷⁴ Nitekim Halk Temsilciler Meclisi tarafından 5 Eylül 1991 yılında onaylanan önerge ile Sovyetlerin dağılması ve bunun yanı sıra Orta Asya ve Kafkasya bölgelerindeki yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkışı resmi bir durum kazanmıştır. Bu tarihten kısa bir süre sonra 8 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya Minks'te bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurmuşlardır.⁷⁵ İlk etapta Kafkasya ve Orta Asya'da yeni kurulmuş olan cumhuriyetlerin BDT dışında kalması bu devletlerce karamsar bir hava yaratmıştır. Bu durumun oluşmasında ki en büyük etken bu cumhuriyetlerin ekonomik, askeri ve siyasi anlamda yetersiz olmaları ve bölgede yalnız kalma korkusunun kendi bağımsızlıklarını tehlikeye düşürme riskinin bulunmasıydı.⁷⁶ Nitekim 21 Aralık 1991'de Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'nın bir araya gelerek Minks grubuna katılımlarıyla yeni bir bütünleşme süreci başlamış oldu.⁷⁷ Böylece Soğuk Savaş sonrasında ittifak düzeyinde ilk girişim Rusya Federasyonu tarafından başlatılmış oldu. Yeni bağımsızlığını kazanmış olan cumhuriyetlerinin kendi katılım istekleri doğrultusunda, Rusya'nın oluşturduğu bu yapı neticesinde Avrasya'nın büyük bir kısmında hâkimiyet kurmak amacıyla faaliyete geçti.⁷⁸

Rusya'nın doğal nüfuz alanı olarak baktığı Orta Asya, Moskova'nın kendi çıkarlarına karşı herhangi bir tehdit oluşması durumunda bu coğrafyayı tampon bölge

⁷⁴Djalili ve Kellner, s.74.

⁷⁵ Birsal, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü: Orta Asya Jeopolitiği*, s.116.

⁷⁶ Nasuh Uslu, "Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabette İşbirliğine**, Tayyar Arı (dr.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.229.

⁷⁷ Birsal, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü: Orta Asya Jeopolitiği*, s.117.

⁷⁸ Haktan Birsal, **Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s.23.

olarak görmektedir.⁷⁹ Ayrıca Orta Asya'nın Rusya topraklarına göre konumu dikkate alındığında Moskova, "yumuşak karnı" olarak nitelendirdiği güney cephesine başka bir gücün sızmasını önleme açısından önem arz etmekteydi.⁸⁰

Birliğin dağılması ile birlikte kısa bir bocalama dönemi yaşayan Rusya Federasyonu, 1992 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Doktrininde tanımlanan Yakın Çevre Doktrini ile bölgeye yönelik yaklaşımını belirlemiştir. Bu doktrine göre Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin altyapılarının güçlendirilerek siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda işbirliklerinin sağlanması, yeni bağımsız devletlerdeki Rusya vatandaşlarının haklarının korunması hakkında anlaşmalar yapılması ve BDT barışı koruma gücü kurularak sınırların müşterek olarak muhafazasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere bu yaklaşımdaki temel amaç, Sovyetler döneminden kalan emperyalist ilişkilerin bir anda gözden çıkarılmayarak, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle yürütülecek münasebetlerin daha yumuşak bir düzeyde seyretmesi için önem arz etmektedir.⁸¹

1993 yılındaki şiddetli iç siyasi çatışmalar ve ardından gelen Başkanlık yönetimine olan eğilimler Rusya'nın dış ve Orta Asya politikalarının şekillenmesine öncülük etti. Orta Asya üzerine bazı resmi beyanlar ve görüşlerden bazıları aşağıdaki gibiydi.

-Rusya "yumuşak karnı" olan güneyini tehlikeye atarak Orta Asya'yı terk etmemelidir.

-Orta Asya'da BDT sınırlarında Rus kontrolünün korunması daha etkili ve arzulanan bir hedeftir.

-Orta Asya cumhuriyetlerinde Rus kuvvetlerinin ve üslerinin bulunması sorunu öncelikle çözülmelidir.

⁷⁹ Tayyar Arı, "Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabette İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.14.

⁸⁰ Djalili ve Kellner, s.65.

⁸¹ Oktay F. Tanrıseven, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: 'Yakın Çevre' Doktrini'nin İflası", **Küresel Politikada Orta Asya**, Mustafa Aydın (drl.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.45.

-Rusya, Orta Asya ham maddesine dayalı girişimlerin çöküşüne neden olmadan, bozulan ekonomik bağları düzeltmelidir.

-Rusya, serbest ticaret bölgeleri, ortak gümrük, kota ve para birimi, birleşik sermaye ve işgücü pazarı, koordineli bütçe ve vergi sistemi, üretim ve işgücü politikaları, vs. oluşturmak için çaba göstermelidir.

-Rusya, bölgedeki sayısız etnik, dini, bölgesel ve diğer çelişki ve çekişmelerle beraber Orta Asya cumhuriyetlerinde yerleşik Rus azınlıklarını dikkate alarak, bölgede varolan çatışmaları yönetmeye ve çözmeye, olası çatışmaları önlemeye katkı sağlamalıdır. Özellikle etkili barış koruma ve barış sağlama mekanizmaları oluşturmak Rusya'nın askeri kabiliyet ve gücü ile mümkün olabilir.

-Rusya, üçüncü grupların Orta Asya meselelerine karışmasına; bölgenin sosyo-ekonomik, politik ve ideolojik doğasından doğan iç karışıklıklardan, çekişmelerden ve zayıflıklardan faydalanmasına mani olacak bir dış politika tesis etmelidir.⁸²

Rus Dış Politikasının belirleyici olarak ortaya konulan Yakın Çevre Doktrini Moskova'nın Orta Asya'ya dönüşünün en belirgin göstergesi olurken aynı zamanda yeni bağımsızlığını kazanmış olan eski Sovyet ülkelerinin bağımsız bir devlet olarak görmekten ziyade, eski imparatorluğun iç parçaları olarak gördüğünü ortaya koymaktaydı.⁸³ Yakın Çevre Doktrini dış politikada büyük bir değişimi ifade ederken, Nisan 1993 tarihinde yayınlanan Dış Politika Doktrini ve Kasım 1993 tarihinde yayınlanan Savunma Doktrininin de yakın çevre ile ilgili vurgular yapılmıştır. Özellikle, Rusya'nın dünya politikalarına büyük bir güç olarak eşit haklarla katılması gerektiği vurgulanırken, kendisi için hayati bir önemi olan yakın çevresindeki ulusal çıkarlarını koruma hakkı bulunduğu ve uluslararası toplumun da bu duruma saygı duyması

⁸² Andrei Kortunov, "Russia And Central Asia: Evolution Of Mutual Perceptions, Policies, Interdependence", *The James A. Baker III Institute Of For Public Policy Of Rice University*, April 1998, <http://www.bakerinstitute.org/publications/russia-and-central-asia-evolution-of-mutual-perceptions-policies-interdependence> (13.10.2011), s.10.

⁸³ Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", s.165.

gerektiği vurgulanmış, ayrıca başta Orta Asya olmak üzere tüm eski Sovyet bölgelerini hayat sahası olarak ilan etmiştir.⁸⁴

Rusya'nın yakın çevre doktrinine bağlı olarak Orta Asya'da izlemiş olduğu dış politika, Soğuk Savaş dönemindeki gibi Moskova merkezli olmayıp, siyasi, ekonomik ve askeri ittifaklarla Sovyetler Birliği sonrasında yeni bir düzen oluşturmayı hedeflemektedir. Orta Asya'da yeni kurulan bağımsız devletlerdeki istikrarsızlıklar neticesinde oluşan güç boşluğunu kendi varlığıyla doldurarak şekillendirmek isteyen Rusya Federasyonu, bölgedeki her türlü istikrarsızlık yaratan sorunlara müdahil olma olanağı elde ederken bunun yanısıra diğer siyasi aktörlerin Orta Asya'da aktif rol oynamalarını güçleştirmektedir.⁸⁵

Başta ABD olmak üzere diğer batılı ülkelerde, Rusya'nın hayat sahası olarak ilan ettiği ve eski Sovyet bölgeleri üzerinde uygulamaya koymuş olduğu bu yeni dış politika şeklini kabul etmişlerdir. Bunun göstergesi olarak Tacikistan iç savaşına Rusya'nın doğrudan müdahil olması gösterilebilir. Ayrıca Osetya ve Abhazya sorunlarındaki yaklaşımı ve *Trans-Dnyester*'deki tutumlarına karşı sessiz kalınmıştır.⁸⁶ ABD açısından bu 'saygılı' duruşun temel nedeni 90'lı yılların ortalarına kadar izlemiş olduğu ve Rusya'yı kendi sorunlarına müdahil olmadan izlemiş olduğu politikadan kaynaklanmıştır.

SSCB'nin dağılması ile birlikte ABD uluslararası sistemin süper gücü olarak yerini almışsa da Orta Asya bölgesi 90'lı yılların ilk yarısına kadar ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi konularla ilgilenen Birleşik Devletler,⁸⁷ bölgede özellikle nükleer silahların toplanması konusuna ağırlık vermiştir.⁸⁸ Lâkin 1993 yılına gelindiğinde Rusya Federasyonu tarafından ilan edilen ve Orta Asya'da Sovyetler Birliğinden kalan eski etkinliğini arttırma amacı taşıyan Yakın Çevre Doktrininin ilan edilmesi, AB'nin enerji

⁸⁴Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", s.166.

⁸⁵Tanrısever, s.48-49.

⁸⁶Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", s.166.

⁸⁷ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları", **Küresel Politikada Orta Asya**, Mustafa Aydın(drl.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.20.

⁸⁸Efegil, s.63.

nakil hatları konusunda projeler geliştirmesi ve Çin'in bölgesel bir güç olarak Orta Asya'da etkinlik göstermeye başlaması, bunun yanısıra Türkiye'nin Orta Asya'da beklenen verimi gösteremeyerek yeni kurulan Türki cumhuriyetler üzerinde etkinlik sağlayamaması ve Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki artan çıkarları neticesinde ABD'nin bölgeye ilgisi artmıştır.⁸⁹

Sovyetler Birliğinin çözülmesi ile birlikte bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya cumhuriyetlerinde bulunan SSCB döneminden kalma nükleer silahların varlığı, ayrıca alt yapı yetersizliklerinin yanısıra bu ülkelerde demokratik sistem içerisinde işleyecek kurumların oluşturulması ABD için birincil önem arz etmekteydi. Buna bağlı olarak 1992 yılında Amerikan Kongresi tarafından hazırlanan 'Özgürlüğü Destekleme Yasası' ile yeni bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya cumhuriyetlerine gerekli yardımların yapılabilmesi sağlanmış ve böylece Kazakistan ve Özbekistan'daki SSCB döneminden kalma nükleer silahların ve nükleer silah yapımında kullanılan tesisler ortadan kaldırılmıştır. Böylece ABD'nin Orta Asya'ya yönelik ilk aktif girişimleri başlamıştır.⁹⁰

Clinton'ın başkanlık dönemi boyunca ABD'nin bölgeye yönelik politikaları, iki farklı düşünce ile şekillenmiştir. İlk olarak 1994'te Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı görevine getirilen StrobeTalbot'un başını çektiği Dışişleri ekibi Rusya'nın SSCB dönemindeki gibi baskıcı politikalara yönelmeden, demokratik yapıların desteklenerek batılı liberal ekonomik modele dönüşmesini sağlayacak olan ve "Önce Rusya" (*Russia First*) ilkesi olarak adlandırılan bir politika izlemiştir.⁹¹ Bu politikaya göre Rusya Federasyonu'nun serbest piyasa ekonomisine geçişine katkı yapılması ve Rusya'nın güvenlik sorunlarına müdahil olmayarak, Boris Yeltsin gibi reformcuların milliyetçilere ve eski komünistlere karşı desteklenmesi ve bunun için de Rusya'nın güvenlik sorunlarına saygı gösterilmesi gerektiğini söyleyerek, Orta Asya'nın ihmal edilmesine yol açmışlardı. Uygulanan bu politika, ABD'nin öncelikleri arasında bulunmayan Orta Asya'nın güvenlik ve istikrarı Rusya Federasyonu tarafından sağlanarak, Birleşik Devletlerin Soğuk Savaş sonrasında geliştirmiş olduğu ve kendisinin hegemon güç

⁸⁹Erhan, s.21.

⁹⁰ Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*,2008, Cilt. 63, Sayı. 1, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/933/11637.pdf> (11.08.2011), s.209.

⁹¹Erhan, s.21.

olarak dünya sistemiyle ilgilendiği, çeşitli alt sistemlerde ise yerel güçlerle işbirliği içerisinde barış ve istikrarın sağlanması gerektiği görüşüyle de örtüşmekteydi.⁹²

Sonraki dönemde ise Aralık 1996'da ABD Dışişleri Bakanlığına Madeline Albright'ın gelmesi ile birlikte, Rusya Federasyonu'na kuşku ile yaklaşan bir politika izlenmeye başlanmıştır. Albright'a göre bölgede Soğuk Savaş sonrasında oluşan güç boşluğunun doldurulmasında jeopolitik unsurların dikkate alınması, bunun yanısıra Rusya'nın Sovyet geçmişindeki emperyal politikaların göz ardı edilmemesi gerektiğini söylemiş ve bölgedeki bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin siyasi ve ekonomik anlamda güçlendirilerek Rusya'nın tekrar bu coğrafyada güç kazanmasının engellenmesini savunmuştur.⁹³ Albright ve ekibi, Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya'nın, Orta Asya'da yeniden güçlenerek aktif olmasına karşılık, bu ülkenin yerine ABD ve NATO müttefiki Türkiye'nin desteklenerek bölgede etkin bir güç olmasını ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerle işbirliğine gidilerek Rusya'nın etkisini azaltma yönünde adımlar atılmıştır.⁹⁴

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu oluşturması ve esasını Avrasyacılık akımına dayandırdığı Yakın Çevre Doktrini ilan ederek Orta Asya da tekrar hâkimiyeti sağlama amacı taşıyan hamlelerine karşılık ABD, 1992 senesinde George Bush tarafından ilan edilen ve temelini insan hakları ve serbest piyasa ekonomisinin oluşturduğu “Yeni Dünya Düzeni” ve sonrasında Clinton yönetimi tarafından “Küreselleşmeye karşı olan veya bu eğilimi zarar verebilecek unsurlarla mücadele edileceği” temelli “Yeni bir yüzyıl için Ulusal Güvenlik strateji Yasası” esaslarında uyguladığı faaliyetleri ile karşılık vermiştir.⁹⁵ 1998'deki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılmasının ve Orta Asya'daki istikrarının ABD için taşıdığı önem açıkça ifade edilmiştir.

Bölgenin ABD için taşıdığı önemin giderek farkına varılmasına paralel olarak Temmuz 1999'da ABD Kongresi'nden geçen ‘İpek Yolu Strateji Yasası’ ABD'nin Orta

⁹²Erhan, s.21-22.

⁹³ Pirinççi, s.210.

⁹⁴Erhan, s.22.

⁹⁵ Birsnel, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü: Orta Asya Jeopolitiği*, s.123.

Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının ana hatları açıkça ortaya koymaktaydı. Yasaya göre ABD'nin Orta Asya politikaları aşağıdaki amaçları kapsamakla birlikte, Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini kısıtlama amacı taşımaktaydı;

- Bağımsızlığın, egemenliğin, demokratik yönetimin ve insan haklarına saygının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi;

- Hoşgörünün, çoğulculuğun ve anlayışın geliştirilmesi ile ırkçılık mücadelesi;

- Bölgesel sorunların çözümüne aktif olarak yardımcı olmak ve sınır ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını kolaylaştırmak;

- Dostça ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi;

- Piyasa merkezli ilkelerin ve uygulamaların gelişmesine yardımcı olmak;

- İletişim, ulaşım, eğitim, sağlık ve enerjiye ilişkin gerekli altyapının geliştirilmesine ve Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle Avrupa-Atlantik Topluluğunun istikrarlı, demokratik ve piyasa merkezli ülkeleri arasında güçlü uluslararası ilişkilerin kurulması için Doğu-Batı ekseninde ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmak;

-Bölgedeki Amerikan ticari çıkarlarını ve yatırımlarını desteklemek.⁹⁶

Özetle, Clinton dönemi ABD'nin Orta Asya politikaları;

-SSCB döneminden kalan nükleer silahların bölgeden arındırılması ve bu silahların üretildiği tesislerin kapatılması,

-Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Orta Asya devletlerinin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri,

-Kurulan bu yeni Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ve özgürlüklerinin desteklenmesi olmuştur.

⁹⁶Pirinççi, s.211-212.

Nitekim SSCB'nin varisi olarak varlığını sürdürmeye başlayan Rusya Federasyonu'nun bölgede etkinliğini arttırması ve arka bahçesi olarak tanımladığı Orta Asya'ya yakın çevre doktrini ile yaklaşımını belli etmesi neticesinde ABD'nin bölgeye yönelik girişimleri somut bir hal almıştır. Özellikle bölgenin sahip olduğu yer altı kaynakları ve Rusya'nın bu bölgede oluşan güç boşluğu doldurmaya çalışması neticesinde Birleşik Devletler;

-Bölgesel çatışmaları barışçıl bir biçimde sonuçlandırmak,

-Bölgedeki enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmak,

-Var olan enerji kaynaklarının Rusya etkisi altında olmayan bölgelerden geçirilmesi için yeni enerji güzergâhları belirlemek,

-Bölgeye yatırım yapan Amerikan firmalarının faaliyetlerinin desteklenerek ABD menfaatlerini korumak olarak nitelendirebiliriz.

Görüldüğü üzere ABD'nin bu bölgedeki politikaları Rusya'nın Orta Asya'ya bakış açısına göre zamanla değişim geçirmiş, özellikle ABD şirketlerinin menfaatlerini korumak adına bölgedeki stratejilerini belirlemiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemin daha esnek bir yapıya oturması neticesinde, devletler güvenlik algılarını değiştirmiş ve dış politikalarını öncelikli olarak bölgesel ilişkilerin geliştirilmesi yönünde değiştirmişlerdir.⁹⁷90'lı yılların ikinci yarısından itibaren Rus dış politikasındaki değişim Avrasyacılık yönünde pozitif bir değişim geçirmesi, Birleşik Devletlerin 11Eylül saldırılarına kadar Orta Asya bölgesine yaklaşımındaki en belirleyici etken ekonomi politikaları olurken, saldırılar sonrasında uluslararası terörizmin güvenlik kaygıları oluşturması ile birlikte bölgeye stratejik olarak yerleşmesini sağlayacak olan Afganistan'a müdahalesini gerçekleştirmiştir.⁹⁸

⁹⁷Hilal Büke, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Orta Asya Politikaları", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.19.

⁹⁸ Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, "11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabette İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.296.

2.3.YENİ BÜYÜK OYUN

SSCB'nin çöküşü Avrasya için bir dönüm noktası olurken, üç asır boyunca dünyanın en büyük toprak parçasına sahip olarak varlığını sürdürmüş olan Rusya İmparatorluğu'nun son bulması tarihi açıdan bir dönemin kapanmasıyla önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Avrasya'nın merkezinde sahip olduğu jeopolitik konumu itibariyle komşuları üzerinde gücünü hissettirmiş olan Büyük Rusya'nın dağılması neticesinde, günümüz Rusya Federasyonu'nun sınırları belirlenirken, bölgenin gelecekteki durumunun tartışma konusu olmasına neden olmuştur. Öyle ki kısa dönemde Sovyetler Birliği'nin komşuları üzerindeki tehdidi ortadan kalkarken, uzun vadede bölge için ciddi politik tehlikelerin oluşma potansiyeli artmıştır. Bunun yanısıra SSCB'nin dağılması ile oluşan güç boşluğu neticesinde bölgeye ABD varlığı gelmiş, 11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD ilk defa Orta Asya ülkelerinden Çin sınırına ve İran körfezine kadar olan bölgeye nüfuz etme imkânını bulmuş ve Avrasya Jeopolitiğinde “Yeni Büyük Oyun” başlamıştır. Amerika'nın bölgede politik boşluğu doldurması, özellikle Avrasya'nın güney batısında çok önemli jeopolitik sonuçları beraberinde getirecektir. Bu açıdan dünyanın en büyük kıtası olan Asya'nın orta-batı kısmında yer alan Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri, sahip oldukları jeopolitik önemleri ve enerjikaynakları ile birlikte dünyanın en önemli bölgesi haline gelirken, bir anda büyük bir mücadele ve rekabetin odak noktası haline gelmiştir.⁹⁹

Sovyetlerin dağılması akabinde küresel anlamda tek büyük güç olarak kalan ABD'nin stratejik üstünlüğünün sürdürülmesi ve ileride kendisine muhtemel rakiplerin çıkmasını engellemek adına, Washington'ın stratejik çıkar alanları ve bölgeleri saptanarak, rakip güçler karşısında sürekli askeri ve siyasi üstünlüğün sağlanması doğrultusunda projeler geliştirilmiştir. Nitekim *Neo-Con* denilen Amerikalı muhafazakâr grubun akıl hocası konumunda bulunan ve halen ABD başkanı Obama'nın yönetimine dış politika konularında danışmanlık yapan Brzezinski, Sovyetler Birliği'nin

⁹⁹ Mehmet Seyfettin Erol, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”,**Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009, s.10.

dağılması sonrasında Avrasya coğrafyasında oluşan boşluğun ABD tarafından doldurulmasının bir gereklilik olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁰

Amerika'nın küresel üstünlüğünü sürdürme ve bölgedeki çıkarlarını koruması bakımından öncelikleri arasında bulunun Avrasya coğrafyasında karşımıza iki çeşit mücadele çıkmaktadır. Birincisi ABD'nin bölgeye yönelik çıkarları çerçevesinde bölgedeki güçlü ülkelerle yürüttüğü mücadele; ikincisi ise, Avrasya devletlerinin kendi aralarında bölgeye yönelik olarak yürüttükleri liderlik mücadelesidir. ABD'nin Orta Asya'da izlediği politikalar Rusya için arka bahçesinde bir tehdit unsuru oluştururken, enerji kaynakları üzerindeki ağırlığını sürdürmesi açısından ve bölgedeki Rus varlığının devamlılığı yönünde olumsuz etkisi söz konusudur. Avrasya coğrafyasının Birleşik Devletler tarafınca önemi ortada olmakla birlikte, bölgenin kaynaklarına hakim bir gücün ABD'nin küresel hegemonyasına karşı bir tehdit oluşturacağı fikri ABD yönetici elitleri tarafından kabul gören bir düşüncedir. Bölgedeki hakim güçlerle mücadelenin Amerika açısından önemini Erol şu cümlelerle ifade etmiştir; "ABD, bölgedeki ekonomik menfaatlerini bir sıçrama tahtası olarak kullanmak suretiyle, asıl hedefi olan Hazar havzası üzerinden Orta Asya'ya atlayarak bu bölgede nüfuz sahip olmak istemiş ve böylece geleceğin süper güç adayı Çin ve bölgesel güçleri Hindistan ve Rusya arasında bir pozisyonu şimdiden elde etme hedefi güttüğünü ortaya koymuştur."¹⁰¹

Amerika'nın küresel güç olarak Orta Asya'daki nüfuz mücadelesine dahil olması ve bölgede hakimiyet sağlaması küresel hakimiyetinin devamlılığı bakımından oldukça önemlidir. Öyle ki, Soğuk Savaş süresi boyunca kapitalist ülkeleri Sovyetler Birliğine karşı oluşturduğu bir himaye sistemi vardı. Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte bu ülkeler üzerinde ABD'nin kontrol yetisi azalmış, ilerleyen dönemde ise bu ülkelerin ABD'nin Orta Asya'da nüfuzunu sınırlama potansiyeline sahip başta Rusya ve ardından Çin gibi büyük güçlerle Amerika'nın küresel üstünlüğünü tehdit edecek türden ittifaklara girişme olasılığı artmıştır. Bu nedendir ki Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ABD'nin bu ülkeler üzerinde yeniden bir himaye sistemi kurması ve Birleşik

¹⁰⁰ Fevzi Uslubaş, **Büyük Oyundan Büyük Kaosa; Taliban ve Avrasya'da Cihad**, 1. Basım, Ankara: Karınca Yayınları, 2010, s.293.

¹⁰¹ Erol, s.11-12.

Devletlere yeniden bağımlı hale getirilmesi oldukça önem arz etmektedir. İşeri, bu durumu şöyle ifade etmektedir;

“Günümüzde kara ulaşım yolları, bölge ülkelerinin ekonomi ve enerji arzlarını birbirine artan bir oranda bağlamaktadır. Bu bağlamda, adasal özelliklere sahip ABD’nin Rusya, Çin, Avrupa Birliği ve İran gibi büyük bölgesel kara güçlerinin, ekonomilerini ve enerji ulaşım yollarını birleştirmelerine engel olması gerekmektedir. Bu tür oluşumların önüne geçilmesi, Soğuk Savaş yılları sırasında oluşturulmuş olan himaye sisteminin, Soğuk Savaş sonrası dönemin gerekliliklerine de cevap vermesi için, yeniden yapılanması, Amerikan siyaseti için hayati öneme sahip olmuştur.”¹⁰²

Rusya’nın Orta Asya üzerindeki tek taraflı hakimiyeti 1991’de Sovyetler Birliği dağılana kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar olan sürede komünizmin dünyaya kapattığı ve adeta unutulmuş bir bölge olan Orta Asya, özgürlüğüne kavuştuktan sonra, zengin doğal kaynakları nedeniyle kısa süre içerisinde uluslararası toplumun ilgi odağı haline gelmiş ve yeniden büyük bir rekabete sahne olmuştur. Orta Asya’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra başlayan ve halen süren bu rekabet Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılmıştır. 2001 yılı sonlarına doğru başlattığı Afganistan operasyonu ile ABD, Orta Asya’daki ekonomik ve siyasal gücü yanında, askeri güç de sağlayarak Rusya’nın hayat sahası olarak gördüğü bölgeye iyice yerleşmiştir. Ancak, Orta Asya’da artan Amerikan nüfuzu bir yandan Rusya’nın yakın çevre stratejisini sona erdirirken diğer yandan Rusya’nın farklı açılardan Orta Asya’ya yeniden dönüşüne neden olmuştur. Putin döneminde Rusya, hem Sovyet imparatorluğunun mirasını muhafaza ederek hem de yeni kazanımlar sağlayarak Orta Asya’daki varlığını sürdürmekte ve Yeni Büyük Oyunda üstünlük sağlamaya çalışmaktadır.¹⁰³

2.3.1. Enerji Mücadelesi

Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine kadar bölgede kapalı bir ekonomik sistemin olması neticesinde Orta Asya ve Hazar enerji sahası dış müdahalelere kapalı bir bölge olmuştur. SSCB’nin dağılması ile birlikte ilerleyen yıllarda bölgedeki yeraltı

¹⁰²İşeri, , s.50-51

¹⁰³Purtaş, “Rusya’nın Orta Asya’ya Yeniden Dönüşü”, s.163.

zenginlikleri dış güçlerin etkisi altına girmeye başlamış ve zengin enerji kaynaklarına sahip olabilmek adına büyük güçler, bölgesel güçler ve petrol şirketleri arasında stratejik ittifaklar gerçekleştirilerek muhtemel enerji nakil hatlarının oluşturulması adına arayış içine girmişlerdir.¹⁰⁴

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistem yeni bir şekil almaya başlamış, iki kutuplu düzendeki ideolojik mücadele yerini ekonomik, bölgesel ve etnik çatışmalara bırakmıştır. Uluslararası düzendeki bu değişimden bağımsız olarak petrol sistemdeki önemini muhafaza etmiş, bunun yanısıra yeniden şekillenen dünya güç mücadelesinde belirleyici bir faktör olmaya devam etmiştir. Nitekim SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Hazar enerji sahasında meydana gelen karmaşık ve çok boyutlu olan uluslararası mücadelenin arka planında yine enerji kaynakları ve bu enerji kaynaklarının dış dünyaya nakli ile ilgili çıkar çatışmaları vardır.¹⁰⁵

Hazar Bölgesi petrolün dünyada ilk bulunduğu bölgedir. Ortadoğu ile kıyaslandığında çok düşük miktarda petrol rezervleri bulunmakla birlikte Kuzey Denizi rezervleri ile eşit miktarda olduğu tahmin edilmektedir. 19.yy'ın ortalarından itibaren dünyanın önde gelen petrol bölgesi olan Bakü petroleri, 1940'lı yıllara kadar da Sovyetler Birliği'nin petrol üretiminin % 70'ini karşılamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Bakü'nün askeri açıdan zayıf bir noktada olduğunun anlaşılmasına neden olan gelişmeler göstermiş, ayrıca önce Volga-Ural, sonrasında Batı Sibirya'da daha düşük maliyetle çıkarılabilen yeni petrol yataklarının bulunması neticesinde Hazar Bölgesi petroleri geri planda kalmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte bölgenin serbest piyasa ekonomisine geçmesi, ayrıca yer altı kaynaklarının öneminin batılı ülkeler tarafından fark edilmesi neticesinde büyük petrol şirketlerinin Orta Asya'ya ilgisi artmıştır. Hazar Bölgesi'ndeki petrol rezervlerinin 18-35 milyar varil, doğalgaz rezervlerinin 5 trilyon m³ olduğu

¹⁰⁴İşeri, s.57.

¹⁰⁵ Necdet Özalp, "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", *Panorama Dergisi*, Şubat 2004, Sayı.1, <http://www.emreozgur.com/enerji.pdf> (01.09.2011), s.1.

tahmin edilmekle birlikte, taşımacılık açısından stratejik önemi Körfez petrolüne alternatif arayan Batılı ülkeleri için önemli bir pazar halini almıştır.¹⁰⁶

20. yüzyılın sonlarına doğru Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, yaklaşık 50 yıl süren ideolojik kamplaşma sona ermiş, bunun yerine uluslararası alanda ekonomik rekabet ve bölgesel çatışmalar doğmuş ve uluslararası alanda yeni bir dünya oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte enerji kaynakları üzerinde yaşanan rekabet, SSCB'nin dağılması ve liberal ekonominin yaygınlaşması ile devletler kadar çok uluslu şirketlerinde içinde bulunduğu çok boyutlu ve karmaşık bir oyun haline gelmiş ve Avrasya coğrafyasında Yeni Büyük Oyun'un sahnelenmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim her iki enerji kaynağının yerini ikame edebilecek bir seçeneğin olmaması, dünya ekonomisi üzerinde erişilmesi zor olan güçlü konumunu korumaktadır. "Petrol paradır, paraysa güç." diyen Rockefeller¹⁰⁷ bu durumu en net şekilde ifade etmiştir.

Tarihi, 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanan petrolün, stratejik açıdan önem kazanması Sanayi Devrimi ile başlamış 20. yüzyılda büyük endüstrilerin oluşmasıyla devam etmiştir. Günümüzde, kullanılan toplam enerji kaynaklarının %90'ını oluşturan fosil yakıtlar içerisinde %45'ini oluşturan petrolün, 2030 yılı içerisinde bu rakamın %58' çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu açıdan yeni petrol (ve doğalgaz) rezervlerinin bulunması, fiyat dalgalanmaları ve bu kaynakların üretim bölgelerinden tüketim bölgelerine nakli gibi konular, uluslararası ilişkilerde belirleyici bir rol oynaması söz konusudur.¹⁰⁸

Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte ABD küresel liderliğini ilan ederken, daha önce sahip olmadığı kadar bir hareket serbestliği elde etmiştir. SSCB döneminde dış dünyaya kapalı bir bölge olan Orta Asya bölgesi de, demir perdenin kalkması sonrasında ABD'nin ilgi alanına dahil olmuştur. Bölgedeki var olan enerji kaynaklarının, Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına karşı bir alternatif olması ve enerji

¹⁰⁶ "Dünya Doğal Gaz Rezervleri Tüketimi Ve Muhtemel Gelişmeler", (t.y.), <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-8320/dunya-dogal-gaz-rezervleri-tuketimi-ve-muhtemel-gelisme-.html> (14.01.2012)

¹⁰⁷ Özalp, s.1.

¹⁰⁸ Erdal Akpınar, "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt. 25, Sayı. 2, <http://gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2005/2/2005-2-229-248-14-erdalakupinar.pdf> (13.10.2011), s.233.

çeşitliliği sağlaması açısından önemi ABD tarafından göz ardı edilmezken, bölgeye yönelik izlenen politikaları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Bağımsızlığına kavuşan yeni devletlerin dünya ile bütünleşmesini kolaylaştırarak bölgedeki istikrarı arttırmak.
- Amerikan şirketlerinin enerji kaynaklarından maksimum düzeyde fayda sağlamaları için, bölgedeki petrol üretim ve nakli için gerekli düzenlemeleri sağlamak.
- Batı dünyasının gelecekteki enerji ihtiyacının karşılanması ve Ortadoğu'ya olan bağımlılığın azaltılmasını sağlamak şeklinde ifade edebiliriz.¹⁰⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde küresel sistemin süper gücü haline gelen ABD, küresel hakimiyetini sürdürebilmesi için iktisadi gücünü muhafaza ederken, aynı zamanda bu iktisadi gücü koruyabilmek adına ekonominin vazgeçilmez unsuru olan enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü sürdürmesi gereklidir. Nitekim, Başkan Bush döneminde, Mayıs 2001 yılında hazırlanan “*NationalEnergyPolicy*” (Ulusal Enerji Politikası) isimli raporda oluşturulan strateji ve politikalarının, “uzun vadeli, geniş kapsamlı olduğu ifade edilirken, yıllardır gelmekte olan enerji krizini atlamanın uzun yıllar alacağı” ifade edilmektedir.¹¹⁰

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin karşılaştığı sorunlardan bir tanesi olan petrol ve doğalgaz kaynaklarına erişim konusu gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Avrasya'daki Hazar Denizi'nin petrol ve gaz rezervleri ABD'ye bu zorlukla başa çıkabilmek için bir çözüm sunmaktadır. Bölgenin verimli kaynakları istikrarsız bir bölge olan Ortadoğu'nun ardından ikinci büyüklüktedir. Hazar Denizi rezervlerinin 100 milyar ila 200 milyar varil arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu da mevcut pazar fiyatlarıyla 2 ila 4 trilyon dolara denk gelmektedir. Bölgenin doğal gaz rezervleri de bu ölçüde büyük olup, bütün Kuzey Amerika'dan daha büyüktür. Ancak bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarına ulaşmak isteği ABD için bağımsız bir mesele değildir. ABD'nin Avrasya'daki diğer jeostratejik çıkarlarıyla bağlıdır. Örnek olarak, ABD'li yetkililer

¹⁰⁹ Timuçin Kodaman, “Hazar Havzasında Stratejik Oyun”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt.10, Sayı. 1, <http://sablun.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2005-1-15.pdf> (18.09.2011), s.254.

¹¹⁰ NationalEnergyPolicy Development Group, *NationalEnergyPolicy*, Washington, 2001, <http://www.ne.doe.gov/pdfFiles/nationalEnergyPolicy.pdf> (04.02.2012), s.11.

olası bir Rus İmparatorluğu'nun yeniden kurularak, Moskova'nın bölgeyi güçlü kontrol etme riski ile yakından ilgilenmektedirler. Dolayısıyla bölgenin zengin petrol ve gaz rezervlerine doğrudan ulaşım bu genişlemeyi hızlandırabilir. Yeni bir Rus İmparatorluğu da muhtemelen bölgedeki boru hatlarına hakim olmak isteyecek ve ABD'nin ulaşımını sınırlandıracaktır.¹¹¹

1997'den itibaren ABD için sorumluluk sahası olarak tanımlanmaya başlayan Orta Asya'ya, 11 Eylül saldırılarına kadar olan süreçte politikalarını ticari ve diplomatik kanallardan yürütmüş, saldırılar sonrasında Afganistan'a müdahale ederek bölgeye yerleşmiş, böylelikle *Carter Doktrini* ile başlayan hamlelerinin benzerini, saldırılar sonrasında yeniden hayata geçirmiştir. ABD'nin bölgedeki temel politikası, bu coğrafyadaki enerji kaynakları üzerinde kontrolü sağlayarak Batı dünyasına güvenli bir şekilde aktarmaktır. Bununla beraber Orta Asya'da uzun bir süre hakimiyet sahibi olan ve Soğuk Savaş sonrasında da bölgedeki varlığı etkili bir şekilde süren RF'nin, ÇHC ile stratejik bir işbirliği yapması ve bölgedeki enerji kaynakları üzerinde bir tekel oluşturması ABD açısından son derece önemli bir konudur.¹¹²

Rusya'nın Orta Asya'daki politikaları genel itibariyle iki farklı grup tarafından şekillenmektedir. Bunlar, Rusya'nın bölgede siyasi ve askeri anlamda etkisini arttırmasını savunan, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler gibi devlet kurumlarının oluşturduğu stratejist gruptur. Bir diğer grup ise, Hazar ve Orta Asya'da ülkenin ekonomik çıkarlarının korunmasını belirten, Enerji Bakanlığı ve Rusya'nın büyük enerji şirketlerinin de içinde bulunduğu Ekonomist-pragmatik gruptur. 1992 yılı sonrasında 1995' e kadar geçen süreçte hakim unsur stratejist grup olurken, I. Çeçen Savaşı sonrasında Rusya'nın mağlup olmasından sonra pragmatist grup etkili olurken, 90'lı yıllar sonrasında her iki grupta Rusya'nın bölge politikalarında etkili olmayı sürdürmüştür. GSMH'nin %50'sini enerji ihracatından sağlayan Rusya için, bölgede kendisine rakip başka bir gücün varlığı ciddi bir tehdit olarak algılanmakla birlikte, bölgenin Rus tekelinden çıkması ve enerji nakli

¹¹¹ Ariel Cohen, "U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia: Building A New "Silk Road" to Economic Prosperity", *The Heritage Leadership Foundation*, July 24 1997, <http://www.heritage.org/research/reports/1997/07/bg1132> (15.01.2012)

¹¹² Gökhan Bayraktar, "Hazardaki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Öngörü*, 2007, Sayı.11, s.88-89.

konusunda öncülüğünü yitirmesi RF için hayati bir önem arz etmektedir. Bu açıdan Rusya'nın Orta Asya ve Hazar bölgesindeki temel hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Rusya'nın güvenliğini ve jeopolitik menfaatlerini teminat altına alacak şekilde dost bir tampon bölge sağlamak;
- Rusya içlerine yayılabilecek veya sınır anlaşmazlıklarına yol açabilecek etnik gerginliklerden kaçınmak için bölgede istikrarı temin etmek;
- Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarından azami istifade etmek;
- Yabancı güçlerin bölgeye girişini engellemek ve bölgedeki Amerikan varlığını zayıflatmak;¹¹³
- Orta Asya'daki enerji arzı üzerindeki monopol konumunu korumak, Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarıyla dünya pazarlarına açılmasını engellemek; bu çerçevede enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek, alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma düşürmek.¹¹⁴

Görüldüğü üzere Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nin Rusya için özel bir önemi bulunmaktadır. Bilindiği üzere RF, AB'nin petrol ve (özellikle) doğal gaz ihracatçısı konumundadır. Bunun yanı sıra Rusya Federasyonu'nun Asya hedeflerinin mevcut olması, yani "kuzeydoğu Asya'da, Çin'de, Kore'de ve Japonya'da petrol ve doğal gaz pazarını artırarak temel tedarikçi olmak hedefindedir. Buradan hareketle Rusya, Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarını mümkün olduğu ölçüde kendi kontrolünde tutmak zorunluluğundadır."¹¹⁵ Rusya'nın bu stratejisine karşılık ABD, bölgedeki enerji

¹¹³ Fırat Purtaş, "Hazar Bölgesinde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı", 2004, *TÜRKSAM*, <http://www.turksam.org/tr/a21.html> (16.07.2011)

¹¹⁴ Ufuk Kantörün, "Rusya'nın Bölgesel Enerji Politikaları", 2010, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi* (*BİLGESAM*), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=652:rusyanin-boelgesel-enerji-politikalar&catid=131:enerji&Itemid=146 (19.01.2012)

¹¹⁵ Mert Bilgin, "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya Ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran Ve Türkiye Arasındaki Açmazlar Ve Stratejik Açılımlar", (t.y.), <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (23.12.2011), s.3.

kaynakları üzerinde siyasi ve ekonomik kontrol sağlamak amacıyla. Bunun için, Amerikan şirketlerinin de bu projelerden pay almasını sağlamak amacıyla.¹¹⁶

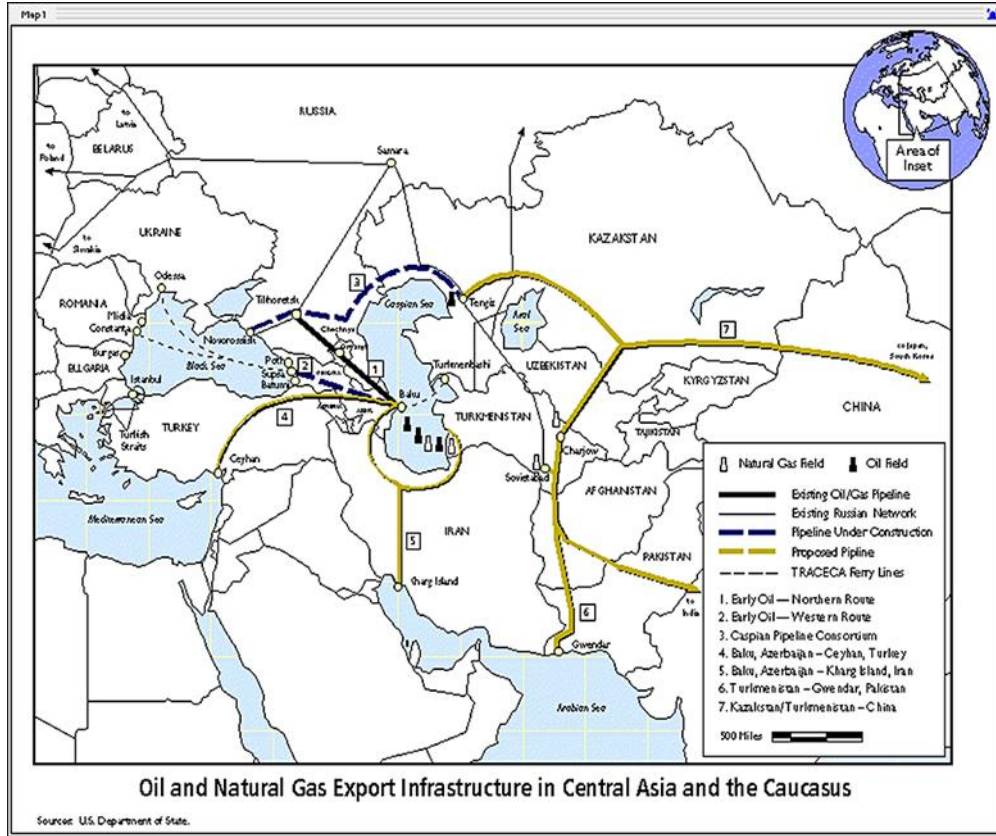
Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde var olan ideolojik mücadele son bulmuş, bunun yerine küresel üstünlük mücadelesinde ekonomik rekabet başlamıştır. Bu rekabetin temel unsuru olan enerji, üstünlük sağlama açısından belirleyici bir faktör olarak devletlerin politikalarında yerini almıştır. Bu nokta da özellikle karşımıza çıkan konu, SSCB'nin dağılması ile birlikte Orta Asya'da oluşan güç boşluğunun ve dolayısıyla bu bölgede var olan enerji kaynaklarının büyük güçler açısından son derece önemli bir rekabet alanı oluşturmasıdır. Küresel üstünlük açısından ekonomik çıkarların önem kazanması neticesinde, enerji sektöründeki mücadele çok boyutlu bir hâl almış ve oluşan rekabet ortamı ile devletler kadar çok uluslu şirketlerde dengelerin oluşmasında belirleyici bir etken olmuşlardır. Enerji kaynaklarının dünyaya ihracı şirketler tarafından sağlandığı düşünüldüğünde, şirketlerin kimi zaman devletlerden daha aktif bir rol oynadıkları ve dış politikaya yön verici bir güç oldukları görülebilmektedir.¹¹⁷

Ekonomik kazanımların ön planda olduğu günümüz dünyasında, büyük şirketlerinde en az devletler kadar politikaları etkilediği göz ardı edilemez bir gerçektir. Yeni Büyük Oyun'un hareket merkezi konumunda olan Orta Asya bölgesinde enerji odaklı bir mücadelenin yaşanması sebebiyle şirketlerin, oyuncu olarak bölgedeki gelişmelere etkileri göz ardı edilemez. Bu bağlamda şirketlerin, ekonomik güçleri ve uluslararası bağlantıları sayesinde, sadece ticari anlamda değil, devletlerin siyasi statüleri ve hatta iç işlerindeki gelişmeler üzerinde, devletlerden daha fazla rol oynadıklarını söylememiz mümkündür.¹¹⁸

¹¹⁶ Mesut Hakkı Çaşın, "ABD'nin Kafkasya Politikasında Rusya İle Ortaklık ve Rekabet Paradoksunun Olası Gelişmelerini Anlamak", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.326.

¹¹⁷ Aslıhan P. Turan, "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", 2010, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM)*, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=604:hazar-havzasinda-enerji-diplomasisi&catid=131:enerji&Itemid=146 (23.01.2012)

¹¹⁸ a.g.m.



Harita 2: Orta Asya ve Kafkasya'daki Petrol ve Doğal gaz İhracat Altyapısı

Kaynak: http://www.thedossier.info/maps_charts/oil-gas-export-infrastructure-central-asia-caucasus.jpg

Enerji sektörü (petrol ve doğal gaz), büyük ölçekli bir çalışma alanı olmakla birlikte, bu alanda iş yapan firmalar da bundan ötürü büyük bir ekonomik güç oluşturmakla birlikte, uluslararası boyutta strateji uygulayabilme imkanına sahiptirler. Bazı şirketlerin sermayeleri, günümüzde birçok devletin yıllık gelirlerinden bile fazla durumdadır. Yıllık ciroları milyar dolarları bulmaktadır. Bu yüzden,

buldukları devletlerin dış politikalarında etkili olmalarının yanısıra, dünya siyasetine de yön verebilmektedirler.¹¹⁹

Güçlü bir yapıya sahip olan bu şirketlerin, genel olarak iki ana hedefi bulunmaktadır. Bunlar;

- İhtiyacı karşılayacak petrol kaynaklarını bulmak ve geliştirmek,
- Piyasayı garanti altına almak ve haddinden fazla fiyat rekabetinin önüne geçmek için var olan potansiyeli ve arzı kontrol etmek.¹²⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bölgede oluşan güç boşluğunun başta ABD ve Rusya olmak üzere bölgesel ve küresel güçlerle doldurulmaya çalışılmasının yanında, çok uluslu birçok şirket bugün yaşanan Yeni Büyük Oyun'da aktif olarak oyuncu konumunda bulunmaktadır. “Chevron, Exxon Mobil, Eni (Agip), Shell, Lukoil, CNPC (Çin), OryxEnergy, JITOil (Japonya), Central AsiaPetroleum (Endonezya + Kazakistan), NationEnergy (Endonezya), Delta Nimir (S. Arabistan), PetroKazakistan (Kanada), BP Amaco, Halliburton, Gazprom, Yukos, Itochu, Itera, Total, Unocal, Pennzoil, Statoil, TPAO”¹²¹ gibi çok uluslu şirketler, dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, Orta Asya'da da mücadele halindedir. Nitekim yaşanan mücadele, devletler bazında küresel üstünlük önem arz ederken, bu şirketler için bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervlerini işletmek ve dağıtımını yapmak büyük önem arz etmektedir.

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan ABD, aynı zamanda dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesidir. Özellikle Ortadoğu'ya enerji alanında olan bağımlılık uzun bir süredir Amerikan yönetimlerinin gündeminde olmuş ve bu bağımlılığın azaltılması konusunda hedefler çizilmiştir. 11 Eylül sonrasında bu hedefler açıkça dile getirilmeye başlanmış, Başkan Bush'un 2025 yılına kadar Ortadoğu petrol ithalatının %75 oranında azaltılacağı hedefi bu konudaki kararlılığı açıkça ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında hedeflerin gerçekleştirilmesi için alternatif enerji pazarlarının oluşturulması ve yeni oluşturulacak boru hatları projeleri ABD tarafından oldukça

¹¹⁹ Yüce, s.126.

¹²⁰ Bilgehan Emeklier ve Nihal Ergül, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, *Bilge Strateji*, 2010, Cilt.2, Sayı.3, http://www.bilgestrateji.com/store/dergi3/Bilge_Strateji_Sayi3.pdf (03.02.2012), s.54.

¹²¹ Özalp, s.3.

önemlidir. Nitekim Orta Asya ve Hazar Havzası da Amerika'nın hedefleri doğrultusunda önemli olup, bölgedeki oluşturulacak petrol ve doğal gaz boru hattı projelerine ilgisi iki farklı odak noktasıdır. İlk olarak politik mahiyetli olmakla birlikte, amaç Avrupa ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını azaltmak ve RF'nin Orta Asya ve Hazar bölgelerindeki nüfuzunu kısıtlamak, ayrıca bölge ülkelerinin Rusya bağlantısı olmadan ticari faaliyetlerinin gelişmesine katkı yapmak istemektedir. Diğer bir odak noktası ticari olup, küresel enerji güvenliğini sağlamak ve çeşitlenmeyi arttırmak olarak değerlendirilebiliriz.¹²²

2.3.2. Yeni Büyük Oyun'da Çin Faktörü

1980-1990'lı yıllar boyunca Çin ekonomisi yüksek büyüme hızı yakalamış ve özellikle dış yatırımların artması sonucu Çin'in enerji ihtiyacı da bu büyüme ile doğru orantılı olarak artmıştır. 1993 yılından itibaren enerji ithalinin büyük bir kısmı Ortadoğu'dan gerçekleştiren ÇHC, bu bölgedeki istikrarsızlıklar ve artan ABD etkisi sebebiyle ithal edilen kaynakları çeşitlendirme yoluna gitmiş, Orta Asya ve Hazar bölgeleri ve İran'ı stratejik temin alanları olarak kabul etmiştir.¹²³

1997 yılında Çin, Kazakistan'ın *Aktyubinsk* ve *Uzen*¹²⁴ petrol bölgelerinde, başarılı bir şekilde petrol çıkarmak ve nakledilmesini içeren hakları kapsayan, bir anlaşma ile Orta Asya'ya girmiştir. Orta Asya ve Hazar, Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını sağladığı hayati bir alan olmakla birlikte, bölge yalnızca bir enerji deposu olarak değil de politik ve güvenlik bakımından da önem arz etmektedir.¹²⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya'da bağımsız yeni devletlerin ortaya çıkmış ve bu devletlerden üçü (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ÇHC ile sınırdaş olmuştur. Bu ülkeler SSCB'ye oranla daha zayıf olmaları sebebiyle Çin'e doğrudan bir tehdit unsuru oluşturmaları mümkün değildi. Fakat bağımsızlığını

¹²² Yusuf Yazar, "Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Raporu*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf (22.01.2012), s.46-47.

¹²³ a.g.m., s.337.

¹²⁴ a.g.m., s.338.

¹²⁵ Bülent Uğrasız, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Cilt.4, Sayı.3, <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt4.say%C4%B13/4.3%20ugrasiz.pdf> (08.02.2012), s.230-231.

kazanmaları sonrasında bu ülkelerde yaşanan çeşitli sorunlar, bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmakta ve bu durum Çin'in batı sınırlarının güvenliği için bir risk unsuru olabilirdi. Bunun yanısıra eski Sovyet Türkistan bölgesinde bağımsız Türk devletlerinin varlığının oluşması, Çin'in Doğu Türkistan'da (Şincan Uygur Özerk Bölgesi) yaşayan halklarına bağımsızlık ateşini sıçratması Çin için ciddi bir güvenlik endişesi oluşturmuştur. Bu durum Çin'in Orta Asya politikalarını şekillendirirken aynı zamanda Rusya ile kurulan münasebetlerin işbirliği ve uzlaşmacı şekilde seyretmesine neden olmuştur.¹²⁶

Günümüzde büyük güçlerin mücadele alanı olan Orta Asya, Çin tarafından siyasi ve ekonomik varlığını güçlendirme alanı olarak görülmekte, bununla beraber ABD ve Rusya gibi bölgede söz sahibi güçlerin askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda etkili olmaları ve Çin karşıtı blokların oluşmaması bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımından ÇHC'nin bölgeye yönelik yaklaşımlarını belirtmek gerekirse; bölge ülkeleriyle ticari ilişkileri geliştirirken aynı zamanda büyüyen iç talebi karşılamak için gerekli enerji kaynaklarını temin etmek, yerel çok yönlü işbirliği modelini geliştirmek, RF ile işbirliği boyutunu genişletmek ve uluslararası alanda çok kutupluluk sürecinin ilerletilmesini sağlamak olarak ifade edebiliriz. Bunların yanısıra Çin'in batı bölgesinde istikrarsızlıkla özdeşleştirilen güvenlik sorunu bulunması ve bu durumun Çin'in yabancı sermaye çekme amacına engel teşkil etmesi bakımından, Orta Asya'daki terörizm faaliyetlerinin son bulmasına ilişkin işbirliğine yönelik faaliyetlerin geliştirilerek bölge istikrarının sağlanması amaçlanmaktadır.¹²⁷

Orta Asya, büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rekabeti açısından oldukça önemli bir jeostratejik konuma sahip olmakla birlikte, bölge ülkelerinin askeri, ekonomik ve siyasi anlamda zayıf olmaları ABD, Rusya Ve Çin'in bölgeye nüfuz etmelerini kolaylaştırmaktadır. Rusya ve Çin bölgeye sınırdaş olmasının yanısıra, her iki gücünde tarihsel olarak etkilerinin olması nedeniyle, gelecekte bölgenin kaderini etkileyebilecek potansiyelleri bulunmaktadır. Bununla beraber Rusya'nın Orta Asya'daki bağımsız devletler üzerindeki nüfuzunun baskın olması, Çin'in bölgedeki

¹²⁶ Selçuk Çolakoğlu, "Çin'in Orta Asya ve Kafkasya Politikası", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.386-387.

¹²⁷ AinurNogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya Ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, 1. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2011, s.242-243.

politikalarını ŞİÖ bünyesinde bölgesel işbirliğine yönelik şekillenmesine neden olmaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin bölgeye yerleşmesi ile bölgedeki Amerikan varlığı artmış ve bölge ülkeleri aracılığıyla elde edilen askeri üsler ile Rusya ve Çin'in varlığı dengelenmeye çalışılmıştır. Çin bu düşüncenin yanında aynı zamanda ABD'nin bölgedeki varlığının yalnızca terörizmle mücadele için olmadığını, asıl amacının Orta Asya'daki enerji kaynaklarını kontrol altına almak ve Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığını azaltmak istediğini düşünmektedir. Nitekim ABD'nin bölgeye gelmesi ile birlikte Çin Rusya ile olan işbirliğini arttırmış, ABD ve Hindistan arasındaki ilişkilerin gelişme göstermesi sonrası, ÇHCRRusya ile hem ŞİÖ bünyesindeki ilişkilerini hem de petrol ve doğal gazkonusundaki ikili işbirliğini geliştirmek istemektedir.¹²⁸

Rusya ve Çin ilişkileri Soğuk Savaş sonrasında gelişme gösterirken her iki ülke karşılıklı güven artırıcı anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalarda Rusya Tibet'i Çin'in bir parçası sayarken, Tayvan'la resmi ilişkiler kurmaktan kaçınmıştır. Aynı şekilde Çin de, Çeçenistan sorununun Rusya'nın iç meselesi olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte her iki ülke NATO'nun genişleme planına ortak bir şekilde muhalefet ederken, ABD'nin Japonya ile gelişen ilişkilerini de çevreleme olarak kabul etmişlerdir.¹²⁹

Aralık 2002 tarihinde Çin ve Rusya arasında imzalanan “stratejik ortaklık anlaşması”¹³⁰ ile birlikte kuşkusuz gelişme gösteren en önemli konu asker işbirliğidir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni düzen Çin'in askeri alanda kendisini modernize etmesini gerekli kılmış, özellikle Körfez Savaşı'nda ABD tarafından kullanılan yüksek teknolojik silahlar, Çin'i yeni bir yapılanmaya gitmeye gerekli kılmıştır. Bu noktada ise 1950'lerde olduğu gibi Çin'in en önemli silah tedarikçi olan Rusya ön plana çıkmış, özellikle Yeltsin döneminde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlardan yararlanılarak temin edilen silah teknolojilerinin üretim lisanslarıyla birlikte

¹²⁸ Selçuk Çolakoğlu, “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, 2006, Cilt.1 Sayı.2, s.44-45.

¹²⁹ Burak Çınar, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, Yıl.4, Sayı.8, s.39-40.

¹³⁰ Çınar, s.40.

alınması, Çin'in günümüzdeki askeri kapasitesini oluşturmasında büyük bir avantaj sağlamıştır.¹³¹

Günümüzde küresel üstünlüğün Avrasya coğrafyasındaki hakimiyete bağlı olduğuna dair genel bir kanı bulunmaktadır. Bu hakimiyetin sağlanması için Avrasya coğrafyasındaki başta enerji kaynakları ve bu kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılmak üzere oluşturulan ulaştırma hatlarına, deniz ticaret yollarına ve genel olarak tüm pazarlarına hakim olmak ve bu hakimiyetin gerçekleşmesi için koalisyonlar oluşturmak veya karşı oluşan koalisyonları engellemek gerekmektedir. Amerikalı uzmanlara göre ABD'nin küresel üstünlüğünün geleceği bu coğrafyada olduğu kabul edilirken, bu bölgedeki Amerikan varlığının zayıflaması ABD'nin çıkarlarını olumsuz etkileyecektir.¹³² Çin'in Başta Asya olmak üzere küresel anlamda güç kazanması ve Rusya ile Orta Asya'da gerçekleştirdiği stratejik ortaklıklar ABD'nin küresel üstünlüğüne karşı bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Çin'in bu hızlı yükselişi Amerikalı yeni-muhafazakârları (*neo-con*)endişelendirirken, Pentagon'un Şubat 2006' yayınladığı bir raporda ABD'nin küresel hakimiyetini yıkabilecek tek gücün Çin olduğu ifade edilmiş ve bu durum karşısında her türlü önlemin alınması açıkça belirtilmiştir.¹³³

Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya'da oluşmaya başlayan dengelerin ana aktörleri ABD, RF ve ÇHC olmakla birlikte, bu üç gücün bölgedeki politikaları Yeni Büyük Oyun'un kaderini tayin edecektir. Rusya'nın Afganistan savaşı ile birlikte bölgeye yerleşen ABD ile tek başına mücadele etmesi zor olmakla birlikte, Çin desteği durumu dengeleyebilir. Böyle bir ittifakın oluşması, Rusya'nın Orta Asya'daki enerji hakimiyetini garantilerken aynı zamanda ABD'nin bölgedeki etkisinin azalmasına neden olacaktır. Bununla birlikte Rusya-Çin stratejik ortaklığına İran'ın dahil olması ABD için Brzezinski'nin ifadesiyle "en tehlikeli senaryo"¹³⁴ olup, böyle bir durumda Rusya, İran üzerinden Ortadoğu'daki etkisini yeniden arttırabilir.¹³⁵

¹³¹ Barış Adıbelli, **Çin'in Avrasya Stratejisi**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.53.

¹³²Ferit Güven, "Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.23.

¹³³ Adıbelli, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, s.44.

¹³⁴Brzezinski, s.83.

¹³⁵ Çınar, s.37.

Son olarak ifade etmek gerekirse, süper güç olarak bölgede varlığını sürdüren ABD ile Orta Asya'ya hem tarihsel hem de coğrafi olarak yakınlığı bulunan Rusya'nın mücadelesinde, ÇHC'nin dengeleri değiştirebilecek bir etkisi bulunmaktadır. Yeni Büyük Oyun'da, ABD, Ortadoğu petrollerine alternatif olarak gördüğü ve küresel üstünlüğünün devamlılığını sağlamasında önem arz eden Orta Asya enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamak için bölgede baskın politikalar izlemeye devam edecektir. Bu durum karşısında Rusya'nın ABD'yi tek başına dengelemesi zor gözükürken, önemli bir müttefik olarak gördüğü Çin'le işbirliği yaparak hem bölgede hem de küresel anlamda ABD etkisini azaltabilir. "Dolayısıyla ABD ve Rusya arasındaki rekabete en büyük etki ancak Çin'in üçüncü güç etkisidir."136

2.4.AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Orta Asya'nın güneyinde bir kara devleti olan Afganistan, stratejik konumunu gereği yolların kesişme noktasında yer aldığı için¹³⁷ tarih boyunca Türkistan'da ve Hint yarım adasında var olmak isteyen imparatorluklar tarafından istilaya uğramıştır. Coğrafi açıdan bir kıta içi devleti olan Afganistan, aşılamayan dağları ve savaşçı kavimleriyle, kuzeyden gelenler için sıcak denizlere inmek, güneyden ve batıdan gelenler içinse Orta Asya ve daha kuzeye geçiş için bir kapı olması sebebi ile stratejik önem arz etmektedir.¹³⁸

Bulunduğu coğrafi konum neticesinde bölge ülkelerinin ve ya büyük güçlerin çatışma alanının ortasında kalan Afganistan'ın¹³⁹, Pakistan, Tacikistan, İran, Özbekistan, Türkmenistan ve Çin ile sınırları bulunur. Sınır bölgeleri itibariyle OrtaAsya, Ortadoğu ve Hindistan Yarımadası ülkelerinin arasında yer alması sebebiyle eski çağlarda "Dünyanın Kavşak Noktası" olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁶Çınar, s.24.

¹³⁷Gündüz, s.14-16.

¹³⁸Esmail, s.19-21.

¹³⁹a.g.e.,s.20.

¹⁴⁰Akkurt, s.16.

Farklı etnik kimliklerin bulunduğu ve bölgesel büyük güç rekabetlerini çağrıştıran “Balkanlar” kelimesinde esinlenerek adlandırılan Avrasya Balkanları, Avrupa Balkanlarına oranla çok daha geniş bir coğrafi alanı kapsarken, aynı zamanda büyük bir nüfusu ve çeşitli etnik ve dini kimliği barındıran bir alanı tanımlamak için Brzezinski tarafından isimlendirilmiştir. Siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı Avrasya Balkanları, bölgesel ve küresel rekabetin yaşandığı ve büyük bir güç boşluğunun bulunduğu bölge olmakla birlikte, jeopolitik konumu dolayısıyla oldukça önemli bir bölgedir. Bunun yanısıra bölgenin önemli yeraltı kaynakları bulundurması, ayrıca petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması nedeniyle bu bölge, ulusal hırsların harekete geçmesine ve uluslararası rekabetin artmasına neden olur. Brzezinski’nin Avrasya Balkanları olarak tanımladığı bölgede dokuz ülke bulunur. Bunlardan sekizi eski Sovyet ülkesi olmakla birlikte; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’dır. Dokuzuncu ülke Afganistan’dır.¹⁴¹ Diğer sekiz ülkeden farklı olarak Afganistan’ın tarihten gelen bir istikrarsızlıkla özdeşleşmesi sebebiyle bu ülke küresel güçlerin hakimiyet arzusunun bir sıçrama tahtası olarak kabul edilebilir.

Bu denli önemli bir konumda bulunması sebebiyle İngilizlerin “Asya’nın Gözetleme Kulesi” olarak nitelendirdikleri Afganistan, Güney Asya’dan Orta Asya’ya bir geçiş kapısı olmasının yanısıra, Mackinder’in Kara Hakimiyeti Teorisi’nde Merkez Bölgenin güneyinde yer alması ve Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi’nde dünya hakimiyeti için kontrol edilmesi gerekli olan “Kenar Kuşak” ülkeleri arasında yer almaktadır.¹⁴²

Belirtilen stratejik öneminin yanısıra Afganistan, çok eski iki büyük medeniyetin de arasında bulunmaktadır. Bunlar; 7. yüzyılda Araplar tarafından fethedilmiş İran ve 12. yüzyılda Gazneliler tarafından Müslüman hakimiyetine giren Hindistan medeniyetleridir.¹⁴³ Tarih boyunca birçok büyük gücün işgal ve mücadele

¹⁴¹Brzezinski, s.175-178.

¹⁴² Murat Büyükbaş, ”Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’a Müdahalesi Ve Afganistan’da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.9.

¹⁴³ Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak; Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, İsmet Akça (çev.), İstanbul: NTV Yayınları, 2008, s.272.

alanı olarak varlığını sürdüren Afganistan, 19. yüzyılda Çarlık Rusyası ile Britanya İmparatorluğu arasında yaşanan ve Büyük Oyun olarak adlandırılan mücadelede stratejik konumu ön plana çıkmış ve Çarlık Rusyası ile Britanya arasında tampon devlet olarak konumunu sürdürmüştür.

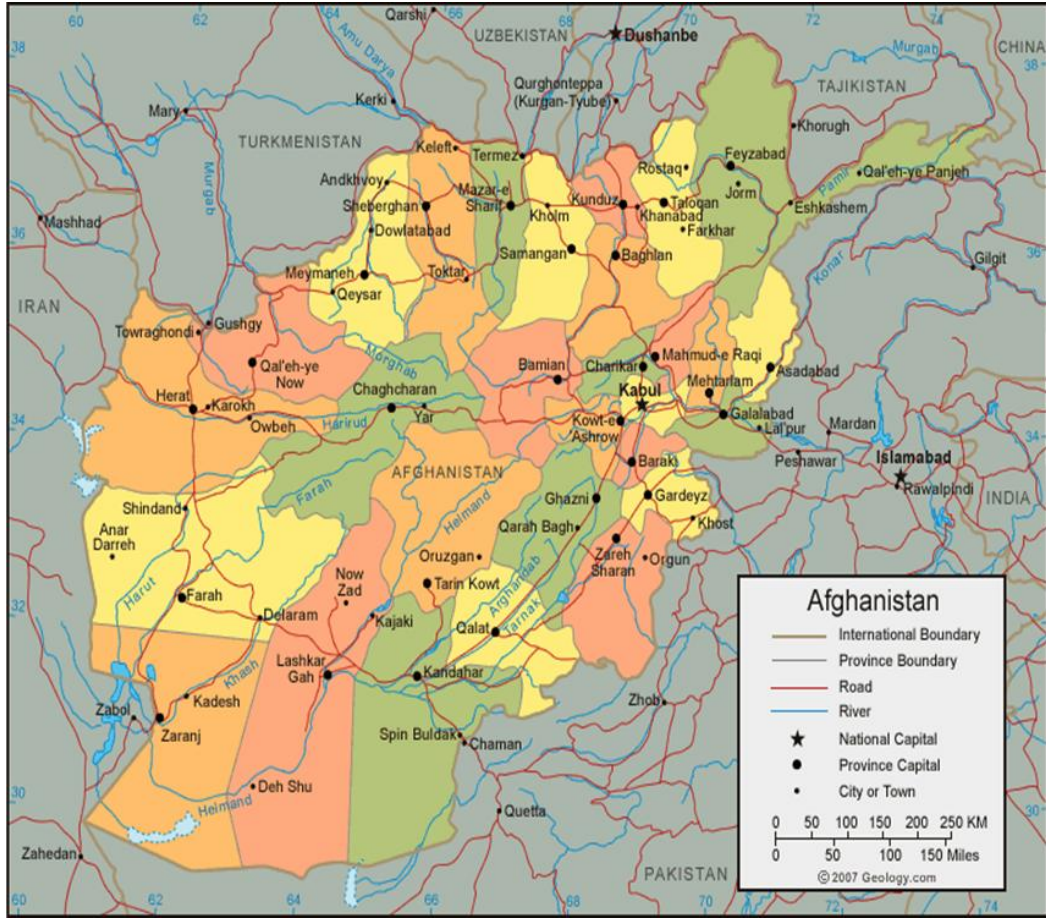
Soğuk Savaş dönemi sırasında, Sovyetler Birliği'nin 1979'da mevcut komünist hükümeti desteklemek amacıyla Afganistan'a girmesiyle başlayan Rus-Afgan savaşı,¹⁴⁴ SSCB'nin "sıcak denizlere ulaşmak, Basra Körfezi'ne coğrafi yakınlık sağlamak suretiyle bu bölgede etkinlik kazanmak, böylelikle Ortadoğu'nun enerji kaynakları üzerinde etkili olmak, Çin'i dengelemek, İran'ı doğudan etkileyecek şekilde konumlanmak gibi çıkar algılarının" yanı sıra ideolojik anlamda Afganistan'daki komünist rejimin korunmasının önemini ile birlikte, Amerika'nın bu ülkeye yerleşmesi ihtimalinin Sovyetler tarafından ciddi bir güvenlik kaygısı oluşturmasıdır.¹⁴⁵

Sovyet sonrası dönemde Orta Asya'da oluşan güç boşluğu ile birlikte Avrasya'da oluşan güç dağılımı ABD'nin küresel üstünlüğünü tehdit altına sokmuştur. Bu dönemde (1991-2001), Putin'in Rusya'da iktidara gelmesi ile birlikte, bölgede yeniden neo-emperyal hedefleri olan güçlü bir Rusya bulunmakta, hızlı kalkınması ile son on yıla damga vurmuş Çin Halk Cumhuriyeti bölgede giderek artan bir nüfuza sahip olmaktaydı. Bununla beraber İran, Hindistan ve Pakistan bölgede zaman zaman etkili olabilen güçlerdi. Bu devletlerin Orta Asya ve Kafkasya'da güç ve etkinlik kazanmaları ABD açısından kötü sonuçlar doğurabilirdi. 11 Eylül sonrasında bölgeye yerleşen ABD'nin, bu ülkeler arasında oluşabilecek ittifakları engellemek ve stratejik mantık açısından Orta Asya'da güç dengelerini değiştirmek ve bu ülkeleri kendi köşelerine sıkıştırmayı hedefleyen bir strateji izlemektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁴“Büyük Güçlerin Afganistan Politikaları”,*Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*, Ankara, 2011, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201258_15raportum.pdf (29.01.2012), s.13.

¹⁴⁵ Ahmet K. Han, “Sovyet İşgali Ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, 2011, Cilt.2, Sayı.2, s.65.

¹⁴⁶ Ergin Ayan, “Avrasya'da Değişen Dengeler Üzerine Oynanan Küresel Oyunlar”,*Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt.1, Sayı.1, http://sobiad.odu.edu.tr/cilt1/cilt1sayi1_pdf/ayan_ergin.pdf (07.11.2011), s.41.



Harita 3: Afganistan Haritası

Kaynak: <http://geology.com/world/afghanistan-satellite-image.shtml>

11 Eylül terör saldırıları, tehdiye ev sahipliği yapan Afganistan'ın yer aldığı bölgeyi ABD'nin bir numaralı güvenlik konusu haline getirmiştir.”¹⁴⁷ Dönemin Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın “ABD'nin Orta Asya'da daha önce hayal edilemeyecek ölçüde çıkarlarının olduğunu” ifade etmesi ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Lynn Pascoe'nun, “11 Eylül saldırıları, beş Orta Asya ülkesiyle ilişkilerimizin, Amerikan ulusal çıkarları açısından ne kadar hayati olduğunu göstermiştir.” şeklindeki

¹⁴⁷Nogayeva, s.193.

açıklaması da bu ilgiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda uluslararası terörizmle mücadele adına Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale ile birlikte ABD'nin OrtaAsya'ya angajmanı giderek artmış ve Washington yönetimi 1990'larda Amerikan şirketleriyle girdiği Orta Asya'ya askeri olarak da yerleşmiştir.¹⁴⁸

Avrasya dünya nüfusunun büyük çoğunluğun yaşadığı bir coğrafi bölge olmakla birlikte, global ticaretin merkezi olması ve dünyada var olan enerji kaynaklarının tahmini %80'ine sahip olması neticesinde ABD'nin küresel üstünlüğünü koruması açısından hayati bir öneme sahiptir. ABD'ye rakip olması ve tek kutuplu uluslararası sistemin bozulmasına neden olabilecek güçlerin çıkabileceği alan da Avrasya'dır. Amerika'da yapılan araştırmalar sonucunda Çin'in ekonomik anlamda bir tehdit olarak ileri ki yıllarda yükselmesi muhtemel olarak gözükmektedir. Rusya stratejik olarak Amerika'nın çıkarlarına karşı bir tehdit olabileceği düşünülmektedir. Değerlendirmeler neticesinde Rusya ve Çin'in kontrol altına alınması gerektiği belirtilirken, bu iki büyük gücün birleşmesinin önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Oluşabilecek bir Rusya-Çin ittifakının sadece Asya'nın kontrolünün kaybedilmesine neden olmayacağı, bunun yanısıra Avrupa ve Pasifik bölgesinde de etkisini göstererek yeni bir çekim alanı yaratmasının ABD'nin küresel üstünlüğüne karşı tehlikeli bulunmaktadır. Bu açıdan yeni çekim alanının Avrupa ile oluşabilecek bağlantılarının kesilmesi kadar, Rusya ve Çin'in de çevrelenerek kontrol altına alınması gerekli görülmektedir.

Vladimir Putin'in 7 Mayıs 2000 tarihinde Rusya devlet başkanlığına seçilmesiyle birlikte, Rusya Federasyonu SSCB'nin dağılmasından sonra kaybettiği gücünü yeniden kazanmaya başlamış ve Sovyet dönemindeki eski nüfuz alanına hâkim konuma gelmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın Orta Asya'daki gücünün zayıflatılması ve Amerika'nın bu bölgede etkin olabilmesi için, Asya'nın "gözetleme kulesi" konumundaki Afganistan önem kazanmıştır. Afganistan ABD'ye stratejik olarak hareket alanı sağlaması ve bölgedeki gelişmelere müdahil olma imkânı da sunmaktadır. Rusya'nın yumuşak karnı olarak nitelendirilen Orta Asya'da hareket imkânı bulan ABD, bu bölgedeki ülkelerin politikalarını etkilemek suretiyle Rusya'nın hareket

¹⁴⁸ Arı ve Pirinççi, s.299.

alanının kısıtlamasını sağlamasının yanısıra, bölgedeki enerji kaynaklarının da kontrol edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca Amerika'nın Orta Asya'daki varlığı Rusya-Çin ekseninin kırılması bakımından da önem arz etmektedir.¹⁴⁹

ABD açısından Afganistan, sadece Rusya-Çin eksenin kırılmasını sağlayarak Orta Asya'da egemen güç olmayı ve enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmanın haricinde, Amerika'nın Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında en büyük baş ağrısı olan İran'ın doğu tarafından kuşatılarak Orta Asya ile bağlantısının kontrol edilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bunun yanısıra Hindistan ve Pakistan gibi iki nükleer güce sahip ülkenin bulunduğu Güney Asya'nın denetimi içinde Afganistan stratejik bir üs olarak kullanılabilir. ¹⁵⁰

Orta Asya'nın enerji potansiyeli ve SSCB'nin dağılması sonrasında bu kaynakların bağımsız devletlerce piyasalara açık hale gelmesi ile birlikte Yeni Büyük Oyun başlamıştır. Bölgedeki enerji nakil hatlarının eski SSCB merkezli olması, bağımsız Orta Asya ve Hazar Havzası devletlerinin Rusya'ya bağımlı kalmasına neden olmakta ve Rusya'nın bölgede enerji tekeli oluşturmaya neden olmaktadır. İşte tam bu noktada, Orta Asya enerji kaynaklarını Arap denizi ve Hint okyanusuna bağlamasına olanak sağlayan Afganistan, önemli bir enerji güzergâhı üzerinde bulunması sebebiyle büyük önem arz ediyor. Nitekim Türkmenistan'dan Hindistan'a yapılması planlanan Trans-Afganistan boru hattı projesinin gerçekleşmesi için güvenli bir güzergah gereklidir. Bu nedenle Afganistan'ın istikrarı bölgede yeni oluşturulacak enerji hatları açısından oldukça önemlidir.¹⁵¹ Bu durumu ABD Dışişleri Bakanlığı Güney ve Orta Asya'dan Sorumlu Bakan Yardımcısı Richard A. Boucher şu sözleriyle açıkça ifade etmektedir:

“Afganistan'daki amaçlarımızdan bir tanesi Afganistan'ı istikrara kavuşturaktır, öyle ki, Güney ve Orta Asya arasında enerji [kaynaklarının] güneye doğru akmasını sağlayacak bir iletim ve dağıtım merkezi haline gelebilsin. Fikirler ve mallar kuzeye akabilsin. İnsanlar her iki yönde hareket edebilsinler. Entelektüel etkiler

¹⁴⁹Uslubaş, s.186-187.

¹⁵⁰a.g.e., s.188.

¹⁵¹ChrisLuenen, “TheReal StakesInTheAfghanWar”*TheGuardian*, 10.12.2009, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/dec/10/afghan-war-france-germany-europe> (23.11.2011)

her iki yöne hareket edebilsinler. Böylelikle, Orta Asya ülkeleri Çin ve Rusya'nın muazzam güçleri arasında sıkışıp kalmaları, fakat bu biçimde, kuzey ve doğuya ve batıya doğru olduğu gibi güneye doğru da çıkışları olsun.”¹⁵²

Görüldüğü üzere çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan Yeni Büyük Oyun'da Afganistan kilit bir rol oynamaktadır. Amerika'nın 11 Eylül sonrasında bölgeye yerleşmesi ile birlikte başlattığı terörizmle mücadele, bölgedeki istikrarı sağlamakla kalmayıp, Orta Asya'nın geleceğini şekillendirecek olan projelere de yön verecektir.

¹⁵²Aktaran: Han, s.74.

3. AFGANİSTAN'DA İŞBİRLİĞİNE GİDEN YOL: TERÖR

Devletler arasında ekonomik ve siyasi işbirliklerine olumsuz yaklaşan neo-realist yaklaşım, ortak bir amaç için devletler arasında askeri ittifakların oluşmasını yadsımaz. Bu ittifaklar geçici işbirliklerinden oluşmaktadır ve devletlerin güvenlikleri söz konusu olduğu zamanlarda gerçekleşmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları sonrasında ne kadar büyük bir tehlike olduğunu gösteren terörizm sorunu, ABD ve Rusya'nın ortak çıkarları karşısında işbirliği sürecine girmelerine olanak sağlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde terörizm kavramı ve amacı açıklanırken bunun yanısıra Sovyetlerin Afganistan işgali sonrasında terörün Orta Asya'daki varlığına değinilecektir. Ayrıca 11 Eylül saldırıları ve ABD-Rusya arasında işbirliğinin bölgeye etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Terör sözcüğü Latince kökenli olup, “büyük korku” veya “korkudan titreme” anlamlarını taşımaktadır. Terörizm ise, ‘siyasal şiddet’ ve ‘yıldırma’ anlamında kullanılırken, yarattığı güvensizlik ve istikrarsızlık neticesinde toplumun direncini kırmak amacını taşır.¹⁵³ Bunun yanısıra devlet ya da devlet olmayan bir aktörün şiddet unsurlarına başvurarak siyasal kazanımlar elde etmeye çalışması olarak da tanımlanabilen terör kavramına karşın, terörizm, siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör içeren bir strateji anlayışıdır.¹⁵⁴

Latince “*terrere*” kelimesinden türeyen kelimenin, korkutmak, dehşete düşürmek, caydırmak gibi anlamları bulunmaktadır. Günümüzde ise belirtilen bu anlamların başına “siyasi amaçla yapılmaktadır” cümlesi eklenmiş¹⁵⁵ ve kelime anlamlarının nitelikleri doğrultusunda eylemin asıl oluş amacı açıklanmaya çalışılmıştır.

¹⁵³ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 1. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s.18.

¹⁵⁴ Abdülkadir Baharççek, “Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2000, Cilt.10, Sayı.1, <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt10/say1/011-028.pdf> (26.08.2011), s.12.

¹⁵⁵ Serhan Yalçiner, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Yıl.2, Sayı.4, http://olemiss.academia.edu/SerhanYalçiner/Papers/1153392/Soguk_Savas_Sonrasi_Uluslararasi_Terorizmin_Donusumu_ve_Terorizmle_Mucadele_The_Transformation_of_International_Terrorism_and_The_Struggle_Against_Terrorism_in_The_Post-Cold_War_Era (29.12.2011), s.100.

Her ne kadar terörizm konusunda net bir tanım birliği olmamasına rağmen, terörizm bazen ‘teröristin yöneldiği siyasal amaçtan bazen de şiddeti yöntem olarak benimsemiş olmasından hareketle tanımlanmaktadır. “Türkçe sözlükte, ‘terör’ karşılığı olarak kullanılan ‘yıldırma’ ve ‘terörizm’ karşılığı olarak da ‘siyasi bir amaca ulaşmak için yıldırma hareketlerini düzenli bir biçimde kullanmak’ ifadesi yer almaktadır.”¹⁵⁶ Ayrıca İngiliz terör uzmanı Thackrah, terörizmi; “yeni bir siyasal sistemin kurulmasına destek sağlamak için, devrimci hareketlerde korku ve şiddetin sistematik bir şekilde kullanılmasıdır” şeklinde tanımlarken; İsraili araştırmacı Netanyahu; “kasıtlı ve sistematik bir şekilde suçsuz insanları öldürme, sakat bırakma ve tehdit etmek suretiyle, siyasi hedeflere ulaşmak için korku salma” olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁷ Turunç ise terörizmi “siyasi amaca ulaşmak için korku, dehşet salma ve yıldırma faaliyetlerini düzenli olarak kullanma olarak tanımlanan terörizm, açık olarak ifade edilmese de günümüzde politikanın gayri resmi stratejik unsuru olarak kullanılmaktadır”¹⁵⁸ şeklinde açıklamaktadır.

3.1. TERÖRİZMİN ULUSLARARASILAŞMASI

Günümüzde terör sorunu belirli bir ülke veya bölge ile sınırlı kalmayıp, küresel ölçekte bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle ideolojik bir temele dayanan terör hareketleri bazen de sosyal, siyasal, dini ve etnik temellere dayalı olarak ta ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹

Zayıf olanın seçmiş olduğu bir siyasal şiddet biçimi olan terörizmde amaç, var olan düzeni yıkıp yerine daha ileri bir düzen kurmak ise bu terör biçimi devrimci veya solcu terör olarak adlandırılır. Eğer amaç kurulu düzeni korumak ya da geriye dönük bir

¹⁵⁶ Devrim Aydın, “Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt.2, Sayı.7, s.2.

¹⁵⁷ M. Sadi Bilgiç, “Terör ve Terörle Mücadele”, **Bilgesam Rapor No:17**, İstanbul: Bilgesam, 2009, <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/rapor17.pdf> (24.07.2011), s.9.

¹⁵⁸ Ömer Turunç, “Uluslararası Güvenlik Düzlemine Yönetim Bilimi Penceresinden Farklı Bir Bakış: Stratejik Kaos Yönetimi Yaklaşımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, Yıl.4, Sayı.8, s.53-54

¹⁵⁹ Baharççek, s.12.

düzen oluşturmak ise bu terör biçimine verilen ad sağcı terördür. Dinci terör de bu çerçevede içinde değerlendirilebilir.¹⁶⁰

Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında yaygınlaşan ve günümüzde özellikle Batı dünyası tarafından “büyük düşman” olarak görülen İslami terör ya da militan İslam gibi kavramlar 80’li yıllardan sonra dünya siyasi literatürüne girmiş, 11 Eylül olayları sonrasında bu kavramlar Batılılar tarafından Müslüman kimliğinin terörist kavramıyla özdeşleştirilmesine neden olmuştur.¹⁶¹

Terörizm işlevsel olarak beş temel özellik taşır, bunlar;

1. Önceden tasarlanır ve aşırı bir korku ya da terörün olduğu bir ortam yaratmayı amaçlar.
2. Şiddetin doğrudan kurbanlarından daha geniş kitle ya da hedefe yönelir.
3. Doğası gereği, siviller de dahil olmak üzere rastgele ve sembolik hedeflere saldırıları içerir.
4. Yapılan şiddet eylemleri toplum tarafından görülür ki bu eylemler son derece normal olarak ortaya çıkar, düz anlamıyla toplumsal normları çiğnerler ve bundan dolayı kanuna karşı gelme duygusuna neden olurlar.
5. Terörizm genellikle bazı yollardan siyasal davranışları etkilemeye çalışır; mesela aşırı bir tepkiyi provoke etme; daha genel bir anlaşmazlık için katalizör olarak hizmet etmek gibi.¹⁶²

Bunun yanısıra, gerçekleştirilen saldırılar politik olmakla beraber terörizm, felsefi, etnik, siyasi, ideolojik ve dinsel amaçlar için yapılır. Toplumu ve toplumu yönetenlerin direncini kırarak, iktidar erkler aracılığı ile değişiklik gerçekleştirmeyi hedefleyen teröristler, toplumdaki ekonomik vesosyal yapıyı değiştirme ya da yıkma gibi amaçlara ulaşmak adına eylem içinde bulunabilirler. Ayrıca genel kamuoyundan taviz kopararak en azından kendi görüşlerine saygı göstermeye zorlamak adına aşırı

¹⁶⁰ Kışlalı, s.18.

¹⁶¹ Süleyman Seydi, “Batı’nın İslami Teröre Yaklaşımı”, (t.y), http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_01.html(11.04.2012)

¹⁶² Paul Wilkinson, “The Strategic Implications Of Terrorism”, 2000, <http://www.comw.org/rma/fulltext/00sondhi.pdf> (19.01.2012), s.1.

koru veya benzer fiili eylemler neticesinde hedeflerine ulaşmak için eylemler gerçekleştirebilirler.¹⁶³

20. yüzyıl itibariyle terörizm sorunu, tek bir ulus veya devlet düzeyinde değil, uluslararası seviyede sarsıcı bir boyut kazanmış, ayrıca siyasi ve jeopolitik anlamda yeni gelişmelerin doğmasında belirleyici bir rol oynamıştır.¹⁶⁴ Terörizm, 1960'lı yıllardan itibaren yükselen bir ivme kazanmış, 1970'lerde ise yeni terör çağı olarak kendisinden söz ettirmiş, 11 Eylül 2001 ise, terörizmin boyutları bakımından bir dönüm noktası oluşturmuştur.¹⁶⁵ Bu saldırıların uluslararası sisteme etkileri ve bu saldırılara ABD'nin verdiği cevap başta olmak üzere, uluslararası güvenlik ortamında giderek görünürlüğü artan devlet dışı aktörler, küreselleşme ve yerelleşme olguları gibi nedenlerle geleneksel anlamda ulus-devletlerin tekelinde olarak görülen savaş olgusunun sorgulandığı yeni bir döneme girilmiştir.¹⁶⁶

Sistematik olarak artan şiddet eylemlerinin devletlerarası boyut kazanması neticesin uluslararası terörizm kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde yer kazanmış ve 'içeriği ve tekrarı uluslararası sonuçlar doğuran terörist faaliyetler' olarak literatürde tanımlanmıştır. Terörizmin uluslararası niteliği sadece bununla sınırlı kalmayıp, bir yabancı devletinya da bir uluslararası örgütün politikasını etkilemek üzere gerçekleştirilen şiddet eylemleri de uluslararası nitelik taşımaktadır. Ayrıca, birden çok devletin desteğini alarak terörist eylemlerde bulunulması durumu da aynı çerçevede değerlendirilmektedir.¹⁶⁷

Kissinger, küreselleşen terörist sistemi, "...küresel düzeyde örgütlenmiş ve eşzamanlı olarak hareket edebilen parçalar..." şeklinde ifade etmektedir.¹⁶⁸ Nitekim

¹⁶³ Volkan Yıldız, "Uluslararası Boyutuyla Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2011, Cilt.1, Sayı.7, s.156.

¹⁶⁴ Murat Saraçlı, "Uluslararası Hukukta Terörizm", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt.11, Sayı.1-2, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/murat_sarac_40.pdf (27.11.2011), s.1052.

¹⁶⁵ Emre Öktem, "Uluslararası Hukukta Terörizm; Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2004, Yıl.3, Sayı.5, <http://www.iticu.edu.tr/yayin/dergi/d5/M00068.pdf> (23.12.2011), s.134.

¹⁶⁶ Metin Gürcan, "Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi", *Bilge Strateji*, 2011, Cilt.3, Sayı.5, <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi5/bilgestratejiguz2011.pdf> (15.03.2012), s.131.

¹⁶⁷ Saraçlı, s.1057.

¹⁶⁸ Utku Yapıcı, "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt.2, Sayı.7, s.29.

küreselleşme süreci ile birlikte, günümüzde her alanda olduğu gibi terörizmi de uluslararası boyuta taşımıştır. Enformasyon ve teknoloji alanlarındaki ilerlemelerin gelişmesi ile birlikte terör örgütleri artık eskiden olduğu gibi içinde buldukları ülke ile sınırlı kalmayıp farklı ülkelerdeki gruplarla da bağlantı kurarak karşılıklı destek sağlamakta ve eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Buna bağlı olarak da gerek finansal kaynakları sağlamakta gerekse insan kaynakları bakımından terör örgütleri ve eylemleri de artık küreselleşmiş bir boyuta taşınmıştır.¹⁶⁹

Yukarıda terörizmin uluslararası niteliğine değinirken, terör örgütlerinin, devlet veya devletlerle olan ilişki içerisinde olmasının da terör kavramının uluslararası bir boyuta taşındığı ifade edilmişti. Bunun yanısıra küreselleşme süreci ile birlikte devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde daha fazla rol almaları beraberinde, özellikle 70'li yıllar sonrasında bu aktörlerin uluslararası boyutta şiddet eylemlerine karışması ile birlikte terörizm, 'uluslar ötesi terörizm' kavramı ile ifade edilmeye başlamıştır. Örgütlerin özellikle finansal ve militan temin etme konusundaki becerileri, devlet desteği olmaksızın varlıklarını sürdürmeleri bu kavramın oluşmasında etkili olmuştur. Saraçlı, uluslar ötesi ve uluslararası terörizm ayrımını şu şekilde ifade etmiştir; "uluslar ötesi terörizmi, uluslararası terörizmden ayıran en önemli fark, terörist örgütler tarafından gerçekleştirilen operasyonların her hangi bir devlet tarafında yönetilmemesi ya da kontrol edilmemesidir."¹⁷⁰

El-Kaide ile birlikte terörizm tarihine yeni bir olgu gelmiş, tarihteki eski eğilimler ile yenilerini birleştirmiştir. Eski terör grupları, belli bir bölgeyle ilgili, belli bir politik amaca hizmet etmekteydi. Böylece bu belli politik-bölgesel amacı başarmaya yönelik taktikler üreterek, diğer tarafı pazarlık masasına çekmek üzerine terörist faaliyetler gerçekleştiriyorlardı. El-Kaide ise yeni stratejik terörizmi içinde bulunduğu tüm statükoyla savaştan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Pan-İslam ideolojisi ile küresel boyutta eylemler gerçekleştiren örgüt, biçimsel olarak çok sayıda insanın aynı anda öldürülmesini içeren, mega-terörizm olarak adlandırdığı eylemleri gerçekleştirme yatkınlığı ile eski Napolyonvari savaşma ve yok etme şeklini andırmaktadır. Bununla

¹⁶⁹ Ekrem Yaşar Akçay, "Terörün Uluslararasılaşması ve Güvenlik: 11 Eylül Örneği", (t.y.), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror12.pdf> (28.07.2011),s.4.

¹⁷⁰ Saraçlı, s.1057.

birlikte örgüt, amacına ulaşmak için devamlı bir savaşı göze alan ve (kendince) yüce bir hedefi başarmak için küçük çaplı saldırılarla veya 11 Eylül gibi küresel boyutta ses getiren büyük çapta bir eylem ile kesin bir zafer kazanmak arayışındadır. Bu bağlamda, kendisi ya da müttefiklerinden biri, Orta Asya’da herhangi bir devletin kontrolü ele geçirmesi durumunda, bölgesel ve küresel çapta çok daha büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkabilir.¹⁷¹

3.2.ORTA ASYA’DA TERÖR

Yarım asır kadar süre gelen Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemde iki büyük ideolojinin mücadelesi, SSCB’nin hızla gelişen ve ilerleyen dünya ekonomisine ayak uyduramayarak iktisadi anlamda zayıflaması ayrıca, toplumun yanısıra Sovyet üst düzey yönetici elitinin komünist ideolojiye olan inançlarının zayıflaması¹⁷²ve artarak baş gösteren milliyetçilik hareketleri nedeni ile Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında kendini feshetmesi ile son bulmuştur. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Avrasya’da yüzyıllardır varlığını sürdüren Rusya’nın, bu coğrafyadan toprak ve etki alanı kaybederek zayıflaması özellikle Orta Asya’da Brezezinski’nin tabiri ile bir “kara delik” yaratmıştır.¹⁷³ Oluşan boşluk neticesinde bölgede Radikal İslami örgütlerin varlığının artarak güçlenmesi tüm bölge ülkelerinin ulusal güvenlikleri adına bir tehdit unsuru oluştururken, ABD’nin Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme politikalarına karşı bir tavır içinde hareket etmekte ve bölgenin istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır.

Orta Asya, Rusya’nın doğal sınırlarının yumuşak karnı olarak adlandırılan kısmı boyunca uzanmaktadır. Bu durum neticesinde, güney cephesinin dayanıksızlığı karşısında başka bir gücün bu bölgeye sızması ve etkinlik göstermesi Rusya için en önemli güvenlik kaygısını oluşturmaktadır. Özellikle ABD ve NATO faaliyetlerine karşı aşırı duyarlılık gösteren Rusya Federasyonu, Radikal İslami örgütlerin yayılması

¹⁷¹StephenBlank, “Strategic Surprise? Central Asia in 2006”, *ChinaandEurasia Forum Quarterly*, 2006, Volume.4, No.2, http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2006/Blank.pdf (17.01.2012), s.119-120.

¹⁷²Fikret Elma, “Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya”, *Journal of AzerbaijaniStudies*, (t.y.), <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf> (24.09.2011), s.130.

¹⁷³Brezzezinski, s.127.

ve Orta Asya'daki çatışmaların bölge ülkeleri sonrasında kendi topraklarındaki Müslüman azınlıkların yaşadığı bölgelere sıçraması ihtimalini kendi güvenliği üzerinde bir tehdit görmektedir.¹⁷⁴

Rusya'nın Radikal İslam örgütlerine karşı olan kaygısı Sovyetler Birliği döneminden varlığını sürdürmektedir. Nitekim 8 Kasım 1979'da Brejnev başkanlığındaki Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Afganistan'ın stratejik önemi bağlamında, Balucistan üzerinden Hint Okyanusu'na açılma düşüncesini dile getirirken aynı zamanda Radikal İslami grupların Afganistan üzerinde bir hakimiyet kurması ve bu İslam tehlikesinin tüm Orta Asya'ya yayılmasını engellemek adına, dünyanın en zorlu coğrafik şartlarına sahip olan Afganistan'a askeri müdahale kararı alınmıştır.¹⁷⁵

Aralık 1979'da başlayan Sovyet işgalinin akabinde, Pakistan'ın askeri lideri General ZiaÜl Hak, SSCB'nin bölgede ilerleyerek etki alanını genişletmesi tehlikesini siyasi bir koz olarak başarılı bir şekilde kullanmış ve SSCB'nin Afganistan'da durdurulması gerektiğini Pakistan politikalarının ana eksenine oturtmuş¹⁷⁶ ve cihadi kültürün rahatça kabul edilebilmesi için gerekli tüm koşullar Pakistan için sağlanmıştı. Sovyet ilerlemesine karşılık radikal İslam örgütlerinin desteklenmesi temeline dayanan 'Kasırga Planı' çerçevesinde Pakistan'daki medrese sayıları 7 bin civarından 35 bine fırlamış ve savaş sırasında Afganistan'dan kaçarak Pakistan sınırlarına dayanan resmi kayıtlara göre 4,5 milyon Afgan göçmenin¹⁷⁷ içerisindeki genç nüfusun bu medreselerde eğitilerek Afganistan'daki direnişçi gruplara militan olarak katılması sağlanmış ve Komünistlere karşı cihada hazır hale getirilmişlerdi.

SSCB'nin Afganistan müdahalesi 10 yıla yakın bir süre sürmüş, savaşın getirdiği yüksek maliyet ve Kızıl Ordu'nun yıpranması neticesinde, Aralık 1979'da başlayan Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali hezimetle sonuçlanmış ve Kızıl Ordu'nun Şubat 1989'da çekilmesiyle son bulmuştur. Bu savaş Sovyetler Birliği'nde ciddi bir hezimet yaratırken, Batı dünyası başta olmak üzere Pakistan ve İslam dünyasında işgalci Sovyet ordusuna karşı zafer ilan edilirken, bölgede kök salan kökten

¹⁷⁴Djalili ve Kellner, s.66.

¹⁷⁵Uslubaş, s.97.

¹⁷⁶a.g.e., s.98.

¹⁷⁷a.g.e., s.112.

dinci İslami örgütlerin ve cihad kültürünün bölge ülkeleri ve Batı için ne denli büyük bir sorun yaratacağı sonraları anlaşılmıştır.¹⁷⁸

Soğuk Savaş dönemi sonrasında radikal İslami örgütlenmeler Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde artarak baş göstermiştir. Her iki bölgenin geçmişinden ve çevresindeki ülkelerle ilişkilerinden kaynaklanan koşulların yanısıra El Kaide kaynaklı terörizm de bu bölgelerdeki militan İslam'ı anlamak açısından önemlidir. El Kaide'nin Afganistan'a yerleşmesinden itibaren özellikle bölge ülkelerindeki rejimlere karşı birer tehdit oluştururken, ayrıca Batı'ya karşı küresel cihad anlayışını benimsemiş ve bunu İslam dünyasının her tarafındaki silahlı radikal İslam örgütlerine de benimsetmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, El Kaide örgütü İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde devam eden silahlı çatışmalara müdahil olmak ve hatta bu çatışmaları yönlendirmek için çaba sarf etmektedir. El Kaide'nin ve mücadelesinin küreselleşme sürecinden Orta Asya ve Kafkaslar bölgeleri de etkilenmiştir.¹⁷⁹

Çarlık Rejimi ve Komünist Rejim hâkimiyetleri altında sistemli bir denetime tabi tutulmasına karşın Orta Asya'dan İslamiyet'in silinemediğini belirtmek gerekmektedir. Bolşevik devriminden sonra da Müslüman nüfusu kontrol altında tutmak adına çalışmalar yapılmış ve 'İç Rusya ve Sibiry Müslümanları Merkezi Ruhani İdaresi' kurulmuş ve Müslümanları merkezi bir idare altında toplama politikası izlenmiştir. Bu kontrol altında tutma politikası bir anlamda İslam'ı halkın içine gömmüş, yapılanmanın amaçladığının tam aksine kontrol dışında bağımsız bir dini ilişkiler ağının doğmasına neden olmuş¹⁸⁰ ve İslamiyet bölge halklarının geleneklerinde ve hafızalarında yaşamaya devam etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da bağımsız cumhuriyetlerin doğmasıyla da bölgede 'İslamiyet'in uyanışı' sürecinin başladığı kabul edilmektedir. Radikal İslami akımların, Orta Asya'daki İslamcı militanları etkileyen iki kolu olmuştur. Bunlardan ilki Kızıl Ordu'ya karşı mücahitlerin direnişinde yer alan Özbek gruplar üzerindeki Taliban etkisidir. İkincisi ise

¹⁷⁸Uslubaş, s.13.

¹⁷⁹ Seçkin Köstem, "Orta Asya ve Kafkaslarda Militan İslam: El-Kaide Etkisi", *Ortadoğu Etütleri*, 2010, Cilt.2, Sayı.3, s.181.

¹⁸⁰MitatÇelikipala, "Sovyetlerden Günümüze Orta Asya ve Kafkasya'da Vehhabilik ve Siyasal İslam", *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.), Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, s.215.

1980’li yıllarda yine mücahitlerle birlikte bölgeye girmeye başlayan ve özellikle 1996’da El Kaide’nin merkezini Afganistan’a taşımasıyla birlikte gittikçe kuvvetlenen Suudi Arabistan kaynaklı Vahabi etkisidir. Böylece Afganistan Vahabizmin ve şiddet merkezli cihad ideolojisinin Orta Asya’ya yayıldığı bir merkez haline gelmiştir.¹⁸¹

SSCB’nin kendini feshetmesi ile birlikte, Kafkasya’da milliyetçi ve özgürlükçü seslerin yükselmeye başlaması sosyoekonomik sorunlarla daha da güçlenmiş ve Kafkasya güvensiz bir coğrafya konumuna gelmiştir. Aslında Kafkasya coğrafyasının istikrarını etkileyen unsurlar, Sovyet yönetimi döneminde Moskova tarafından ele alınmamış ve bugün bu coğrafya kendi kimliklerini oluşturmak, kendi yönetimlerini kurmak isteyen çeşitli soylardan gelen insan topluluklarının barınağı olmuştur.¹⁸² Çeçenistan savaşı ilk etapta bir bağımsızlık mücadelesi olarak ortaya çıkmış, sonraları radikal İslamcı grupların ve dış güçlerin müdahale etmesi ve bir takım Çeçen ayrılıkçı grupların adam kaçırmaya ve cinayetlere girişmeleri¹⁸³ ile savaş farklı bir boyut kazanmış ve Rusya açısından terörizm kavramıyla aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Savaş sırasında Rusya’nın sert uygulamaları, tüm dünyada insan hakları ihlalleri ve savaş suçları olarak görülerek yankı yaratmış ve Rusya’ya baskı uygulanmasına neden olmuştur. 11 Eylül saldırıları Çeçenistan Savaşı açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırılardan sonra, Rusya’nın terörizme karşı verdiği mücadele daha fazla destek görmeye başlamıştır. Diğer taraftan saldırılar, Rusya’nın da ABD’ye yönelik bakış açısını değiştirmiştir. Hatta küresel bir tehdit olan terörizmle birlikte mücadele etmeye başlamışlardır.¹⁸⁴

Devletler dışarıdan herhangi bir tehdiye maruz kaldıklarında ve bu tehdidin kendilerine karşı olumsuz bir zarar getirebilecekleri kaygısına kapıldıkları vakit, “temel tercihleri; ya oluşacak zararın azaltılması için kendi başlarına bazı tedbirler alma doğrultusunda faaliyete geçmek, yani bir ulusal güvenlik stratejisi izlemek, veya tehdidin kaynağındaki gerçek nedenlere inerek tehlikeyi tümünden ortadan kaldırmaya

¹⁸¹ Köstem, s.185.

¹⁸² Acar, s. 172.

¹⁸³ Utku Yapıcı, **Yeni Soğuk Savaş; Putin, Rusya ve Avrasya**, 1. Basım, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007, s.145.

¹⁸⁴ Demirkıran ve Çiçek, s.2.

çalışmak, yani bir uluslararası güvenlik stratejisi takip etmek şeklinde olur.”¹⁸⁵ Bu bağlamda, 11 Eylül 2001’de ABD’ye yapılan terörist saldırılar neticesinde, uluslararası terörizmin ne denli yıkıcı olabileceğini ve sınır tanımadığını tüm dünya devletlerine açıkça göstermiş ve ayrıca 11 Eylül olayları bütün ülkelerin terörle mücadele yaklaşım politikalarını değiştirmiş ve devletlerin terörle mücadeleyi uluslararası gündeme taşımalarını sağlamıştır. Terör eylemlerinin sınır tanımaz ve uluslararası sistemi tehdit eder boyuta gelmesiyle birlikte devletler sorunun küreselliğini kabul etmek zorunda kalmışlar¹⁸⁶ ve uluslararası terörizmle mücadele için ABD öncülüğünde hareket ederek küresel bir mücadele hareketi başlamıştır.

11 Eylül saldırılarının ardından Birleşik Devletlerin Taliban’a askeri müdahaleyi düşündüğü ortaya çıkınca Putin, Moskova’nın Amerikalılara tekliflerini açıklamıştır. Bunun içinde, ABD’li yetkililerle istihbarat bilgilerini paylaşacak, hava sahasını insani yardım amaçlı uçuşlara açacak, ABD’nin Orta Asya’daki müttefikleriyle benzer hava kolaylıklarına yardım edecek, uluslararası arama-kurtarma operasyonlarına katılacak ve Afganistan’da Taliban rejimine karşı savaşan Kuzey İttifakı’na insancıl/askeri yardımını arttıracak¹⁸⁷ ve ABD’nin Afganistan’da yürüteceği operasyon için eski Sovyet Orta Asya devletlerinin lojistik yardım teklifine onay vermek vardı. Akabinde Rusya Federasyonu BM Güvenlik Konseyi’nin 1373 sayılı kararına destek vermiştir. Ayrıca, Filistin, İran ve Çin, Rusya’nın BDT ortakları ile görüşmeler yaparak ABD’nin terörizm karşıtı kampanyasında uluslararası bir koalisyon kurma çabalarına destek sağladı, Ekim 2001 Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Şangay Toplantısı’nda Amerikan askeri kampanyasına tam destek verdiğini açıklamıştır.¹⁸⁸

Rusya, ABD’nin bu dönemde Orta Asya’ya girişine bir nevi yeşil ışık yakmakla birlikte, Rus yönetiminin ABD’ye terörle mücadelede verdiği destek, bu durumdan kendi kazanımlarını çıkarmayı hedeflemekteydi. Nitekim Rusya’nın Çeçenistan’da gerçekleştirdiği operasyonlar ve bölge halkına uyguladığı baskılar

¹⁸⁵ Ömer Göksel İşyar, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri; Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Gazi Akademik Bakış*, 2008, Cilt.2, Sayı.3, s.2.

¹⁸⁶ Yıldız, s.148.

¹⁸⁷ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010, Cilt.65, Sayı.3, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/3/9_tellal_eral.pdf (30.11.2011), s.216.

¹⁸⁸ Demirkıran ve Çiçek, s.12.

neticesinde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri nedeniyle gördüğü tepkilerden kurtulmayı hedeflemekteydi. Bunun yanısıra bölgedeki ABD varlığı, Çin'in faaliyetlerine bir kısıtlama getirirken, ABD'ye verdiği destek karşılığında Amerikan şirketlerinin Rusya'daki yatırımlarının artmasını hedeflemiştir.¹⁸⁹

Moskova, radikal İslami hareketlerin kendi toprak bütünlüğü açısından açık bir tehdit olarak görüyordu. Çeçenistan'da yaşanan olaylar, bağımsızlık mücadelesi boyutundan zamanla dış etkiler neticesinde terörist eylemlere dönüşmüş ve 1999 yılında başlayan II. Çeçenistan Savaşı'ndan itibaren Rusya, Kuzey Kafkasya'da ayrılıkçılıkla değil, uluslararası terörizmle mücadele ettiğini iddia etmeye başlamıştır. Bunun yanısıra Putin, 11 Eylül olaylarının ertesinde Ladin'in birliklerinin Çeçenistan'daki yaşanan olaylarla bağlantılı olduğunu iddia etmiş ve Çeçenistan hareketi için uluslararası destek aramaya ve bu desteği büyük ölçüde bulmayı başarmıştır. Eylül 2002 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen tiyatro baskını Rusya'nın 11 Eylül'ü olarak ifade edilmiş ve bu olay sonrasında, bu sorunun ulusal güvenlik sorununa yükseldiği bizzat Putin tarafından dile getirilmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Rusya, Çeçenistan'a müdahalesini haklı gösterme adına Avrupa'ya "biz sizin uyanan İslâm fundamentalizmine karşı güvenceniz ve tehlikeyi göğüsleyecek tampon bölgesiyiz, o hâlde yanımızda ve arkamızda olmalısınız" diyerek batının korkulu rüyası olan İslâm tezini işlemeyi bilmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Rusya dış politika ve güvenlik doktrinlerinin dışına çıkmış ve kendisine batının değişen güvenlik algılamasında yer edinmeye çalışmıştır.¹⁹¹

11 Eylül saldırıları, Putin'e, o dönemde son derece hassas olan atmosferden yararlanarak Çeçenistan'daki gücünü pekiştirmesi için paha biçilmez bir fırsat sunmuştur. Bu Rusya için, aynı zamanda Çeçenistan'da yaşanan insan hakları ihlallerinin ve bölgede var olan mücadelenin bağımsızlık mücadelesi olduğu fikrini Batı dünyasının zihninden çıkarmak için de çok büyük bir fırsat sağlamış oldu.¹⁹² Bununla birlikte Moskova Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'nın güvenliğini tehdit eden Taliban'la mücadele etmekteydi. Hatta Rus yetkililer Sovyet sonrası Avrasya'da terörizme karşı koymada Taliban'a karşı ABD'nin desteğini arıyorlardı. Rus güçleri

¹⁸⁹ Erhan, s.37.

¹⁹⁰ Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş; Putin, Rusya ve Avrasya*, s.147

¹⁹¹ Acar, s. 174.

¹⁹² Köstem, s.193.

uzun zaman Afganistan'daki Kuzey İttifakını desteklemişti. Sonuç olarak, ABD 2001'de Taliban ve El-Kaide'ye karşı operasyona başladığında Rus askeri ve istihbarat servislerinin sunabilecekleri somut bilgi, bağlantı ve varlığı mevcuttu. Rusya değerli bilgileri paylaştı ve Rus güçleri Amerikan güçlerinin koordine ettiği Kuzey İttifakı'yla birlikte savaştı. Amerikan askerlerinin bölgede konuşlandırılmasına ses çıkarmadı.¹⁹³

Devletlerin vazgeçilmez öncelikleri arasında olan güvenlik, 11 Eylül olayları sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan'a karşı daha rahat hareket etmesini sağlarken, Rusya'nın Çeçenistan'daki savaşı terörle mücadele olarak değerlendiren görüşü, ABD tarafından daha fazla kabul görürken, Kafkasya Cumhuriyetleri'nin istikrarı ve toprak bütünlüğü de ABD açısından daha önemli hale gelmiştir.¹⁹⁴

11 Eylül 2001 tarihinde ABD yapılan saldırılar, bir anda dünyanın gündemine oturmuş ve en fazla üzerinde yorum yapılan bir konu haline gelmiş, sonrasında tüm dünya süper güç ABD'nin düşmanlarına karşı verdiği mücadeleye şahit olmuştur. Olaydan sonra tüm dünya ülkeleri, ABD'nin, 11 Eylül terör saldırısına vermiş olduğu tepkiyi haklı bulmuş, bir yandan da büyük gücün öfkesine hedef olmamaya çalışmıştır. Uluslararası camiada terörle mücadele konusunda oluşan fikir birliği sonucu, ABD hükümeti saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Taliban ve El-Kaide örgütüne karşı Afganistan'ı işgal etmiş ve bu işgal sonrasında bölgede varlıklarını sürdüren örgütlere karşı yürüttüğü mücadelede operasyonların çapını genişletmeye, stratejik ve ekonomik kazanımlara dönüştürmeye çalışmıştır.¹⁹⁵

3.2.1. Taliban ve El-Kaide'nin Afganistan'daki Varlığı

Üyelerinin Afganistan ve Pakistan medreselerinde okuyan öğrencilerden oluşan Taliban, Arapçada öğrenci (talebe) kelimesinin çoğul halidir. Lideri Molla Muhammed Ömer'dir. Hareket, radikal İslami bir hareket olup, Afganistan'da 1996-2001 yılları arasında iktidarda kalmıştır. Bu dönem içerisinde diplomatik olarak Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanınmıştır.

¹⁹³ Demirkıran ve Çiçek, s.12.

¹⁹⁴ Kasım, s.23.

¹⁹⁵ Akkurt, s.228.

Üyelerinin büyük çoğunluğu Peştun kökenli olup, Arap, Avrasya ve Güney Asya coğrafyalarından da gönüllü örgüt mensupları bulunmaktadır.¹⁹⁶

Taliban hareketinin Afganistan’da ortaya çıkış süreci, SSCB’nin 1989 yılında Afganistan’dan çekilmesi ile birlikte ülkenin sürüklendiği kaos ortamının¹⁹⁷ getirdiği bir gereklilik neticesinde doğmuştur. Taliban lideri Molla Muhammed Ömer ve El-Kaide’nin bir numaralı ismi Usame Bin Ladin ile röportaj yapma fırsatını bulan gazeteci Ahmed M. Zeydan,oluşan bu kaos ortamını şu şekilde ifade etmektedir; “ O dönemde Molla Muhammed Ömer ahlaki davalarda artış olduğunu fark eder. Öyle ki durum çocuklarla evlenmeye ve eşcinsel ilişkilere kadar varmıştır. Kaos ortamı ortaya çıkmış, kız çocukları kaçırılmaya başlanmıştır. Artık kimse kendisinin, hanesinin ve kızlarının güvenliğinden emin değildir.”¹⁹⁸

Afganistan’da 1978 yılında askeri bir darbe ile başa gelen radikal sosyalist rejimi değiştirmek ve bölgeyi SSCB’nin etkisinden kurtarmak amacıyla ABD, Aralık 1979 tarihinde başlamak kaydıyla Afganistan’a askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar, Sovyetler Birliği ile mücadelede eden İslamcı cihadi gruplara sağlanmıştır. Her ne kadar Cenevre Anlaşması sonrasında SSCB’nin Afganistan’dan çekilmesine karşın, Amerika, gerek SSCB’nin bu ülkedeki Sosyalist kesimlere yardımda bulunması, gerekse ülkede Sovyet izlerinin tamamen silinmesi adına bu ülkedeki mücahit kesimlere desteğini sürdürmeye devam etmiştir.¹⁹⁹

Sovyetler Birliği’nin ansızın kendini feshetmesi ve küresel anlamda demir perdenin kalkması ile birlikte, Afganistan’da da Sovyet tehdidi kalkmış oldu. Bunu takip eden süreçte ABD’nin genel anlamda Orta Asya siyaseti değişmiş ve bunun doğal sonucu olarak Afganistan’ın da arz ettiği önem ABD açısından göz ardı edilmiştir.

¹⁹⁶Amanov, *ABD’nin Orta Asya Politikaları*, s.263.

¹⁹⁷Uslubaş, s.121.

¹⁹⁸Ahmed Muvaffak Zeydan, **Taliban’ın Yükselişi: Afganistan’da Yeni Dönem**, Hülya Afacan (çev.), İstanbul: İlimyurdu Yayın evi, 2010, s.44.

¹⁹⁹Bülent Aras ve Şule Toktaş, **Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**, 1. Basım, Ankara: Seta Yayınları, 2008, s.49.

Afganistan'ın Soğuk Savaş sonrasında yaşadığı kaos ortamını hemen yukarıda değinmiştik. Ülkede yaşanan iç sorunların yanısıra, Soğuk Savaş sonrasında, bir dönem Sovyetlerle mücadele için kullanılan İslami grupların kendi aralarında ayrılarak birbirleriyle giriştikleri mücadeleler Afganistan'ın tamamen istikrarsızlaşmasına neden olmuştur. İşte tam bu kaos ve istikrarsızlık ortamında Molla Ömer ve “sayıları 15-20 civarındaki talebelerinin, Spin Boldak sınır mafyası tarafından kaçırılan kadınları 17 Temmuz 1994 günü kurtarması, sonrasında, Chaman-Spin Boldak sınır kapıları arasındaki bölgede ve akabinde Spin Boldak-Kandahar yol güzergahında trafik güvenliğini sağlaması”²⁰⁰ ile birlikte sınır bölgelerinde asayiş ve denetimi sağlayan Taliban'ın, Afganistan'daki varlığı ilk olarak bu olaylarla cereyan etmiştir. Raşid, Taliban'ın ortaya çıkışını şu cümlelerle ifade etmektedir; “Taliban, 1994'ün sonunda dramatik biçimde ve apansızın ortaya çıktıktan sonra, Kandahar ile onun civarındaki vilayetlere kısmi bir barış ve güvenlik getirmişti.”²⁰¹

Uslubaş'ın ifadesiyle “Dünya siyasi tarihinde herhangi bir askeri gücün, önemli etnik dayanağı veya ekonomik imkanları olmadan iktidarı ele geçirebilen lider veya siyasi hareketin sayısı fazla değildir.”²⁰² Nitekim Taliban'ın Afganistan'daki hızlı yükselişinin etkilerinin başında, ülkedeki diğer gruplar arasındaki ihtilaftan yararlanarak, her grubu kendi bölgesinde yenmesi ve bu bölgeleri kontrol etmek suretiyle etki sahasını genişletmesi büyük bir etmendir. Bununla beraber Taliban'ın Afganistan'daki hızlı yükselişi ve ülkeyi kısa zamanda kontrol altına almasında Pakistan'ın desteği çok büyüktür. Her ne kadar Pakistan'ın Taliban'ı gerek askeri gerekse ekonomik olarak desteklemesi zor olsa da, Pakistanlı yetkililer bu durumu başta ABD olmak üzere, bazı Arap ülkelerinin desteğini almasını sağlama konusunda ikna edici politikalar izlediği bir gerçektir. “ABD'yi, Taliban'ın bölgesel bir güç olamayacağı; çünkü, her nevi muasır medeniyete muhalif oldukları, Afganistan dışında hiçbir faaliyette bulunmayacağı, hatta İran'a düşman olan yegane grup olduğu”²⁰³ konusunda ikna etmeyi başarmıştır.

²⁰⁰Uslubaş, s.121.

²⁰¹AhmedRaşid, **Taliban: İslamiyet, Petrol Ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.2.

²⁰²Uslubaş, s.121.

²⁰³Esmail, s.135.

ABD ve Pakistan'dan askeri, Suudi Arabistan'dan mali destek sağlayan ve büyük çoğunluğu Peştun olan Taliban grubu, 27 Eylül 1996 tarihinde Kabil'i ele geçirmiş²⁰⁴ ve 1998 yılına kadar Afganistan'a büyük oranda hakim olmuştur. Yalnızca Kuzey İttifakı denilen ve Peştun kökenli olmayan kuzey bölgesi, Taliban denetiminin dışında kalmıştır. Ülke yönetimini Kandahar'dan kontrol eden Taliban lideri Molla Muhammed Ömer, ülkeyi anarşi ve kargaşadan bir ölçüde kurtarmış ve böylelikle Taliban rejimi olumlu bir tablo sergilemiştir. Nitekim kısa bir süre sonra, Taliban yönetiminin İslami aşırılığı neticesinde ülke yeniden kaosa sürüklenmeye başlamıştır. Bunun yanısıra Taliban yönetiminin Amerikan politikalarına tutumu, özellikle "ABD ve Batı'nın, Irak, Filistin, Keşmir, Endonezya ve Çeçenistan'a karşı uyguladığı siyaset anlayışını beğenmemekteydi."²⁰⁵ Bu durum Amerika ile Taliban yönetimin ters düşmesine neden olurken, ABD'nin çıkarlarına karşı bir tutumdur. ABD ile yaşanan bu sürtüşmenin yanısıra El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in bu ülkeye gelip yerleşmiş ve Afrika'daki Amerika karşıtı bombalamalar ile başlayan ve 11 Eylül saldırıları ile tırmanan süreçte Afganistan dünya siyasetinin yeniden ciddi bir şekilde gündemine gelmiştir.²⁰⁶

Usame Bin Ladin'in Mayıs 1996'da Sudan'dan sınır dışı edilmesi sonrasında, örgütün merkezinin Afganistan'a taşınması ile Afganistan El-Kaide için bir üs haline gelmiştir. "Ladin, dünya üzerindeki hâkimiyetinin sona ermesini istediği ABD'yle ve ABD liderliğindeki Batı dünyasıyla savaşabilmenin yolunun İslam dünyasını da etki altında bırakan küreselleşmeden geçtiğini düşünmekteydi."²⁰⁷ Nitekim, bu strateji çerçevesinde dünyanın bir çok yerinde ABD ve onun müttefikleriyle mücadele etmenin yolunu, (kendi önderliğinde) cihadi grupları bir ağ içerisinde toplayarak sağlamayı planlamıştır. Neticede El-Kaide bünyesi altında birçok örgütü toplamayı başarmıştır. Dolayısıyla, El-Kaide'nin izlediği bu plan neticesinde, yüksek oranda Müslüman nüfusunun yaşadığı iki bölge olan Orta Asya ve Kafkaslar da El Kaide'nin geliştirdiği bu stratejisinden payını almıştır.

²⁰⁴ Gündüz, s.34.

²⁰⁵ a.g.e., s.35.

²⁰⁶ Aras ve Toktaş, s.49-50.

²⁰⁷ Köstem, s.184.

Sovyetlerin sıcak denizlere inme pahasına, Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan süreçte, ABD, mücahitlere büyük bir destek sağlamış, işgalin sonra ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ise Afganistan'da istikrarın sağlanarak bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerdeki enerji kaynaklarının Hint Okyanusu'ndan dünyaya açılmasını hedefleyen Birleşik Devletler, Taliban'ın Afganistan'da yükselerek iktidara gelmesine destek sağlamıştır. El-Kaide'nin Afganistan'a yerleşmesi ve 1998 yılında Dar-Essalam, Tanzania ve Nayrobi'deki ABD elçiliklerinin bombalanması²⁰⁸ olayları ve sonrasında 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi ile birlikte Afganistan'dan Taliban ve El-Kaide'nin temizlenmesi kararı alınmıştır.

Sonuç olarak bizzat ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan destekli olarak güçlenen ve kısa vadede Afganistan'da düzen sağlamış olan Taliban'ın, uyguladığı radikal politikalar ve ABD ile ters düşmesi, akabinde Usame Bin Ladin ve doğal olarak El-Kaide'ye kucak açması ve 11 Eylül sonrasında yaşanan süreçte Afganistan'ı hedef ülke haline getirmiştir.

3.3. 11 EYLÜL SALDIRILARI

11 Eylül 2001 tarihinde Türkiye saati ile 16.02'de başlayan ve dünya finans sektörünün önemli merkezlerinden biri olan Dünya Ticaret Merkezi ve ABD Savunma Bakanlığı'nın merkezi Pentagon'a yapılan saldırılar, küresel terörizmin boyutunun nedenli büyük olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Bununla beraber 2. Dünya Savaşında PearlHarbour baskınından o güne kadar topraklarında herhangi bir tehdit hissetmeyen ABD'nin, saldırılar sonrasındaki tutumu ve başkan Bush'un; "ABD'ye yapılan saldırıyı gerçekleştiren teröristlerle, bu saldırıya destek veren ülkelerin ayrı tutulmayacağını"²⁰⁹ ifade etmesi, saldırılar sonrasında ABD'nin izleyeceği yöntemi açıkça göstermekteydi.

Amerikan istihbarat örgütlerince bu saldırıların sorumlusu olarak gösterilen ve bu dönemde Afganistan'da Taliban ile birlikte hareket eden Usame Bin Ladin'in, ABD

²⁰⁸ Akkurt, s.190.

²⁰⁹ a.g.e., s.225.

tarafından, Taliban hükümetince teslim edilmesinin istenmesi ve buna karşılık olarak Taliban'ın Ladin'i suçlu gösterecek kanıtları istemesine karşılık savaş süreci başlamış oldu. Nitekim saldırıların hemen ardından, ABD ve İngiltere 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a karşı "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" (*Operation Enduring Freedom*) adı altında BM Güvenlik Konseyi'nin açık bir yetkilendirmesi olmaksızın askeri bir operasyon başlatmış ve bu operasyonu, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkına dayandırmışlardır.²¹⁰ Bu operasyonla birlikte ABD'nin Orta Asya'daki varlığı somut bir hal alırken, kısa süre zarfında Afganistan'daki Taliban yönetimi de devrilmiştir.²¹¹

Saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan'a başlattığı askeri operasyonla beraber bölge ülkeleriyle de çeşitli işbirliğine girmesine olanak sağlamıştır. İlk etapta Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan hava sahalarından yararlanmaya başlayan ABD, yine aynı ülkelerin çeşitli hava alanlarını ABD ve müttefiki İngiltere'ye ait uçaklar için kullanmaya başlamıştı. Ayrıca Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a da 1000 Amerikan askeri yerleştirilirken, Türkmenistan Silahlı Kuvvetleri'ne ABD subayları tarafından eğitim verilmesi kararlaştırılmış ve Kazakistan'la yapılan bir anlaşma neticesinde acil durumlarda bu ülkedeki Almatı Havaalanına iniş izni alınmıştır.²¹²

Afganistan'a yapılan müdahale sırasında, ABD ve RF arasında yapılan görüşmelerde ortaya çıkan paradoksal durumlar neticesinde, Afganistan'a a yapılan terörizmle mücadele konsepti çerçevesinde RF ve ABD'nin politikalarında büyük oranda örtüşmeler göstermiştir.²¹³ Nitekim bölgenin büyük gücü konumundaki RF için Orta Asya'daki terörist faaliyetlerin, kendi sınırları için de bir tehdit unsuru oluşturması büyük bir tehlike arz ediyordu. Bunun yanısıra ABD'nin Orta Asya'daki güvenlik çıkarları veya Orta Asya politikasının temel parametrelerini aşağıdaki biçimde sıralayabiliriz:

- Hazar enerji kaynaklarına güvenli ulaşım ve bunun korunması;

²¹⁰ Ülku Halatçı, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonunun Bir Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt.2, Sayı.7, s.81.

²¹¹ Balcı, s.394.

²¹² Erhan, s.35.

²¹³ Beril Dedeoğlu, **Değişen Dünyada Yeni Dengeler**, 1. Basım, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.36.

- Orta Asya’da bir başka gücün hegemonyasının önlenmesi;
- Orta Asya’daki sorunların diğer bölgelere sıçramasının önlenmesi;
- Bölge içi çatışmaların veya iç savaşların çıkma ihtimalinin azaltılması;
- Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi;
- Bölgedeki radikal dini grupların faaliyetlerinin önlenmesi.²¹⁴

11 Eylül saldırılarına kadar ABD’nin orta Asya’daki ilgi alanı genel bir ifade ile ekonomik çıkarlar doğrultusunda, daha açık bir ifade ile bölgedeki ABD şirketlerinin enerji kaynaklarına erişimi ve dağıtımını konusunda pay almalarıyla ilgiliyken, bu trajedi sonrasında ilgi terörle mücadele bağlamında askeri konular ön plana çıkmıştır.²¹⁵

Bu durum ABD’nin 2002 tarihli ‘Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nde tüm dünyaya açıkça bildirilmiş, Soğuk Savaş’ın bittiği ve eski düşman Rusya’nın yerini terörizmin aldığı ve bu yeni düşmanla eski tip yöntemlerle mücadele edilemeyeceği açıklanmıştır. Daha net bir ifade ile “özgür ulusların komünizme karşı desteklenmesi biçiminde formüle edilen Truman doktrini yerini, özgür ulusların terörizme karşı korunması şeklinde formüle edilebilecek Bush doktrinine bırakmıştır”²¹⁶

Bu belgeye göre insanlığın en büyük endişesi terörizm²¹⁷ olarak ifade edilirken ayrıca, “insanlık haysiyetine gerekli değerlerin savunulması, insan haysiyetinin gereği olan emelleri savunmayı, küresel terörle mücadeleyi, bölgesel çatışmaları yatıştırmayı, kitle imha silahlarına karşı güvenliğin sağlanmasını, küresel ekonomide yeni bir büyüme döneminin başlatılmasını, kalkınmanın sahasının genişletilmesini, küresel gücün diğer ana merkezleriyle işbirliğinin geliştirilmesini ve güvenlik kurumlarının yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır.”²¹⁸

²¹⁴ Pirinççi, s.219.

²¹⁵ Birsnel, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü; Orta Asya Jeopolitiği*, s.129.

²¹⁶ Enver Bozkurt ve Selim Kanat, “Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Obama Döneminde Sürdürülebilirliği”, (t.y.), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror14.pdf> (21.03.2012),s.2.

²¹⁷ Beril Dedeoğlu, “[ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Açıklandı-1] Şiddet Sürdürülebilir Bir Strateji Değil”, *Zaman Gazetesi*, 27.03.2006, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=269937&keyfield=756C7573616C2067C3BC76656E6C696B207374726174656A692062656C67657369> (26.01.2012)

²¹⁸ Mehmet Altundağ, “Bush Doktrini”, 22.08.2008, <http://blog.milliyet.com.tr/bush-doktrini/Blog/?BlogNo=127301> (03.02.2012)

Bu strateji belgesi ile birlikte ABD'nin yeni vizyonu belli olurken aynı zamanda bir önceki ABD Başkanı Clinton dönemindeki stratejiden ciddi bir kopma meydana gelmiştir. Bu yeni belgede Birleşik Devletlerin yeni dış politika konseptinin neleri kapsadığı açıkça belli edilmiş, öncelikli olarak düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen terörist gruplara askeri müdahalede bulunulacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bununla birlikte ABD'nin askeri gücüne vurgu yapılırken, "çok taraflı uluslararası işbirliğine taraf olunmakla birlikte kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak adına tek taraflı hareket etmekte tereddüt edilmeyeceği açıklanmıştır."²¹⁹ Son olarak, başta Müslüman ülkeler olmak kaydı ile bütün dünyaya demokrasi ve insan haklarını yaymak vizyon olarak bu belgede açıklanmıştır.

3.3.1. ISAF Barış Gücü ve NATO'nun Afganistan'daki Amacı

11 Eylül 2011 tarihinde gerçekleştirilen saldırılar sonrasında ABD'nin başlattığı Kalıcı Özgürlük Operasyonu sonrasında, Aralık 2001 ayında yapılan anlaşma ve BM'nin verdiği yetkiyle, 21 ülkeden 5000 kadar sağlanan askerle, İngiltere'nin komutasında Ocak 2002'de ISAF (*International Security Assistance Force/Uluslararası Güvenlik Destek Gücü*) Afganistan'da göreve başlamıştır. Afganistan'da Kabil ve çevresinde güvenliği sağlamakla işe başlayan ISAF, Taliban'ın devrilmesinden sonra oluşturulan yeni Afgan askeri ve polis teşkilatının eğitilmesinde de rol oynamıştır.²²⁰

Afganistan'daki terörizmle mücadelede herhangi bir sorumluluğu bulunmayan ISAF'ın, ülkedeki görevlerini sıralayacak olursak;

- Afganistan coğrafyasında güven ve istikrarın sağlanması,
- Afgan kurumlarının dış destek olmadan ayakta durabilecek duruma getirilmesi,
- Afganistan hükümetinin etkinliğinin ülke çapında genişletilmesi,

²¹⁹ Halatçı, s.83.

²²⁰ Uluslararası Güvenlik Destek Gücü: ISAF, 13.01.2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040113_isaf.shtml (29.02.2012)

- Afgan Milli Ordusu'nun ve polisinin eğitimi, imkân ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi, yasadışı silahlı grupların silahsızlandırılmalarının sağlanması,
- Altyapı yatırımlarıyla Afgan halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi; eğitim, sağlık ve sosyal destek alanlarının geliştirilmesi,
- Afganistan'da barışın ve istikrarın kalıcı olarak sağlanması belirtilebilir.²²¹

NATO, 2003 yılında Afganistan'da görev yapan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün komutasını devralmış, Afganistan'daki başarı NATO için en önemli gündem maddelerinden birihaline gelmiştir. Afganistan'ın NATO'nun geleceği açısından stratejik önem kazanması sebebiyle NATO, bölge ülkeleriyle işbirliğini ciddi şekilde arttırmıştır.²²²2007 yılı başlarında, ülkedeki NATO varlığı, çeşitli bölgelere yayılmış durumdaki yaklaşık 37.000 kişilik gücüyle tamamen hissedilir hale gelmiştir. 2010 yılı itibariyle bölgede 80.000'e yakını ABD askeri olmak üzere 120.000'e yakın ISAF askeri görev yapmaktadır²²³

NATO, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde, 1949 yılında SSCB tehdidine karşı savunma niteliği içeren bir yapı olarak, 10 Batı Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada'nın katılımlarıyla oluşturulmuştur. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte, NATO'nun misyonunu tamamladığı ve dağılması gerektiği yönünde bir takım görüşlerin oluşmasına rağmen, 1991 yılında yapılan NATO Roma Zirvesinden çıkan kararlarla, dünyada meydana gelen yeni güç dağılımları ve değişimleri neticesinde, birliğin savunma kimliği de değişim sürecine girmiştir.²²⁴

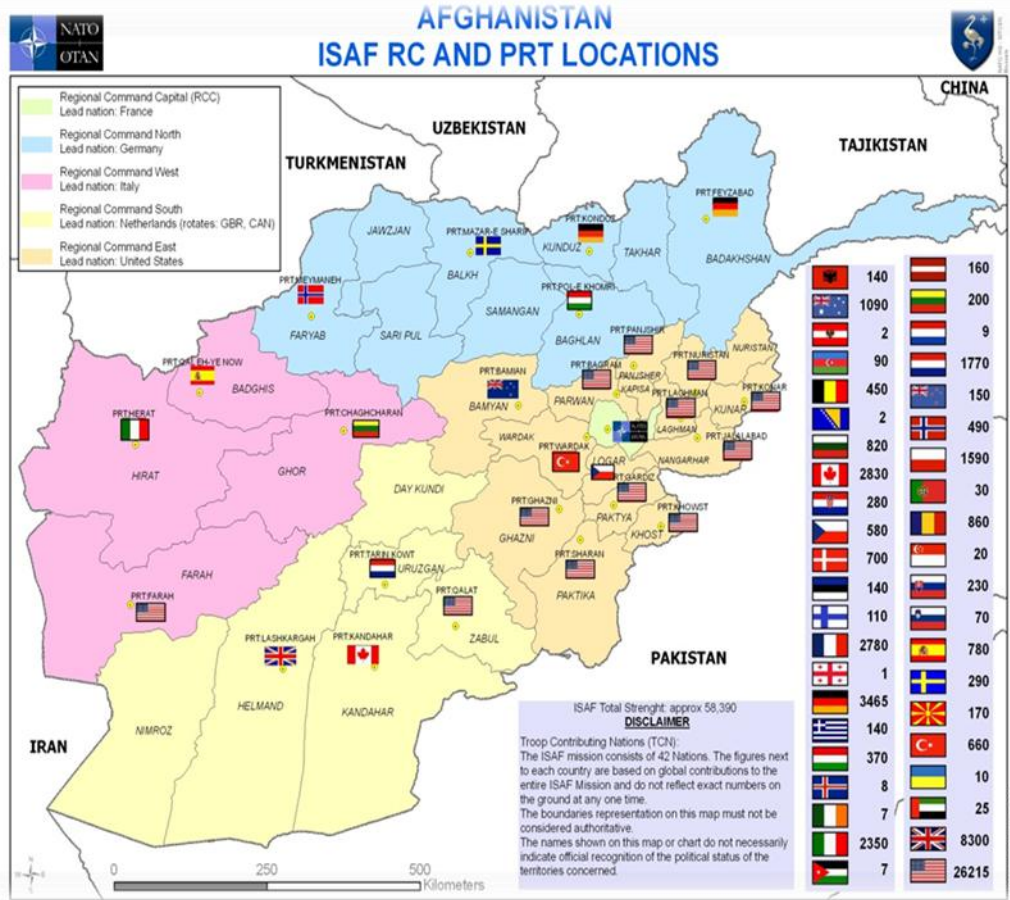
²²¹ BÜSAM, s.45-46.

²²² Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt.12, Sayı.1, http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/12/1/5.pdf (31.01.2012), s.112-113.

²²³ Önal, s.47.

²²⁴ Mesut Hakkı Çaşın, **Uluslararası Terörizm**, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s.894.

1995 yılında Bosna Hersek’in Srebrenica kentinde Sırp tarafında başlatılan katliam dünyada büyük yankı uyandırırken, bu olay NATO açısından, ittifakın işleyişi ve ele aldığı konular üzerinde değişime gidilmesine yol açtı. Nitekim bu olaydan 6 yıl kadar sonra gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ile İttifak’ın stratejik bakış açısı tamamen değişmiş ve terörle mücadele NATO’nun kalıcı görevlerinden biri haline gelmiştir.²²⁵



Harita 4:NATO Güçlerinin Afganistan’daki Konumu

Kaynak:

http://www.nato.int/isaf/docu/epub/maps/graphics/afghanistan_prt_rc.jpg

²²⁵ChristopherBennett, “Terörizmle Savaş”, *NATO Dergisi*, Sonbahar 2005, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/art2.html> (03.05.2012)

Dönemin ISAF Kuvvet Komutanı olarak görev yapan Alman General GötzGliemeroth, yaptığı bir söyleşide NATO'nun ISAF sorumluluğunu devralması konusunda şunları söylemiştir:

“ISAF’ın bugünkü misyonu tek bir ülke veya bir grup ülke tarafından yönetildiği zamankiyle aynı: Afganistan Geçici Yönetimi’nin Kabil ve çevresinde güvenli bir ortam oluşturmaya yardımcı olmak. Ancak NATO ISAF misyonuna tutarlılık ve liderlik kazandırdı. Geçmişte uluslararası toplum her altı ayda bir bu güce liderlik edecek bir ülke bulmak zorundaydı. Ayrıca altı ayda bir personel ve donanım rotasyonu yapılması da misyonun sürekliliğine zarar veriyor ve Afganistan’daki istikrar sorununun ele alınacağı etkili bir çerçeve oluşturulmasını zorlaştırıyordu. Bugün İttifak gerekli sürekliliği sağladığı gibi ISAF’ın Afganistan’ın uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanıma sahip olmasını garanti ediyor.”²²⁶

ISAF’ın görev alanı başlangıçta başkent Kabil ve çevresi iken, sonrasında BM Güvenlik Konseyinin Ekim 2003 tarihinde aldığı bir kararla ISAF’ın görev alanını Afganistan’ın tamamını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Şu an itibariyle Afganistan’ın tamamında ISAF bünyesinde altı bölge komutanlığı bulunmakta ve ISAF Harekâtına 50 ülkeden yaklaşık 130.000 personel katılmaktadır. Türkiye’nin bu harekâta yaklaşık olarak 1650 kişilik bir personeli mevcuttur. Bu mevcudu ile Türkiye, oluşuma destek veren 50 ülke arasında 8’inci sıradadır. Bununla beraber Kabil Bölge Komutanlığı lider ülke sorumluluğu Kasım 2009 tarihinden beri Türkiye’dedir.²²⁷

Afganistan’daki NATO faaliyetleri, zorlukları bakımından ittifakın diğer operasyonları açısından farklılık göstermektedir. NATO’nun Afganistan’da temel bir güvenlik yardımı rolü üstlenmesinin yanısıra kavramsal açıdan yeni ve farklı temeller atmaktadır. Afgan makamlarına yardımcı olma görevini yürütürken, bu kadar uzak mesafedeki bir operasyonun gerektirdiği kuvvetleri oluşturmaya kadar her gün birçok konuda sınav vermekteler. Bu misyonun başarılı olması, Afganistan için olduğu kadar

²²⁶“Söyleşi; General GötzGliemeroth:ISAF Komutanı”, *NATO Dergisi*, Kış 2003, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/turkish/interview.html> (04.03.2012)

²²⁷ Detaylı bilgi için bkz: “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, http://www.tsk.tr/4_uluslararası_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahl%C3%9Ckuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm (25.04.2012).

NATO içinde son derece önemlidir.²²⁸

3.4. AFGANİSTAN'DA ABD ve RUSYA İTTİFAKININ BÖLGEYE ETKİLERİ

11 Eylül terör saldırılarının akabinde Rusya Devlet Başkanı Putin, Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırıları kınamış ve ABD'ye gereken her türlü desteğin sağlanacağını ifade etmiştir. Moskova hükümeti Washington'la istihbarat paylaşımından, insani yardım amacıyla Rus hava sahasının kullanımına, uluslararası arama kurtarma çalışmalarına katılmaya, Rusya'nın Orta Asya'daki müttefikleriyle anlaşarak yardım amaçlı hava sahası kullanımına imkan sağlamaya ve Afganistan'daki Kuzey İttifakına askeri ve insani yardımlarını artırma konusunda söz vermiştir. Bununla beraber Kırgızistan ve Özbekistan'da ABD askeri üslerinin konuşlanmasına ses çıkarmamıştır. Sağlanan bu desteğin Afganistan'daki terörle mücadeleye katkısının olması ile birlikte, Rusya, bu durumdan çeşitli kazanımlar sağlamaya çalışmıştır. Başta Çeçenistan'da gerçekleştirdiği operasyonlar ve sivil halka uyguladığı baskıcı politikalar karşısında ABD'nin eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulmayı hedeflemiştir. İkinci olarak, sağlanan desteğin karşılığı olarak Amerikan şirketlerinin enerji alanında Rusya'ya yatırımlarının artmasını talep etmiştir. Üçüncü olarak NATO'nun genişlemesi ve ittifakın gerçekleştirdiği operasyonlarda söz sahibi olmayı umut etmiş ve son olarak da, Çin'in bölgedeki faaliyetlerinin azalacağı beklentisine girmiştir.²²⁹

Günümüzde küresel boyutta bir sorun olan terörizm, dünya yüzeyinde bulunan hiçbir devlet tarafından tek başına çözülebilecek kadar basit bir konu değildir. Bu faaliyetlerden etkilenen tüm ülkelerin, terörizm faaliyetlerine sert ve etkin bir cevap vermesi ancak işbirliği yoluyla olabilir. Nitekim küresel boyuttaki problemler yine

²²⁸ MihaiCarp, "Afganistan'da İstikrarın Sağlanması", *NATO Dergisi*, İlkbahar 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art2.html> (05.03.2012)

²²⁹ Pınar Özden Cankara ve Yavuz Cankara, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, Sayı.15, http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/15/15_11.pdf (13.08.2011), s.204.

küresel çerçevedeki taktiklerle çözümlenebilir.²³⁰ Bu doğrultuda Orta Asya ve Kafkasya' bölgelerine baktığımızda, El-Kaide, Taliban ve diğer örgütlerin varlığı tüm bölge ülkelerine karşı bir tehdit unsuru olmak birlikte, Çeçenistan ve Dağıstan'daki ayrılıkçı grupların bu örgütlerle bağlantısı, Rusya Federasyonu için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi (FSB) temsilcisi Aleksey Sedov tarafından Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) toplantısında yaptığı bir açıklamada, "Rusya'nın terörizme karşı mücadele veren bir ülke olduğunu, bu anlamda Taliban örgütünün kendileri için önemli bir tehlike oluşturduğunu ifade etti." Ayrıca FSB tarafından yapılan araştırmalara göre, Orta Asya ülkelerini ve Rusya'yı tehdit edecek asıl tehlikenin Taliban'dan geleceğinin tahmin edildiğinin altını çizen Sedov, Taliban dışında El-Kaide, İslamcı Cihad, Mücahitler Cemaati ve Pakistan İslam Partisi'nin de kendileri için tehlike oluşturduğunu açıklamış²³¹ ve bu örgütlerin oluşturduğu tehlikeyi açıkça ifade etmiştir. Öte yandan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2003 tarihinde, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile görüşmesinin ardından yaptığı açıklamalarda, "Çeçenistan'la El-Kaide arasında bir bağlantı olduğunu ve Çeçenlerin El-Kaide örgütü üyelerine yardım ve eğitim verdiklerini iddia etti. Putin, Fransız TF1 televizyonuna yaptığı açıklamada, Çeçenlerin El-Kaide ile bağlantılarının devam ettiğini ve birçok Müslüman ülkeden El-Kaide örgütüne yardım eğitim ve paralı asker açısından yardım edildiğini" açıkladı.²³²

11 Eylül saldırıları ile birlikte terör olaylarının yapısı ve şiddet boyutunda önemli değişimlere neden olurken aynı zamanda küresel boyutta terörizm algısı değişmiştir. Süper güç Amerika'nın bile bu büyüklükte ki eyleme maruz kalması, diğer devletlerin terörizme karşı kendilerini güvende hissedememesi ve dolayısıyla teröre

²³⁰ Süleyman Özeren ve Hüseyin Cinoğlu, "Terörizm ve Amerika Birleşik Devletleri: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Terörle Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi", **Terörizm**, İhsan Bal (drl.), Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.163.

²³¹ "FSB: Taliban Ulusal Güvenliğimize Tehlike", (t.y.), *Rusya Online Haber ve Yorum Sitesi*, http://www.rusya.ru/Content/7877-FSB_Taliban+ulusal+g%C3%BCvenli%C4%9Fimize+tehlike (01.04.2012)

²³² "Putin: Çeçenistan İle El-Kaide Arasında Hala Bir Bağlantı Var", 12.02.2003, <http://www.habervitrini.com/haber/putin-cecenistan-ile-el-kaide-arasinda-hala-bir-baglanti-var-71356/> (31.03.2012)

karşı bir işbirliği yapmak için kendilerini zorunlu hissetmişlerdir. Bu durum küresel terörizme karşı küresel ittifakın da doğmasına neden olmuştur.²³³

İspanya'dan Güneydoğu Asya'ya tek bir Pan-İslamcı totaliter rejim kurmak isteyen El-Kaide²³⁴ ve bu örgütün Afganistan'da barınmasına olanak veren Taliban hükümetine karşı başlatılan ve ABD tarihinin en uzun süren savaşı haline gelen Afganistan müdahalesi²³⁵ ile küresel terörizm mücadelesi başlamış oldu.

Günümüz dünyasında devletlerarası yaşanan savaşlardan ziyade, terörizm faaliyetleri ülkelerin güvenliğini tehdit etmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Orta Asya'da (Hazar Bölgesi ve Kafkaslar dahil) bu terör faaliyetlerinin yaşandığı ve bölge ülkelerinin bekasını tehdit eden ciddi bir unsurdur. Başta Afganistan ve Pakistan olmak üzere diğer bölge ülkelerinde de faaliyet gösteren birçok örgüt bulunmakta, "Özbekistan ve Kırgızistan'dan Kafkasya'daki Çeçenistan ve Dağıstan'a kadar geniş bir sahadaradikal İslam hareketleri faaliyet göstermektedir."²³⁶

Bölgede istikrarsızlığa neden olan bu terör örgütleri, başta ABD'nin küresel politikalarına karşı olmakla birlikte, Rusya'nın Çeçenistan ve Dağıstan'daki toprak bütünlüğüne ve yukarıda vurgulandığı gibi diğer bölge ülkelerinin rejimlerine karşı bir tehdit unsurudur. Bu bağlamda ABD ve RF'nin aynı sorun tarafından tehdiye maruz kalmaları ve işbirliği gerektiren ortak bir çıkara sahip olmaları²³⁷, iki ülkenin Afganistan'da ittifaka yönelmelerini gerekli kılmaktadır.

Afganistan'da ABD ve Rusya'nın işbirliği ile hareket etmeleri doğrultusunda, bu ülkede ve genel olarak Orta Asya'daki radikal grupların varlıkları ve etkileri

²³³“Uluslar Arası Terörizm Ve 11 Eylül 2001'de ABD'ye Yapılan Terörist Saldırıları Sonrası Yaşanan Gelişmeler”, (t.y.), <http://11eylul.blogspot.com/2008/02/uluslar-aras-terizm-ve-11-eyll-2001de.html> (01.04.2012)

²³⁴ Sait Yılmaz, “ABD Terörle Mücadelesi ve El Kaide”, 2012, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, http://www.21yyte.org/tr/yazi/6450-ABD_TERORLE_MUCADELESİ_VE_EL_KAIDE.html (03.03.2012)

²³⁵“Afgan Savaşının 10. Yılında Muhasebe Zamanı”, 07.10.2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111006_afghanistan_ten_years.shtml (07.02.2012)

²³⁶Mustafa Gökçe, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, Cilt.1 Sayı.3,

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/gokce_mustafa.pdf (03.12.2012), s.182.

²³⁷ “Rusya'yı NATO'ya Davet Etme Vakti”, *Ekopolitik Gündem*, İstanbul, 2010, Sayı.37, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/100503173237.pdf (09.01.2012), s.28.

hissedilir düzeyde azalma gösterecektir. Bununla beraber, Sovyetlerin dağılması ile birlikte ortaya çıkan devletlerin temel sorun, sürdürülebilir güvenliğin tesisidir. Bu bakımdan güvenliğin devamlılık arz etmesi ve bölge ülkelerinin ellerindeki enerji potansiyelinin güvenli yollarla ulaştırılması da önem taşımaktadır. Böylelikle ülkeler güvenlik ortamından yararlanarak ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirebilecek ve refah düzeylerini arttırırken²³⁸ aynı zamanda bu durum Orta Asya'daki istikrarın artmasını sağlayacaktır.

²³⁸ Yunus Akgür ve Ertan Çakıroğlu, “Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Asya’da Güvenlik ve İşbirliği Örgütleri: Türkiye’nin Konumuna Dair Dikkatler ve Değerlendirmeler”, 2008, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (Köksav)*, http://www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-ogu2008/080831_kok_hk-yakgur-ecakiroglu_ogutler.html (03.03.2012)

4. SONUÇ

Devletlerin ana aktörler olarak kabul gördüğü uluslararası sistemde, aktörlerin en büyük amacı varlıklarını sürdürmektir. Sistemin doğası gereği anarşik bir yapıdan oluşması, devletler arasında bir güvensizlik ortamının doğmasına neden olmaktadır. Güvensizlik ortamında devletlerin kapasitelerini arttırmaları ve sistemdeki konumlarını korumak ve aynı zamanda ulusal çıkarlarını muhafaza etmek istemeleri, oyuncular arasında rekabetin oluşmasına neden olmaktadır

Günümüz Orta Asya'sında yaşanan ve uluslararası ilişkiler literatürüne Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılan mücadelede, ABD-Rusya rekabetinin neo-realist yaklaşımla yukarıda belirtilen tanımlama çerçevesinde, her iki ülkenin de uluslararası sistemdeki konumlarını korumak ve ulusal çıkarları gereği kazanımlar elde etme arzuları bu rekabetin doğmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemin yapısı değişmiş, ayrıca Orta Asya'da büyük bir güç boşluğu doğmuştur. Bölge, jeopolitik öneminin yanısıra, sahip olduğu enerji kaynakları ile büyük güçlerin rekabet sahası haline gelmiştir. SSCB'nin varisi olarak uluslararası camiada yerine alan Rusya'nın 90'lı yılların hemen başında bölgeye yaklaşımı, 'arka bahçe' olarak tanımladığı Orta Asya'ya başka bir gücün sızmasından kaynaklanan endişe neticesinde bölgede yeniden bir etki alanı oluşmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda BDT ve Yakın Çevre Doktrini ile Sovyetler döneminden kalan emperyalist ilişkilerin bir anda gözden çıkarılmayarak, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle yürütülecek münasebetlerin daha yumuşak bir düzeyde seyretmesi ve etkisini kontrollü bir şekilde sürdürmek için girişimlerde bulunmuştur.

ABD bu dönemde, Rusya'nın hayat sahası olarak tanımladığı bölgeye ilgisiz kalırken, 1996 sonrasında Dışişleri Bakanlığına Madeline Albright'in gelmesi ile birlikte, bölgeye ABD ilgisi artmıştır. ABD'nin, Rusya'nın bölgede artan etkisine kuşkuyla yaklaşmaya başlamasının yanısıra, Çin'in ve AB'nin bölgeye yönelik aktif girişimlerinin olması ve ABD'li petrol şirketlerinin bölgedeki çıkarlarının artması neticesinde Orta Asya'ya yönelik politikaları değişim göstermiştir. 11 Eylül saldırıları

sonrasında bölgeye askeri kuvvetleriyle yerleşen ABD, İran'dan Çin sınırına kadar olan bölgeye nüfuz etme imkânını kazanmıştır.

Bölgedeki fırsatlar -başta enerji konusu olmak üzere- her iki devlet tarafından kazanca dönüştürülmek istenmektedir. Rusya için bölge, 'arka bahçe'sinde varlığının ve etkinliğinin devamlılığı ön planda olurken, enerji kaynakları ve bu kaynakların taşınmasına olanak sağlayan güzergâhlardaki ağırlığını devam ettirmesi açısından mühimdir. Buna karşın başka bir gücün bu bölgedeki etkinlik kazanması ve Rus etkisini kırması Rusya'nın ulusal çıkarlarına tamamıyla aykırıdır. ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve etkinliğini arttırması, özellikle Afganistan'a kazandırılacak istikrar sonrasında oluşturulması planlanan enerji güzergâhı, Rusya'nın enerji tekeli kırarak ve bölge ülkelerinin Rusya'dan bağımsız olarak hareket etmesine olanak sağlayacaktır. Böyle bir sonucun Rusya'nın bölgesel üstünlüğünün önüne keseceği gibi, ekonomik olarak da Rusya'ya zarar verecektir. Bu nedenlidir ki RF, bölgede artan Amerikan etkisine karşı ÇHC ile stratejik ortaklık boyutunda ilişkiler gerçekleştirerek, bölgede ABD'yi dengelemeye çalışmaktadır.

Orta Asya ABD açısından küresel üstünlüğünü korumasında önem arz etmekte olup, Soğuk Savaş döneminde kurduğu himaye sisteminin devamlılığını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Nitekim Rusya'nın bölgedeki enerji güzergâhlarını kendi tekelinde belirlemesi ve bunu başta Avrupa olmak üzere dış politikasında bir araç olarak kullanması, ABD'nin küresel üstünlüğüne zarar verebilir. Avrupa'daki ABD etkisinin azalması ise gerek ekonomik gerekse siyasi sonuçları bakımından süper güç ABD'nin küresel üstünlüğüne büyük darbe vurabilir.

11 Eylül saldırıları sonrasında başlatılan operasyonda ABD, Orta Asya ve Afganistan'daki askeri üsler elde ederken, aynı zamanda Rusya ve ÇHC'yi çevreleme imkanını elde etmiş, ayrıca "küresel askeri konuşlandırma politikası" bakımından stratejik bir avantaja sahip olmuştur.²³⁹ Afganistan, ABD için yalnızca askeri kazanımlardan ibaret olmayıp, Birleşik Devletler denetimine tabi olacak bir Afganistan sayesinde, bölgedeki İslam, Rus Ortodoks, Hint ve Çin medeniyetlerine istediği

²³⁹ Amanov, "ABD-Orta Asya İlişkilerinin Tarihsel Karakteristiği ve Güncel Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme", s.178.

zamanda jeokültürel olarak etki edebilecektir. Bunun yanısıra Asya'dan güneye inen güzergâhlarından biri olan Afganistan sayesinde, bu bölgedeki yolların denetimini sağlayacak ve Ortadoğu petrollerine bağımlılığını azaltacak yeni enerji projelerini geliştirmesinde avantaj elde edecektir.²⁴⁰

Görüldüğü üzere her iki ülke de uluslararası güç mücadelesinin bir parçası olan Yeni Büyük Oyun'da etkilerini arttırmak ve uluslararası sistemdeki konumlarını sağlamlaştırmak için bölgede rekabet halindedirler. Gerek ABD gerekse Rusya Federasyonu'nun bölgede izlediği politikalar, karşılıklı olarak bir güvensizliğe neden olurken, her iki devlette bu durumu ulusal bekalarına karşı bir tehdit olarak görmektedirler. "Uluslararası ilişkileri sıfır toplamı bir oyun olarak nitelendiren devletler, politikalarını nisbi (göreceli) çıkar kavramına göre hazırlamaktadır. Buna göre devletler ilişkilerinde 'ikimizde kazançlı çıkacak mıyız' sorusu yerine 'kim daha kazançlı çıkacak' sorusunu yöneltirlerken,"²⁴¹ bu durum devletlerin işbirliğine yanaşmamalarına ve aynı zamanda sistemdeki çatışmaların artmasına neden olmaktadır.

Her ne kadar devletler arasındaki rekabet ortamı işbirliğine yanaşmamalarına neden olsa da bazı durumlarda işbirliği süreçlerine gidebilmektedirler. Nitekim öncelikli amacın güvenlik olgusu olduğu varsayımının kabul edildiği durumda, devletler işbirliğine gidebilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için de ortak bir amacın varlığının oluşması gereklidir.

Uluslararası sistemin başat aktörleri olarak kabul edilen devletlerin, yaşamsal olarak en büyük amacı güvenlik olgusu olmakla birlikte, devletlerin güvenliklerini sağlamaları için kendilerine ait tüm olanaklarını kullanmaları gereklidir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Soğuk Savaşın statik yapısı son bulurken, uluslararası sistem dinamik bir yapı kazanmaya başlamış ve bununla beraber yeni fırsatlar oluşmaya başlarken bir yandan da çeşitli tehditler doğmuştur. Bu fırsat ve tehditler küreselleşmenin de etkisiyle beraber, uluslararası ilişkilerin her alanını etkilemektedir. Nitekim ekonomik, teknolojik ve sair alanlardaki fırsatlar somut kazançlara dönüştürülürken, özellikle 11 Eylül olayları sonrasında tehdit algılamaları asimetrik bir

²⁴⁰ Erol, s.19.

²⁴¹ Sandıklı ve Emeklier, s.9.

hal almış ve bu durum uluslararası düzeyde bir güvensizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur.²⁴²

ABD’de yaşanan bu saldırılar uluslararası güvenlik algısını değiştirirken aynı zamanda küresel düzeyde bir işbirliğinin gerçekleşmesine neden oldu. Küresel çapta bir tehdidin varlığı devletlerin ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlarken, yaklaşık 50 yıl kadar bir sürede dünyanın belirgin çizgilerle ikiye bölünmesine neden olan iki rakibin, ABD ve SSCB’nin varisi Rusya’nın, bu konuda yakınlaşmasını sağladı. Nitekim saldırılar sonrasında Rusya ‘arka bahçe’ olarak tanımladığı Orta Asya’ya, ABD kuvvetlerinin yerleşmesine ses çıkartmamıştır. Bu durum Orta Asya’daki Radikal İslami örgütlerin Rusya’nın güvenliğine de bir tehdit oluşturmasından kaynaklanmakta, özellikle Çeçenistan’daki ayrılıkçı faaliyetlerin, El-Kaide gibi Pan-İslam ideolojisine sahip örgütlerle ilişki içerisinde olması, Rusya’nın toprak bütünlüğüne karşı da bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya’nın, bölgede ABD’nin terörle mücadele politikasına destek vermesi, kendi güvenlik konumunu güçlendirmesine olanaksızlarken, küresel terörizmle mücadeleye de önemli bir katkı sağlayacaktır.

Dedeoğlu’nun ifade ettiği gibi; “Güvenlik kavramı; devletlerin, toplumların, grupların ve bireylerin varlıklarını koruma ve sürdürme yolundaki faaliyetleri ile bunları tehditten unsurların bertaraf edilmesine yönelik algıları, araçları, uygulamaları ve politikaları kapsamakta, konjonktürün dinamiklerine göre de herseferinde yeniden şekillenmektedir.”²⁴³ Bu doğrultuda 11 Eylül saldırıları sonrasında oluşan uluslararası konjonktür ABD ve Rusya’nın, SSCB sonrasında Orta Asya’da kök salan radikal İslam örgütleriyle ortak mücadele etme olgusunu güçlendirmektedir. Bu bakımdan Afganistan kilit rol oynamaktadır. El-Kaide’nin merkezini Afganistan’a taşımasıyla birlikte bu ülke, şiddet odaklı cihad ideolojisinin kaynağı haline gelmiş ve tüm Orta Asya ve Kafkasya’ya bu akımın yayılmasını sağlayan bir üs olmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında Rusya’nın ABD’ye terörle mücadele konusunda destek vermesi, Çeçenistan’a yapılan Rusya operasyonlarının terörle mücadele olarak Batı dünyasında kabul görmüş, böylece Rusya’nın kendi terörle mücadele politikası da

²⁴² Sandıklı ve Emekler, s.25-26.

²⁴³ Beril Dedeoğlu, “Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine”, *Uluslararası İlişkiler*, Kış 2004, Cilt.1, Sayı.4, s.2.

meşruluk kazanmıştır. Bunun yanısıra Afganistan'daki ABD varlığı, bölgedeki radikal terör gruplarına karşı önemli bir gücün olması Rusya için son derece önemlidir. Nitekim Rusya'nın bu unsurlarla tek başına mücadele edebilmesi neredeyse imkânsızdır.

Afganistan'da yıllar önce tohumları atılan ve günümüzde küresel boyutta bir tehdit unsuru olan radikal İslam örgütleri ile mücadele eden ABD'nin, bu savaştan başarısız bir şekilde çekilmesi, yalnızca ABD'nin yenilgisi olmayacaktır. Genel itibariyle Orta Asya ve Kafkasya'da etkilenen ve dünyanın birçok yerinde saldırı gerçekleştirebilme yeteneğine sahip olan El-Kaide ve bu örgütün yanında olan diğer grupların bölgesel çapta çok daha büyük istikrarsızlığa neden olabileceği aşikardır. Brzezinski Amerika'nın bu savaşı kaybetmesinin sonucu olarak; "Taliban'ın yeniden iktidara dönmesi, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın savaş alanına dönüşmesi"²⁴⁴ şeklinde yorumlamıştır.

Görüldüğü üzere ortak bir düşmana karşı oluşturulan işbirliği, her iki ülkenin çıkarlarına uygun düşmektedir. Nitekim bölgedeki radikal unsurlar Rusya'nın toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluştururken, aynı zamanda hem ABD'nin hem de Rusya'nın mücadele ettiği enerji nakil hatları konusunda bir engel teşkil etmektedir.

Afganistan'ın sahip olduğu jeopolitik önem, Yeni Büyük Oyun'da çatışma ve işbirliği fırsatlarının, her iki ülke açısından değerlendirilerek, karşılıklı hamlelerle kazançlara dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Bölgede rekabete neden olan fırsatlar kadar, işbirliğine yol açan sorunların bulunması her iki gerektiği noktada işbirliğine gitmelerine yol açmaktadır. Her ne kadar bu işbirliği geçici bir durumdan ibaret olsa da, devletlerin çıkarları için gerektiği zamanlarda ittifaka gitmelerinin olanaklı olduğunu göstermektedir.

Son olarak söyleyebilirim ki, Yeni Büyük Oyun'da ABD-Rusya rekabeti kontrollü bir şekilde devam etmektedir. Sonu olmayan güvensizliklerle dolu uluslararası sistemde, devletler konumlarını muhafaza etmek ve güvenliklerini arttırmak amacıyla

²⁴⁴“Süper Güç ABD İle Kaybedecek Ülkeler”, *Sabah Gazetesi*, 11.01.2012, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/01/11/super-guc-abdyle-birlikte-kaybedecek-ulkeler> (02.05.2012)

gerektiğinde işbirliğine gitmekte ve bu işbirliğinin yalnızca daha fazla kazançlı çıkmak için gerçekleştirildiği bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitap

Adıbelli, Barış.**Avrasya Jeopolitiğinde BüyükOyun**.1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Adıbelli,Barış.**Çin'in Avrasya Stratejisi**.1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Akkurt, Mehmet.**Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler**. 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Amanov, Şatlık. “ABD-Orta Asya İlişkilerinin Tarihsel Karakteristiği ve Güncel Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Platin Yayınları, 2009, ss.133-192.

Amanov, Şatlık.**ABD'nin Orta Asya Politikaları**.1.Basım, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007.

Aras, Bülent ve Toktaş, Şule,**Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**. 1. Basım, Ankara: Seta Yayınları, 2008.

Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat.“11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**.Tayyar Arı (drl.). Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.295-324.

Arı, Tayyar. “Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**. Tayyar Arı (drl.). Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.13-39.

Arı,Tayyar.**Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**. 7.Basım, Bursa: MKM Yayıncılık, 2011.

Arı,Tayyar.**Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 8. Basım, Bursa: MKM Yayıncılık, 2009.

Balcı, Ali. “Afganistan: Küresel Güçlerin Oyun Alanı”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.).**Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları** içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss. 379-413.

Bilgin, Mert. “Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**. Tayyar Arı (drl.). Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.157-191.

Birsel, Haktan.**Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya**. 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.

Birsel, Haktan.**Eski Dünyanın Karanlık Yüzü; Orta Asya Jeopolitiği.** 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

Brezzezinski,Zbigniew.**Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri.** Yelda Türedi (çev.), İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2005.

Çaşın, Mesut Hakkı. “ABD'nin Kafkasya Politikasında Rusya İle Ortaklık ve Rekabet Paradoksunun Olası Gelişmelerini Anlamak”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine.** Tayyar Arı (drl.). Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.325-383.

Çaşın, Mesut Hakkı.**Uluslararası Terörizm.** 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Çelikpala, Mitat. “Sovyetlerden Günümüze Orta Asya ve Kafkasya'da Vehhabilik ve Siyasal İslam”, **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya.** Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.). Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, ss.213-240.

Çolakoğlu, Selçuk.“Çin'in Orta Asya ve Kafkasya Politikası”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine.**Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.385-417.

Dedeoğlu, Beril.**Değişen Dünyada Yeni Dengeler.** 1. Basım, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık,2008.

Demirağ, Yelda. “Büyük Oyun: 19.YY'da Rusya ve İngiltere'nin Orta Asya'da Rekabeti”, **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya.** Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.). Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, ss.1-16.

Djalili,MohammadReza ve Kellner, Thierry.**Yeni Orta Asya Jeopolitiği; SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına,** Reşat Uzmen (çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Efegil, Ertan. “Orta Asya'daki Güç Mücadelesine Genel Bakış”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun.** Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Platin Yayınları, 2009, ss.55-98.

Erhan, Çağrı. “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, **Küresel Politikada Orta Asya.** Mustafa Aydın (drl.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss.13-42.

Erol, Mehmet Seyfettin.“Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği; Yeni Büyük Oyun.** Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Platin Yayınları, 2009, ss.7-54.

Esmail, MohammadEbrahim M.**Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan.** 1. Basım, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004.

Gönlübol,Mehmet.**Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar.** 5. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Gündüz, Süleyman. “Taliban-Ladin ve ABD Kışkacında, Afganistan” **Afganistan, Taliban ve Ladini** içinde. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001, ss.11-42.

İşeri, Emre. “Amerika’nın Soğuk Savaş Sonrası Büyük Stratejisi, Avrasya Heartland’ında Petrol ve Boru hatlarının Jeopolitiği”, **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya**. Yelda Demirağ ve Cem Karadereli (drl.). Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, ss.49-64.

İzci,Rana. “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**. Faruk Sönmezoğlu (drl). İstanbul: DER Yayınları, 1998, ss.403-424.

Kışlalı, Ahmet Taner.**Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**. 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Kleveman, Lutz.**Yeni Büyük Oyun Orta Asya’da Kan ve Petrol**. Hür Güldü (çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

Lacoste, Yves.**Büyük Oyunu Anlamak; Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**. İsmet Akça (çev.), İstanbul: NTV Yayınları, 2008.

Nogayeva, Ainur.**Orta Asya’da ABD, Rusya Ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**.1. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2011.

Özeren, Süleyman ve Cinoğlu, Hüseyin. “Terörizm ve Amerika Birleşik Devletleri: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Terörle Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Terörizm**. İhsan Bal (drl.). Ankara: USAK Yayınları, 2006, ss.159-195.

Purtaş, Fırat.“Rusya’nın Orta Asya’ya Yeniden Dönüşü”, İhsan Çomak (Ed.). **Rusya Stratejik Araştırmaları** içinde.İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, ss.163-186.

Raşid, Ahmed.**Taliban: İslamiyet, Petrol Ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun**.Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Roux, Jean Paul.**Orta Asya Tarih ve Uygarlık**.Lale Arslan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.

Sandıklı, Atilla ve Emeklier, Bilgehan. “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm” Atilla Sandıklı (Ed.).**Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri** içinde. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, ss.3-67.

Sönmezoğlu,Faruk.**Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**.4. Basım, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2005.

Tanrısever, Oktay F. “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: ’Yakın Çevre’ Doktrini’nin İflası”, **Küresel Politikada Orta Asya**. Mustafa Aydın (drl.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss.43-68.

Uslu, Nasuh. “Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları”, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**. Tayyar Arı (drl.). Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, ss.229-260.

Uslubaş, Fevzi.**Büyük Oyundan Büyük Kaosa; Taliban ve Avrasya’da Cihad**. 1. Basım, Ankara: Karınca Yayınları, 2010.

Yapıcı, Utku.**Yeni Soğuk Savaş; Putin, Rusya ve Avrasya**. 1. Basım, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007.

Yüce, Çağrı Kürşat.**Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**. İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2006.

Zeydan, Ahmed. Muvaffak, **Taliban’ın Yükselişi: Afganistan’da Yeni Dönem**. Hülya Afacan (çev.), İstanbul: İlimyurdu Yayın evi, 2010.

Makale

Acar, Demet Şefika. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı. 5, ss.163-182.

Akçay, Ekrem Yaşar. “Terörün Uluslararasılaşması ve Güvenlik: 11 Eylül Örneği”, (t.y.), ss.1-9. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror12.pdf> (28.07.2011).

Akdemir, Erhan. “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 VE 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*.2009, Cilt.8, Sayı.1, ss.1-26.

Akgür, Yunus ve Çakıroğlu, Ertan, “Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Asya’da Güvenlik ve İşbirliği Örgütleri: Türkiye’nin Konumuna Dair Dikkatler ve Değerlendirmeler”, 2008, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (Köksav)*. http://www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-agu2008/080831_kok_hk-yakgur-ecakiroglu_orgutler.html (03.03.2012).

Akpınar, Erdal. “Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*.2005, Cilt. 25, Sayı. 2, ss.229-248. <http://gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2005/2/2005-2-229-248-14-erdalakupinar.pdf> (13.10.2011).

Ateş, Davut. “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 2009, Cilt.10, Sayı.1, ss.11-25. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/55/72> (10.12.2011).

Ayan, Ergin. “Avrasya’da Değişen Dengeler Üzerine Oynanan Küresel Oyunlar”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2010, Cilt.1, Sayı.1, ss.37-54. http://sobiad.odu.edu.tr/cilt1/cilt1sayi1_pdf/ayan_ergin.pdf (07.11.2011).

Aydın, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi”, *Uluslararası İlişkiler*. Bahar 2004, Cilt.1, Sayı.1, ss.33-60.

Aydın, Devrim. “Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2006, Cilt.2, Sayı.7, ss.1-20.

Baharççek, Abdülkadir. “Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2000, Cilt.10, Sayı.1, ss.11-27. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt10/sayi1/011-028.pdf> (26.08.2011).

Baylis, John. “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*.Yaz 2008, Cilt.5, Sayı.18, ss.69-85.

Bayraktar, Gökhan. “Hazardaki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Stratejik Öngörü*. 2007, Sayı.11, ss.83-93.

Bilgiç, M. Sadi. “Terör ve Terörle Mücadele”, **Bilgesam Rapor No:17**. İstanbul: Bilgesam, 2009, <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/rapor17.pdf> (24.07.2011).

Bilgin, Mert. “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya Ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran Ve Türkiye Arasındaki Açmazlar Ve Stratejik Açılımlar”, (t.y.), <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (23.12.2011).

Blank, Stephen. “Strategic Surprise? Central Asia in 2006”, *ChinaandEurasia Forum Quarterly*. 2006, Volume.4, No.2, pp.109-130. http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2006/Blank.pdf (17.01.2012).

Bozkurt, Enver ve Kanat, Selim. “Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Obama Döneminde Sürdürülebilirliği”, (t.y.), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror14.pdf> (21.03.2012).

Cankara, Pınar Özden ve Cankara. Yavuz, “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2007, Sayı.15, http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/15/15_11.pdf (13.08.2011).

Cohen, Ariel. “U.S. Policy in theCaucasusand Central Asia: Building A New"Silk Road" toEconomicProsperity”, *TheHeritageLeadership Foundation*. July 24 1997, <http://www.heritage.org/research/reports/1997/07/bg1132> (15.01.2012).

Çakmak, Cenap. “Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”, *Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA)*. Mart 2006, Cilt.9, Sayı.1, ss.44-55.

Çaman, Efe. “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2006, Cilt.2, Sayı.8, ss.36-52.

Çemrek, Murat. "Rusya Federasyonu Hakkında Genel Bilgiler", **Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu**. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), Mayıs 2010, www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Rusya%20Raporu.pdf (16.07.2011).

Çınar, Burak. "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2008, Yıl.4, Sayı.8, ss.21-44.

Çolakoğlu, Selçuk. "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*. 2006, Cilt.1 Sayı.2, ss.38-55.

Demirkıran, Özlem ve Çiçek, Eda. "Rusya'nın Terörizmle Mücadele Politikası ve ABD'yle İşbirliği", (t.y.), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror11.pdf> (1.10.2011).

Dinçyürek, Ahmet. "Küresel Terör: Kurgulanmış Bir Egemenlik Aracı mı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı.5, ss.1-14.

Elma, Fikret. "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", *Journal of Azerbaijani Studies*. (t.y.), ss.129-143. <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf> (24.09.2011).

Emeklier, Bilgehan ve Ergül, Nihal. "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji*. 2010, Cilt.2, Sayı.3, ss.59-85. http://www.bilgestrateji.com/store/dergi3/Bilge_Strateji_Sayi3.pdf (03.02.2012).

Gökçe, Mustafa. "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2008, Cilt.1 Sayı.3, ss.177-209. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/gokce_mustafa.pdf (03.12.2012).

Gürcan, Metin. "Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi", *Bilge Strateji*. 2011, Cilt.3, Sayı.5, ss.127-178. http://www.bilgestrateji.com/store/dergi5/bilgestrateji_guz2011.pdf (15.03.2012).

Halatçı, Ülkü. "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonunun Bir Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2006, Cilt.2, Sayı.7, ss.80-98.

Han, Ahmet Kasım. "Sovyet İşgali Ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", *Ortadoğu Etütleri*. 2011, Cilt.2, Sayı.2, ss.57-95.

İbrahimov, Rövsen. "Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması", *Journal Of QafqazUnivercity*. 2002, Cilt.1, Sayı.10, ss.1-11. http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf (04.01.2012).

İşyar, Ömer Göksel. "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri; Kavramsal Çerçeve ve Uygulama", *Gazi Akademik Bakış*. 2008, Cilt.2, Sayı.3, ss.1-42.

Kamalov, İlyas. “Tarih Boyunca Ruslar ve Orta Asya, Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Rapor**.Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://www.yesevi.edu.tr/duyuru/toplanti/rusya_ortaasya_raporu.pdf (21.01.2012).

Kantörün, Ufuk. “Rusya’nın Bölgesel Enerji Politikaları”, 2010, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM)*. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=652:rusyann-boelgesel-enerji-politikalar&catid=131:enerji&Itemid=146 (19.01.2012).

Kasım, Kamer. “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*. 2006, Cilt.1, Sayı.1, ss.19-35.

Kaya, Sezgin. “Küresel Terörizmle Mücadelede Alternatif Rejim Modelleri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Temmuz 2005, Yıl.3, Sayı.5, ss.15-33.

Kodaman, Timuçin. “Hazar Havzasında Stratejik Oyun”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2005, Cilt.10, Sayı.1, ss.251-262. <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2005-1-15.pdf> (18.09.2011).

Kodaman, Timuçin. “Türkistan Üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri İle Olan Rekabeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2008, Cilt.13, Sayı.1, s.335-350. <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2008-1-18.pdf> (09.11.2011).

Köstem, Seçkin. “Orta Asya ve Kafkaslarda Militan İslam: El-Kaide Etkisi”, *Ortadoğu Etütleri*. 2010, Cilt.2, Sayı.3, ss.181-204.

Okur, Mehmet Akif. “Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya’nın Kalbine Bakmak”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Rapor**. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/avrasya_rapor.pdf (21.01.2012).

Öğün, Baybars. “ABD’nin Orta Asya Siyaseti”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6210-ABDnin_Orta_Asya_Siyaseti.html (12.12.2011)

Öktem, Emre. “Uluslararası Hukukta Terörizm; Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*. 2004, Yıl.3, Sayı.5, ss.133-147. <http://www.iticu.edu.tr/yayin/dergi/d5/M00068.pdf> (23.12.2011).

Önal, Hilal. “ABD’nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2010, Cilt.6, Sayı.23, ss.43-71.

Özalp, Necdet. “Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu”, *Panorama Dergisi*. Şubat2004, Sayı.1, ss.1-8. <http://www.emreozgur.com/enerji.pdf> (01.09.2011).

Özkan, Gökhan. “Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2010, Cilt.12, Sayı.1, ss.109-132.
http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/12/1/5.pdf (31.01.2012).

Pirinççi, Ferhat. “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*.2008, Cilt.63, Sayı.1, ss.207-235. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/933/11637.pdf> (11.08.2011).

Purtaş, Fırat. “Hazar Bölgesinde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”, 2004, *TÜRSAM*.<http://www.turksam.org/tr/a21.html> (16.07.2011).

Sandıklı, Atilla. “Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar”, **Bilgesam Rapor No:27**. İstanbul: Bilgesam,2011, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/jeopolitikveturkiye.pdf> (03.01.2012).

Saraçlı, Murat. “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2007, Cilt.11, Sayı.1-2, ss.1049-1078. http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/murat_sarac_40.pdf (27.11.2011).

Seydi, Süleyman. “Batı’nın İslami Teröre Yaklaşımı”, (t.y), http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_01.html (11.04.2012).

Tellal, Erel. “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 2010, Cilt.65, Sayı.3, ss.189-236. http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/3/9_tellal_ere.pdf (30.11.2011).

Turan, Aslihan P. “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, 2010, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM)*.http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=604:hazar-havzasında-enerji-diplomasisi&catid=131:enerji&Itemid=146 (23.01.2012).

Turuç, Ömer. “Uluslararası Güvenlik Düzlemine Yönetim Bilimi Penceresinden Farklı Bir Bakış: Stratejik Kaos Yönetimi Yaklaşımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2008, Yıl.4, Sayı.8, ss.45-72.

Uğrasız, Bülent. “Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2002, Cilt.4, Sayı.3, ss.227-237. <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt4.say%C4%B13/4.3%20ugrasiz.pdf> (08.02.2012).

Waltz, Kenneth. “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*.Bahar 2008, Cilt.5, Sayı.17, ss.3-44.

Wilkinson, Paul. “The Strategic Implications Of Terrorism”, 2000, <http://www.comw.org/rma/fulltext/00sondhi.pdf> (19.01.2012).

Yalçiner, Serhan. “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2006, Yıl.2, Sayı.4, ss.98-119. http://olemiss.academia.edu/SerhanYalciner/Papers/1153392/Soguk_Savas_Sonrasi_Ul

[uluslarasi Terorizmin Donusumu ve Terorizmle Mucadele The Transformation of International Terrorism and The Struggle Against Terrorism in The Post-Cold War Era](#) (29.12.2011).

Yapıcı, Utku. “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2006, Cilt.2, Sayı.7, ss.21-40.

Yazar, Yusuf “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Rapor**. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf (22.01.2012).

Yıldız, Volkan. “Uluslararası Boyutuyla Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*.2011, Cilt.1, Sayı.7, ss.147-182.

Yılmaz, Sait, “ABD Terörle Mücadelesi ve El Kaide”, 2012, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. http://www.21yyte.org/tr/yazi/6450-ABD_TERORLE_MUCADELESİ_VE_EL_KAIDE.html (03.03.2012).

Gazete ve Haber Siteleri

“Afgan Savaşının 10. Yılında Muhasebe Zamanı”, *BBC Türkçe*. 07.10.2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111006_afghanistan_ten_years.shtml (07.02.2012)

“Dünya Doğal Gaz Rezervleri Tüketimi Ve Muhtemel Gelişmeler”, *Diplomatik Gözlem*. (t.y.), <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-8320/dunya-dogal-gaz-rezervleri-tuketimi-ve-muhtemel-gelisme-.html> (14.01.2012)

“FSB: Taliban Ulusal Güvenliğimize Tehlike”, (t.y.), *Rusya Online Haber ve Yorum Sitesi*. http://www.rusya.ru/Content/7877-FSB_Taliban+ulusal+g%C3%BCvenli%C4%9Fimize+tehlike (01.04.2012)

“Putin: Çeçenistan İle El-Kaide Arasında Hala Bir Bağlantı Var”, *Haber Vitrini*. 12.02.2003, <http://www.habervitrini.com/haber/putin-cecenistan-ile-el-kaide-arasinda-hala-bir-baglanti-var-71356/> (31.03.2012)

“Süper Güç ABD İle Kaybedecek Ülkeler”, *Sabah Gazetesi*. 11.01.2012, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/01/11/super-guc-abdyle-birlikte-kaybedecek-ulkeler> (02.05.2012)

“Uluslararası Güvenlik Destek Gücü: ISAF”, *BBC Türkçe*. 13.01.2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040113_isaf.shtml (29.02.2012)

Luenen, Chris. “The Real Stakes In The Afghan War” *The Guardian*. 10.12.2009, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/dec/10/afghan-war-france-germany-europe> (23.11.2011)

İnternet

“Carter Doktrini”, *Bilginin Adresi*, (13.12.2007), <http://www.bilgininadresi.net/Madde/10316/Carter-Doktrini-%28Carter-doctrine%29-> (28.04.2012).

“Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_%20kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm (25.04.2012).

Altundağ Mehmet. “Bush Doktrini”. 22.08.2008, <http://blog.milliyet.com.tr/bush-doktrini/Blog/?BlogNo=127301> (03.02.2012).

Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), **Afganistan AF-PAK Denklemi**. İstanbul: BÜSAM, 2009. <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/afganistan-af-pak.pdf> (11.11.2011).

Bennett, Christopher. “Terörizmle Savaş”, *NATO Dergisi*. Sonbahar 2005, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/art2.html> (03.05.2012).

Carp, Mihai. “Afganistan’da İstikrarın Sağlanması”, *NATO Dergisi*. İlkbahar 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art2.html> (05.03.2012).

Ekopolitik Gündem. “Rusya’yı NATO’ya Davet Etme Vakti”. İstanbul, 2010, Sayı.37, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/100503173237.pdf (09.01.2012).

Kortunov, Andrei. "Russia And Central Asia: Evolution Of Mutual Perceptions, Policies, Interdependence", *The James A. Baker III Institute Of For Public Policy Of Rice University*. April 1998, <http://www.bakerinstitute.org/publications/russia-and-central-asia-evolution-of-mutual-perceptions-policies-interdependence> (13.10.2011).

National Energy Policy Development Group. **National Energy Policy**. Washington, 2001, <http://www.ne.doe.gov/pdfFiles/nationalEnergyPolicy.pdf> (04.02.2012).

NATO Dergisi. “Söyleşi; General Götz Gliemeroth: ISAF Komutanı”, Kış 2003, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/turkish/interview.html> (04.03.2012)

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (Orsam). **Büyük Güçlerin Afganistan Politikaları**. Ankara, 2011, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201258_15raportum.pdf (29.01.2012).

Tez

Büke, Hilal. “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Büyükbaş, Murat. ”Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’a Müdahalesi Ve Afganistan’da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Güven, Ferit. “Küresel Bir Güç Olarak Çin’in Yükseliş”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.